

EEN CLAER

bewys / van het recht ghebruyck des
Nachtmaels Christi, enz
de wat men van de
Misse houden
sal.

Doer Marten Mifroen.

Wederom nerstelic over-
sien / doer den Aus-
theur.

1. Thess. 5.

Mifroen (h.)

Procuert al, ende behout
dat goet is.

K

Ghedrukt buyten Londen, by Collins
Volckwinck. Anno.

1554.

Een Register der hoofdstuckē die
in het eerste deel begrepen sijn.

Hoe aller menschen salicheyt alleen in
Christo Jesu ghelegē sy, ende hoe
die van den Duyvel bestreden
werdt. Cap. i. fol. i.

Wat een Sacrament sij, en hoe datmē
dat neerstelick onderhouden moet.
Cap. ij. fol. 6.

In alle Sacramenten moetmen twee
dinghen aensien. Cap. iij. fol. 10.

Waerom de Sacramenten inghestelt
sijn, ende van haerer beseghelingē.
Cap. iij. fol. 12.

Tot wien men de Sacramentē verdey
len sal. Cap. v. fol. 18.

Hoe veel Sacramenten datter sijn.
Cap. vi. fol. 21.

Een register des anderen deels.

Wat het Nachtmal des Heeren sij.
Cap. i. fol. 23.

Waerom het Nachtmal sy inghestelt.
Cap. ij. fol. 25.

Wat de Transsubstantiatie is.
Cap. iij. fol. 28.

De leere der Transsubstantiatie is te-
ghen de Scriptione. Cap. iij. fol. 30

De leere der Tansubstantiatie is onse-
ker, ooc by de Pausche Leeraers.

Al 2 Cap.

Cap. v. Fol. 34.
 Hoc est Corpus meum, dit is myn lichaem,
 hoe men het verstaen sal. Cap. vi.
 Fol. 38. Cap. xi. Fol. 56.
 Van het gheestelick eten ende drincken
 des vleeschs ende bloets Christi.
 Cap. vij. Fol. 44.
 Van de almogentheyt Gods, mirake-
 len, ende dier ghelycke argumentē,
 daer mede de Transsubstantiatic be-
 schermt werdt. Cap. viij. Fol. 46.
 Hoe de leere der Transsubstantiatic si
 incomen, ende hoe mē hem daer af
 wachten moet. Cap. ix. Fol. 48.
 Van de lichamelicke tegenwoordicheit
 des lichaems Christi in het Nach-
 mael, sonder de Transsubstantiatic.
 Cap. x. Fol. 54. ende cap. xi. fol. 56.
 Hoe dat men van vele costelicke dingē
 doer de oeffeninghe des Nach-
 maels vermaet wērt. Ca. xij. fol. 60
 Een Register des derden deels.
 Wat de rechte forme des Nachmaels
 sy. Cap. i. Fol. 64
 Hoe hem de Dienaer des words tot
 den Nach mael bereyden moet.
 Cap. ij. Fol. 65.
 Of men in het Nachmael de voeten
 wasschen ende ander spysen hebben
 moet. Fol. 69
 wan-

Wanneer, hoe dicmael, ende in wat
plaetse, men het Nachtmael houdē
sal. Cap. ii. fol. 73.

Hoe hem een yeghelick tot dē Nachtmael bereyden sal, en van de oorzachie. Cap. iii. fol. 84.

Hoe hem de Dienaer des wordts in het verichtē des Nachtmals hebben moet, ende vā het wdeylē des Cops. Cap. v. fol. 86.

Hoe hem een yeghelick in de oeffeninge des Nachtmals hebben sal. Cap. vi. fol. 88.

Hoe hem een yeghelick nae de oeffeninge des Nachtmals draghen moet. Cap. vii. fol. 90.

Wat men met het ouerblyffel des broots en wyns doen sal. fol. 91.

Hoe de rechte insettinge des Nachtmals Christi in de Roomsche kercke gheschonden is, Cap. viii. fo. 92.

De Misse is gheen versoenoffer. Cap. ix. fol. 93.

Noch danckoffer, noch Sacrament. Cap. x. fol. 99.

Waerom men de Misse verwerpen moet, al waerse een Sacrament. Ca. xi. fol. 103. en van t'Veghenier.

Van de Latijnsche kercke ende sprake in der Ghemeinten. fol. 108.

Hoe

Boe de Misse incomē is. Ca. xij. fo. 110
Van het omdraghen des broots in de
processiē, paeschhoochtijt der papi-
sten, ende het draghen des Sacra-
mēts tot dē crancfen. Ca. xij. fo. 114
Oft den Christen toeghelaren sy, ter
Missen te gaene. Cap. xiiij. fol. 116.

Het eynde.

¶ Der Duntfcher Ghemeinten die
te Londen is, ende allen gheloonighen
ouer zee, ouer al verstroyt, sy genade
ende vrede van God onsen Va-
der, ende onsen Heere Jes-
su Christo.

Luce. 21.

1. Pet. 4. 5

De Heylighe Scrifture,
(mijn broeders) vermaent
ons, niet te vergeefs so ner-
steliē te waken ende biddē
Want so lāge als wy hier

leuen, syn wy in eenen swaren, ghedu-
rigen ende periculoesen strijt; aen den
welcken, gheen goet of gelt, maer onse
eewighe verdoemenisse ende salicheit
is hanghende. Want ist dat wy in den
seluen strijt de ouerhant hebben, wy
sullen vande tweeste doot niet ghe-
quetst werden, ende sullen eten vā het

Apo. 2. 21.

verz

verbo: ghē hemels broot, en̄ ons sal ge
 geue werde eenē wittē steen, en̄ in dē
 seluen ghescreue eenen naem, die nie-
 māt beken̄t is, dan die'n ontfanct. En̄
 God sal onse God wesen, en̄ wy syn
 kinderē: maer wie tonder blyft, sal siel
 en̄ lichaem verliesen inder eewicheyt.
 Desen strijt is dē mensche niet alleen
 om synder geduerichēits wille waer,
 maer ooc om dat de vianden veel ende
 sterck sijn, namelick t' vleesch* (d'welck
 ooc Paulus naēt de Wet der ghelede-
 ren) de werelt ende* de duuel. Hier is
 grootelick vā noode te mercken, dē aert
 deser viāden, op dat hem eē yegelick te
 beter daer teghē stelle. Het vleesch (seit
 Paulus) lust teghē dē geest, so dat wy
 niet alle dingē doen,* die wy wel wil-
 den, de wet der gelederē, strijt tegē de
 wet des verstants. De werelt is den
 sinnen behagelick,* maer een viātschap
 met God. De duuel bouen diē dat hy
 boos,* ende tot schadighen nerstich is,
 so is hy oock schalck ende listich: Waer
 om hy oock in de Scriftuere,* ghelckē
 werdt by den schalcken Serpente, en̄
 we:dt een drake genaemt, en̄ het oude
 serpēt. Paulus ooc de listē des duuels,
 * en̄ sijn gedachtenissen wel bekēnēde

Gala. 5.
 Roma. vii.
 Ioan. xv.
 i. Ioan. iii.
 Ephe. 6.
 i. pet. v.

Gal. v.

Rom. vii.

Iaco. iiii.
 Iob. i. ii.
 Luce. 22.
 i. Pet. 5.
 Gene. iii.

Apo. xii.

xvi. xx.
ii. Cor. ii.
ii. Cor. xi.

Esa. v.

2. Cor. 4.
Ephe. ii.

Io. 14. 16.
ii. Co. iii.

scryft tot den Corinthen, ick vreesse (seit hy) dat by auenturen, ghelyck het Serpēt Quā verleydt heeft doer sijn schalcheyt, so verderue urwe sinnen vander eenuoudicheit, die daer is in Christo Jesu. Dese listicheit des Duuels is in veelderhāde stucken ghelegen. Voer al soeckt hy den mēsche wys te makē, dat ter gheē Duyuelē sijn. En cā hi dit dē menschē niet wīs makē, ouermits dat de getuyghenissen der Scristurē, daer af te clac syn: So wilt hy dē menschē doen verstaen, *dat bitter, soete, en het soete bitter is, van sonden maect hy duecht, ende van duecht, sonde: of de sonden ende de dieyghementen Gods daer teghen, maect hy cleyn in de herten der menschen. Ende dit weer hy al te bedryuen, doer een schyn der heylicheit of wīsheit.

Doer welcke listen *verblint hy de herten der kinderen des onghehoor=saemheyt, ende werdt eē gheweldich meester ouer alle sortē van menschen. Waerom hi ooc in de scristure genaect werdt, een Prince des werelts, en een Bod. vā deser werelt. Want de meeste menichte der mēschē dē willeBods en sijnē raet verwerpēde, geeft dē Duuel ghehoor, die alle ongherechtricheyt in
geeft

gheeft, teghen God ende den naeflen.
 So dat Iohānes wel ten rechte ghesproken heeft, segghende, * dat de gansche werelt in het boose staet. Doer dese * listen heeft hy onsen eersten vader ten valle ghebrocht, Cain totter moort sins broeders beweecht, * Pharaο in syn tyrannie ende gheueynsdicheyt gestert, * ende de Isracliten tot murmuratien ende afgoderien ghebracht. cc.
 Ende huydensdaechs is hy in alle manieren der sonden, stercker dan hy oyt gheweest is: waer wt dat wy wel sien moghen, dat wy inde laetste tyden leuen, vanden welcken Christus ghesproken heeft, * dat de boosheit de ouerhant sal nemen, ende de liefde van velen sal verflauwen. Alle manieren van sondē, en dreygemēten des gherichte Gods daer teghen, werdē nu cleyn gheacht, afgoderie werdt gheprezen, maer den warachtighen Godsdiensť verworpen ende veracht. De werelt doer de listen des diuels betoouert synde wilt in de Roōsche afgoderien blyuen stekē ende van Christo den Heere en syn insettinghē niet hooren. Ja de meeste menichte der Princen, heeren en Magistratē, storten onnoosel bloet, om de selue Roomsche afgoderien te beschermen. Hoc menighe synder in Brabāt,

Iohan. v.

Gene. 3.4

Exo. 7.14

Exo. 16.32

Mat. 24.

Vlaenderē, Benegowe en ander plaet
 sen ghedoot, alleen om datse de Room
 sche Nisse met hare afgod versacken?
 Onwijse P:yncen en Magistraten,
 die d'onnoosel bloet so lichtuerdelick
 sturtē, * ende ouer haer hooft het bloet
 aller martelaren Gods, ende ooc Chri
 sti des Heeren b:enghen, wiens lede
 fens sy doodē om synder leere. * Wilt
 doch (bid ic v) ghy rechters, wys wese,
 ende den listeghen Duyuel so groot
 gheen plaerse gheuen. * Wacht v dat
 ghy uwe handen niet wasschet met
 Pilato segghende, Het is t'placact vā
 den houe, wy doodense niet. Hoor
 lieuer den raet der huysurouwen Pi
 lati, laet den rechtuerdighen los gaen:
 ende wacht v van de feninighe stēme
 der Phariseē, * laet ghy desen los gaē,
 ghy sult des Keyfers vrient niet we
 sen. Wāt in het straffe gerichtē Gods,
 daer gheen appelleren syn sal, * een ye
 ghelick sal syn last, sonder wtnemē der
 personen, draghen. Ende op dat nie
 mant hem doer ontwet enscap soude
 moghen ontschuldighen, so heeft God
 t'onzen tydē de waerheyt wederom ten
 voorschynne ghebrocht doer syn diena
 ren, op dat alle de ghene die doer sim
 pelheit dwalen, ten verstande comen
 soudē, ende haer met afgoderie ende

Mat. 23.

Psal. ii.

Mat. 27.

Mat. 27.

Ioh. xix.

Gal. vi.

tyrannie niet meer besmettē. Ende dit
 is ooc alleen de oorsake, waerom dat ic
 so oueruloedelick in dit boeck ghescre-
 uen hebbe van d' Nachmael des Hee-
 ren, niet achterlatende dat tot de noot-
 safelicke verclaringe der seluer materie
 is dienende, so verre alst my moghelic
 is gheweest. Ick ben versckert, dat ick
 voer mijnen aerbeit, grooten ondancē
 ende opsprake by de werelt behalen sal
 Een yegelic sal het sijne seggē, maer
 ic wil't liden, om den name Christi,
 wiens glorie ic hier alleen soecke, ghe-
 lijc hy bekent, hem biddende dat hij't
 haer wille vergeuen, ende doer sijnen
 geest, haer de waerheit openbaren. Is-
 ser yemant die't niet terstont begrypen
 can dat ic hier leere, na dat hy't al ouer-
 lesen heeft, so sal hy daerom terstont
 niet qualick spreken, of my veroordee-
 len, maer ondersoecken de *Scriftucre*, *AA. xvii.*
 *ghelijc die van Thessalonien deden,
 ende met de selue ouerlegghen, niet al-
 leen wat ic schriue of spreke, maer ooc
 alle menschen. *Mij* aengaende, ben be-
 rey't altijt myns geloofs ende leere re- *i. Pet. iii.*
 den te geuen, nae Gods word, gelyck
 ick ooc alle wesen, redene aller my-
 ner predication opēbaerlick voer de gā-
 sche gemeite genē moet, na het chris-
 tick gebuyck onser duytscher gemeitē.

Dit heb ic int corte willen verhalen,
mijn broeders, om dat ghi weten sout,
wat my veroorzaect heeft van dē Vacht
mael in duysche te scrinē, namelick op
dat ic, nae myn cleyn vermogē, doer de
genade gods, de listen des duuels sou-
de openbarē, die hi gebuyet, om de af-
godische misse te houdē staēde: op dat se
een yegelic soude bekennen, en schou-
wen, ende so tot de rechte insettinghe
Christi comen, en hem daer in ter groo-
ter vertroostinghe synder consciētie oef-
fenen.

Exo. 23.

Epht. vi.

Nae dat wij dā (mijn broeders) in dit
leuen, so swaer eenen strijt tegē vlees,
de werelt, en dē duuel hebben, laet ons
doch biddē en wakē, en niet de menich
te volgē totten quaden. Sijt sterck doer
den Heere, ende doer de cracht sijns ge-
welts. Treect aen dat harnas gods, op
dat ghi staen moecht, teghen de listige
aēloopē des duuels. Staet omgegozt
v lenden met de waerheit, ende aenge-
togē met den panser der gerechticheit,
ende gheschoyet an uwe voeten, op dat
ghi bereyt sijt tot den euāgelie des vres-
des. Bouen alle dingen grijpt aen den
schilt des gheloofs, met welke ghi mo-
echt vutleschen alle vierige pūlen des
boosen viants, ende neēt aen den helm
des

Des salicheyts, en t'sweert des geests
 dwelck is Gods wordt. Aldus gewa-
 pent sijnde, mijn broeders, suldy lichte *Iohā. xv.*
 lic alle vianden doer Christū den Hee-
 re (waer sonder wy nyet vermogen)
 ouerwinnen, ende de croone des ewi-
 gen leuens ontfangen. Als het vleesch
 wilt stormē, meret op de leeringe Pauli *Rom. viii.*
 hoe wy doer den gheest, de werckē des *Gala. v.*
 vleeschs doodē moētē. Ende hoe si geē *i. Cor. vi.*
 deel in prijcke Gods sullen hebbē, die
 de wercken des vleeschs doen. Want
 alle die Christi syn, hebbē haer vleesch
 gecruyst, met syn lustē ende begeerten. *Mat. xvi.*
 Ist dat v de werelt sincefclick wilt be-
 driegē, hoor wat Christus spieect: wat
 helper den mensche (seit hy) of hi schoō
 de gansche werelt wōne, ende syn siele
 verliese? Item, de werelt passeert ende
 haer begeerlicheyt, spieect Johannes. *i. Ioan. ii.*
 Daerō cē yegelick sal met Paulo sprekē
 De werelt is my gecruyst, ende ic der *Gala. vi.*
 werelt. En tegen de listige stormē des
 duuels, staet op de wafe, myn broeders *i. Pet. v.*
 want hi slaept nimmermeer, mer loopt
 om als eenen brieschenden leeu, soec-
 kende wien hi mochte niet eenige son-
 den verslinden. Hi soect ooc alle geloo-
 nige, als terwe graen te siften, als hy
 verworpe is wt een plaetse, so comt hi
 weder

Luce. 22.
Luce. xi.

wederom bestormen, met seuen booser
duuelen dan hi is. Is hi so nerstich in
het aenuechten, so moeten wy nyet slap
syn om hem te wederstaen. Maer hoe
sullē wy hē ouerwinnē? Niet, ist dat wi
cleyen temtaciē plaetse geuen: wāt doer
het cleyen coemt hi tot het groote, gelyck
mē in Cain: Juda, Dauid, ende Pieter
sien mach. Wy sullē hem dan ouerwin
nen, ist dat wy hem altyt met dē geloos
ue in Christum Iesum wederstaē: wāt
dit is onse victorie, daermēde men de
werelt en de duuel ouerwint, ons ghe
looue. Dat is vast betrouwē in Iesum
Christum, die voer ons den duuel ouer
wonnē heeft, en geest allē die in hē be
trouwē, cracht dē duuel te wederstaē,
en te ouerwinnen, hoe wel dat dit qua
lick geschien can vā ons, om onser crā
cheyt wille, sonder wonde. Maer de sel
ue werdt van Christo, onsen medecyn
meester, ende opperste Capitain gene
sen, als wy se voer hem doer den ghe
looue openen. Aldus dan ouerwinnen
wy den Duyuel, ghelijck ons Christus
met syn exempel geleert heeft, en Mo
ses by cender figure bewesen, als hy
was biddende, doen de kinderē van
Israel teghen de Amalekiten, vochten
ende ooc ouerwonnen: Dese wysheyt
ende

i. Petr. v.

i. Ioan. v.

Mat. iiii.

Ioan. xvi.

Mat. iiii.

Exo. xvii

ende sterckte so te stryden, teghen het
vleesch, de werelt ende dē Duyuel, wil
ons God, doer syn onspreekelike goet-
heyt in Christo Jesu geuen, op dat wy
so de croone des leuens, na desen stryt,
bereyt wt ghenadē, ontfangen mogen.

Ame. De ghenade onses Heeren
Jesu Christi sij met v mijn broe-
ders, ende met allen die met
oprechtheit onsen Heer-
re Jesum Christum
beminnen.

Amen.

Te Londen. 1552. Ap: . 8

Over aller broeder, in den
Heere, Marten Nifroen.

4 00 58

D'eerste deel des fol. 1.

Waccks.

Wacrin de salicheit aller menschen ghelegen sy, ende hoe die van den Duyuel bescreden werdt.

Cap. 1.

Mer was nocht volck, in de werelt so grof, dat niet bedwongen sy gheweest te bekennen, datter een God sy, regeerder aller dingen: die nae syne stre-

ghe gherechticheit alle boose mensche straft, ende eert de goede. Se welcke kennisse Gods, hoe wel dat se totter salicheit grootelick van node sij, so is se nochtans niet ghenoechsam (want de Duyuelē * oock dat geloouen, ende beuen, † die nochtans tot den oordeel des grooten dachs, met de ewighe bandē onder de duysternisse bewaert werde) Mer bouen alle dinck ist nootsafelick te weten, wat den rechten middel sy,

Hoe dat tereē rechte uerdich Godt sy, aller dingen regeerder.

* Iacob. ij.
† ij. Pet. ij.
Iud. i.

B om

*Van den
middel der
menschen
salicheyt.*

Ioan. 9.

Psal. 143.

† Rom. 3.

Psal. v.

Ro. 3. 5. 7.

Gal. iii.

1. Cor. xv.

1. Ioan. i.

Deut. 27.

Gal. iii.

Deut. iiiii.

Apo. xxi.

om ons met God te versoenen. Van
welcke kennisse de menschen berooft
synde, houden niet op vanden beghin-
ne des werelts aen tot nu toe, in groo-
te sware ende vzeemde dwalinghen te
vallen. * Niemant can in het strenghe
gerichte Gods oprecht ende onnoosel
beuonden werden, † maer allen men-
schen werdt den mont ghestopt, ende
de gheele werelt werdt Gode de straf-
fe weerdich gheuonden. * Want daer
is nyet so veel als een rechtueerdich,
maer hebben alle ghesondicht, ghelyck
ons de Schriftuere en onse eyghē cō-
scientie ghetuycht, * ende daerom oock
den vloeck sijn vnderworpen, ghelyck
daer ghescreuē staet. Veruloect is al-
le man, die nyet in alien blijft, dat in de
sē boeck des Wets ghescreuē staet, om
dat te doene. * Wāt God die heilich en
de een verteerende vier is, ontsāgt nie-
mant tot de ghemeynschap sijns rijcs,
* dan die reyn van allen sonden, ende
heylich sij, als hi. Hier hebbē dan de
menschen, die van natueren soeckē ee-
welyck salych te wesen, grootelic ghe-
arbeyt, om tot dese volmaecte heylic-
heit, ende so tot de vergiffenisse der sō-
den te gheraken: maer ouermidts dat
haer den rechten middel onbekent was
sijn

syn sy tot alle afgoderie ende vrenide fol. 2.
versierde Gods diensten gheualen, waer wt
* wandelende na de ghedachtenisse en afgoderie
de goetduncken haers herten: **W** **O** **S** gesproken
daer in vergrammende, waer mede sy sy.
hem meindente versoenen.

Esa. 3. 65.

Dese blintheit des verstants, is Psal. 106.
niet alleen by den Heydenen ende Jo Leu. xviii
den gheweest (die tot de versoeninghe xx.
haerer sonden, oock haer finderē doer iii. Regu.
t'vier gheoffert hebben, na t'ghetuy- xvii. xxi.
gen der Schriftueren) maer is oock by xx. iii.
den ghenen, die **E** **R** **K** **I** **S** **T** **E** **N** **I** **E** **N** Ier. xxxii
ghenaemt willen wesen, dwelecf wt de 2. paral. 7.
groote menichte der cloosteren in de 28. 33.
Roomsche Kercke, ende wt de sielmis-
sen, wūwater, bedenaerdē, s' Paus af-
laet brieuen, onderscheit der tyden, spy-
sen, cleederen, ende der ghelyckē dingē
meer, clær blyckelick is: die van de mē-
schen versiert ende onderhouden syn,
alleen om datse dencken daer doer ver-
ghiffenisse der sonden te vercragen.

De Coninghen, Princen, ende alle ma-
gistraten, gheleerde ende ongheleer-
de, mannen ende vrouwen, souden
huyden des daechs so hartneckelick
de voerseide dinghen te viere ende
te sweerde niet beschermen, ten wa-
re ooc dat sy meynden eenighe hulpe

* Titu. i.
† Esa. 29
Mat. xv.
* Lu. xvi

Rom. x.
xiiij.

Den rech=
ten middel
onser ver=
soeninghe
is alleen
Christus.

Psal. cxix
xix.
* ij. Ti. iij.

tot den ewighen leuen daer doer te
vercryghen. Waer in sy met alle Hey=
denen ende valsche Joden grootelick
verdoelt syn. Want God, * die niet lie
gen mach, roept wt, * Te vergeefs die
nense mij met menschen leeringhē en=
de ghebeden. * Christus die leert dat
het eenen gruwel voer God sy, dat
voer de menschen groot gheacht wert.
Want dat wt dē ghelooue (* dwelck op
Gods wordt alleen staet) niet is, * dat
is sonde.

Willen wy dan met de meeste me=
nichte der menschen niet dwalen, mer
den sekeren middel onser versoeninge
met God hebben ende verstaen: so mo
ghen wy niet volghen ons eyghen, of
ander menschen goetduncken, maer
alleen de heilighe Scriftuere onder=
soecken, haer gehoor gheuen ende ghe
loouen: * die eē keerse is tot onse voetē,
ende een ghetrouwe getuygenisse des
Heerē: * die ons volcomelick van de sa
licheit der menschen onderwyft. Ist
dat wy dan dese met een dorstich ende
oetmoedich herte ondersoecken, wy sul
len beuinden datter noit meer, dan ee=
nen oprechten middel der versoenin=
ghe aller menschen met God geweest
sy: namelick **E H K J S T V S**
Jesus

Jhesus, die doer de eenighe offerhande
 sijns lichaems, de sonden des werelts
 afgewasschen heeft, * wardoede t' hant-
 schrift dat ons teghen was doer de in-
 settinghen. Gē gheuen alle Propheten
 ghetuygenisse, dat se vergiffenisse der
 sonden ontfanghen, alle die in hem ge-
 loouē. * Hi is dat lā Gods, dat de son-
 den des werelts wechneemt. So moe-
 ten wy dan (willen wy ewelick salich
 wesen) alle Heydensche, Zoetsche, en
 Pausche superstitiē verwerpē, daer in
 men te vergheefs eenighe hulpe ende
 vergiffenisse der sondē ghesocht heeft:
 ende by onsen Heere Christo Jhesu, * on-
 sen ghetrouwen voerspreker blyuen,
 * die volcomelick salich maken can alle
 die doer hem tot God comen: altijt le-
 uende om haer te verbidden.

Fol. 3.

Coloss. ij.

Aet. x.

Ioan. 1.

1. Ioan. 2.

Heb. vij.

Dese cracht ende eere der versoe-
 ninghe met God, salmen gheenen din-
 gen buyten Christo toeschryuen. * Wāt
 hy heeft alleen de perse ghetredē, ende
 ons niet met verganckelick siluer ofte
 gout, * mer met synen dierbaren bloe-
 de verlost. † Daer was mer eē saet des
 wyfs van God beloest, dat het hooft
 des serpēts, te wetē des Duyuels, bie-
 fen soude, * ende daer in alle gheslach-
 ten gheseghent souden werden. Mer

Esa. lxiij.

1. Pet. 1.

† Gene. ij.

Gen. xxij.

Gala.iii.
* Act.iii.

dit saet is Christus, * als Paulus selt.
Van den welcken de heilighe Petrus
* getuycht met dese woorden: Daer is
in niemant anders salicheyt: Want
daer is gheenen anderen naem onder
den Hemel by de menschen ghegeue,
in den welcken wy salich moeten wer=
de: dwelck oock de gansche Schriftuere
is leerende: ghelijck men in de naeuol=
ghende plaetsen ende meer andere be=
uinden sal. Bene. iij. Esai. liij. lxi. lxiij.
Zach. ix. Ioan. iij. vi. Rom. iij. v. ij. Col.
v. Gal. iij. Ephe. i. ij. Coloss. i. ij. i. Per.
i. ij. i. Ioan. i. ij. Heb. i. ij.

ii. Pet. ii.
i. Tim. ii.

Dese gods salighe leere van de wer=
dicheit * der verdiensten Christi, heeft
Godt (die niet wilt, dat yemandt ver=
loren gae, maer dat alle menschen sa=
lich werde, en tot de kennisse des waer=
heits comen) de menschen, doer d'wel=
behaghen syns willen, van den begin=
ne des werelts ghecopēbaert ende ver=
claert, op dat daer aen niemant als
aen eē nieuwe ende onsefere leere twy=
felen soude. Want ten eersten heeft hy
Adam ende Euam met dese belofte=
nisse ghetroot, dat het saet des wyfs
i'hoofst des serpents breken soude. De
welcke beloftenisse van God dickmael
daer na vernieut is gheweest, en clær=
der

Gen.iii.

der wtgeleit, tot Abraham, Isaac, Jacob, Sol. 4.
 Moses, David, ende de Propheten.
 Ende op dat dese leere tegen alle listē
 des Duyuels in de herten der men- *mat den*
 schen, vaster blyuē soude, heeft hyse ver- *oorspröck*
 sterckt met sekerer wtwendighe oeffe- *der Sacra*
 ningen (diemen Sacramentē naemt) *menten sy.*
 ende menigherley Sacrificien, die dē
 geloouigen de verdienstē Christi voer
 ooghen stelden: ghelūck Paulus in dē
 brief tot den Hebreēn wt leit. Tē laet-
 sten is Jesus Christus selue in de we-
 relt ghecomen, om doer de Heilighe
 offerhande syns lichaems dē mensche
 met God te versoenen, ende heeft oock
 selue met worden ende menigherley
 werckē gheleert, dat doer de verdiēstē
 syns doots alleene verghiffenisse der
 sonden ende dat eewich leuen ghege-
 uen werdt. Welck ooc nae sijn opclim-
 minghe inden Hemel d' Apostelē ner-
 stelick met worden ende Schriftē ouer
 al gheleert ende ooc met haren bloede
 betuycht hebben.

En de Heere Christus Jesus, heeft
 ooc doer syne onwtspreekelike goetheit
 ende wysheit syne Ghemeinte achter-
 ghelaten seker Sacramenten, om daer
 doer, als doer een sichtbaer word, de
 voerseide leeringhe van syner verdiē-

ste, tegen alle schalckheit des Duyuels
te beseghelen: op dat niemant daer af
twyfelen, ende also eenighe hulpe der
salicheit te vergheefs buyten hem soec
ken soude.

Hoe de Sa
cramenten
gheschon
den syn ge
worden.

Mer (cy lasen) de doodelicke Viant
des menschen salicheits de Duyuel,
heft met alle listē gesocht, dese warach
tige leeringe ende Sacramenten gan
schelick wech te nemen, oft te minsten
te schenden: wel wetende dat syn rijcke
vallen moet, waer d'wort Gods ende
de Sacramenten nerstelick ende ghes
trouwelic ghehouden ende geoeffent
werden. Hoe crachtich dat hy in dese
syne listen geweest sy, in de Patriarke
sche, Prophetische, ende Apostolische
Kercke, is in de Schriften des ouden
ende nieuwen Testaments claerlick be
wesen. Het Nachtmael des Heeren
beghonst hy noch ten tyden Pauli, by
den Corinthen te schenden.

1. Cor. xi.

Mer wat sullen wy segghen van
onse iammerlicke ende laetste tyden?
Wy lasen, de warachtighe leeringe van
onse versoeninge met God doer Chri
stum: ende oock d'oprecht ghebruyck
der Sacramenten is in de Roomsche
Kercke seer iammerlick onder de voe
ten ghetredē. Gods wordt wordt ver
banz

Bannē: wt den stoel werdet vernalscht fol. 5.
 met menschen leeringhē. Den volcke Deut. vi.
 werdt verboden Gods wordt te lesen, Psal. i.
 singhen, oft spreken, teghen t'clær ghe
 bot ende wille des Heeren. Sij werdē
 van de Priesteren gheleert, dat het een
 fetterijc sy, te leere dat wij alleen doer
 Christum wt ghenade, sonder onse ver
 diensten salich werdē: waerom sij den
 volcke ghebidden hulpe der salicheit te
 soecken buyten Christum, in aenroepin
 ghe der Heylighē, bedenaerden, aflæt
 brieuen, Mis hooren, en dierghelycke
 menschelicke versieringhen. De Sa
 cramenten werdē oock meer in gughel
 scher wyse dan Christelick ghehadelt.
 Haer recht ghebruyc is so verghetē,
 datter seer weynich sijn die verstaen,
 hoe datse seghelen der goetheit Gods
 t'onswaert sijn, doer de eenighe verdiē
 sten des doots Christi: iac mē acht dit
 voer eē fetteric. Maer de Misse (waer
 doer nochtans groote afgoderie opge
 richt werdt, ende de Godsalighe leere
 van de verghiffenisse der sonden doer
 de verdiensten Christi alleene, verdōc
 fert, iammerlick gheschoert, ende te
 niet ghedaē wert) is voer het alderhei
 lichste werck ghehoudē. Daerom wil
 len sij oock niet liden, datmen daer te

Van de
 Misse.

Esa. xxix

†i. Thes. v

Ioan. iij.

ghen so vele als een wordelen hupses
nen sal. Als men yet teghen de cloosters
ren, aflaet briuen, wywater, beelden,
bedeuaerden, ende derghelycke din-
ghē spreekt, het is haer wel swaer om
hooren: maer eens deels lydelick, so
verre als men de Misse ende t' Sacra-
ment des Outaers (so sijt noemē) niet
aenroert: mer willen dat ter stont met
den viere straffen, iae sy verbiedē scher-
pelick, dat men hier of niet eens, nae
Gods wordt rypelick ondersoecken
sal, maer alleen gheloouen. Maer in
sy wijselick doen ten voerdele haers
buyckx ende eere. Want hier doer het
volck eenē gruwel hebbēde in het her-
te vā ons en onse schriften, gheensins
wat teghen de Misse ende den Mis-
god willende hooren spreken, blyuen so
in dwalinghe ende afgoderie. * Maer
God wilt dat wy dese ydele vreesse w-
ter herten werpen sullen, ende alle din-
ghen * procuen, ende houden dat goet
is. * De waerheit schaemt haer niet, en
comt te voerschyne. Ten ware dan dat
de Pausche Priesters haer selue in de
sake schuldich bekenden, sy souden so
scherp niet verbiedē de Misse r' onder
soecken. De welcke als se met Gods
woedt nerstelick ouerleyt is, so werde
se

se met alle haer stucken benonden niet **fol. 6.**
anders dan eenen grouwel voer God
te wesen. Whelyck wy in dit schrift,
doer de ghenade Gods, bewysen
sullen.

Ende op dat een yeghelick t'mis-
bruyck des Nachtmals Christi in de
Roomsche Kercke verstaen, sullen wy
ooch syn recht ghebruyck wtleggghen,
op dat men niet alleen t'quaet ver-
werpe, mer ooch aen neme dat goet is.
Waer in vele menschē huydē sacchs
sondighen: Die haer laeten duncken,
goede Christenē te syn, alleē om dat se
t'misbruyck der Roomscher Kercken
verstaen. Want wy moeten des Co-
ninckx Davids vermaninghe volghē,
als hy spreekt. * Keert af van den qua-
de, ende doet dat goet is.

Psa. xxxii

Maer eer dat wy tot de handelinge
des Nachtmals des **HEE-
KEN** comen, is grootelick vā noode,
dat wy van de Sacramentē in't gene-
rael wat scriyuen, waer sonder het niet
moghelick is, grondelick te verstaen,
datmen van den Nachtmal des Hee-
ren handelen sal. Saerom begheere
ick van den Christelicken leser, dat
hy dit eerste deel van de Sacramen-
ten, nerstelick ouerlegghe, op dat hy
haer

haer recht ghebnyck, dat grootelick
verdonckert is gheweest, te beter be-
grype.

Vvat een Sacramēt

sy/ende hoe dat men dat nerste-
lick onderhouden moet.
Capitel. ij.

Tverschil in den hādel der
Sacramenten, is voer een
groot deel by de menighe
daer wt ghesproten, dat sijn
niet verstonen, wat het
wordt Sacramēt, eyghēlick beduyt-
de. Waerom sijn beduydinghe wy
voer alle dinghen verclaren moeten.
Wanneer wy dan vā de Sacramētē
der Kercken sprekē, so verstaen wy bij
den name des Sacramēts, een Hei-
lighe oeffeninghe der Whemeintē, vā
God ingestelt: die ghelegē is in sekere
wtwendige Ceremonien, en inwēdige
gheestelicke verborgentheden, om den
gheloouighen voer ooghen te stellen,
ende te beseghelen de goetwillicheit
Bods t'haerwarts, doer Jesum Chri-
stum den Heere.

wat een
Sacramēt
sy.

De se

Dese beschrijvinghe des Sacra-
 ments, moeten wy nu by stucken ordē-
 lick examineren, om gheheel den han-
 del der Sacramenten claerder te ma-
 ken. Voer alle dinghen sullen wij dan
 hier mercken, dat het Sacrament ghe-
 naemt werdt te wesen een oeffeninge
 ende werckinghe. Waer dan gheē oef-
 feninghe is, daer can oock gheen Sa-
 crament wesen. De wtwendighe Ele-
 menten der Sacramenten sijn dan ey-
 ghentlick dat Sacramēt niet, hoe wel
 dat sonder haer t' Sacrament niet we-
 sen can. Also de voerhuut die in d'oude
 Kercke afghesneden wardt, was den
 segghel der gherechticheit des gheloofs
 niet, noch oock het mes:maer be besni-
 denisse ende afhouwinghe des voer-
 huuts. Ende alle onbesmette Lamme-
 fens waren den doerlijt des Heeren
 niet, maer alleen het slachtē ende eten
 van sommighe onbeuleckte Lāmefens
 ten sekeren tyde des iaers, nae d'beuel
 des Wets ghebnyct. Also het water
 is eyghēlick t' Sacramēt des Doops
 niet, hoe wel den Doop daer sonder
 niet gheschiet can, maer t'besprenghe
 des waters nae d'insettinghe Christi.
 Tselue moeten wy van t'broot en wijn
 des Nachtsmaels oordeelē. Maer hier
 moet-

fol. 7.
 T'sacra-
 ment is
 een oeffe-
 ninghe.

Gen. xvii

Exod. xii

Eph. i

T sacra-
ment is een
heylighe
oeffeninge
der Ghe-
meinten.

2. Sa. xviii

moetnē wel mercken, dat niet alle oef-
feninghen Sacramenten Gods syn,
hoe wel sy eenighe ghelyckenisse met
de Sacramenten hebben. Want sy
moeten heyligh syn, ende in de Chri-
stelicke Ghemeinte, nae Gods word,
volbracht werden. Also ist gheen op-
rechten Doop, als yemant op een stel-
lage, of in een stoue, ghewasschē wert.
Noch was ooc gheen Sacrament der
besnydenissen, als Dauid der Philisti-
nen voerhuyl affneet, ghelyck oock de
Besnydenisse der Jode ende Turcken
huyden s' daechs gheen Sacramēt is.
Also ooc de hoeckmissen der Papisten,
ende het daghelick nutten des broots
ende wyns teghen hunger ende dorst,
salmen voer t' Sacramēt des Nach-
maels Christi niet houden. Want de
Heylighe oeffeninghe des Sacramē-
ts, heeft eē sonderlick ghebot Gods,
eyghen beloften, ende een aenghebon-
den conditie der salicheit: So dat de
verachters des selfs, wtghefloten wer-
den vanden ewighen leuen: d'welck
van de voerscreuen offeninghen niet
gheseit mach werden. Daer bouen so
heeft t' Sacramēt noch een ander aen-
ghebonden conditie, namelick dat het
een Heylighe oeffeninghe der Ghe-
meinte

meinte sij : dat is , die van de gansche fol. 8.
ghemeinte gheschiede, ende sy in hare
dienst ende macht ghestelt. Aldus wer
den van t'ghetal der Sacramentē wt
ghesloten: Ten eerste de Capelmissen,
Guysmissen, en hoeckmissen, de welc
ke alleen van eenen ghebuerden Prie
ster gheschieden. Ten anderen, de Hei
lighe werckinghen Gods, de welcke
hoe wel sy ons synder goetheit in Chri
sto vermanen, so sijn sy nochtans in de
macht der Ghemeinte niet ghestelt,
maer alleen in de syne. Als den Reghe Gen. ix.
boghe in de locht te late verschynē, dat Exo. xvi.
Hemels broot den Israelitē in de woe
stynē te reghe was: die in t'ghetal der
Sacramenten daerom niet besloten
moghen wesen.

Hier toe so moet t'Sacramēt eē werck
syn vā God inghestelt. So wat dan in
de Ghemeinte ghehoudē werdt dwelck
God niet heeft inghestelt, mach gheē
sins een Sacramēt ghenoot werden,
hoe lāghe tijt dat het ooc in t'gheb:uick
soude moghē hebbē gheweest. En wt
dese nauolgheñ cōditie, sal mē bekennē
of een Sacramēt vā God sy inghestelt.
Namelick, so het in de scriftuere bescre
nen hebbe sy wtredighe Ceremonie,
sijn inwendighe verbo:ghetheit, en se

Het Sa
crament
moet van
God inge
stelt wesen

fer

ker eynden. Waeraf wy in de twee na-
volghende Capitelē breeder spreken
willen. Waer af men dan in de Scris-
tuere gheen Ceremonie bewijzen can,
noch mysterie, noch einde, dat heeft
gheen godlicke insettinghe, en mach
daerom gheen Sacrament gherekent
wesen: als de besnydenisse der Turc-
ken, het vermiesel der kinderē, onder de
Romanisten, ende dier ghelycke.

De wer-
dicheit
der Sacra-
menten.

Math. xi.

2. Thes. 2.

Hier in syn wy oock vermaent van
de groote werdicheit der Sacramen-
ten, de welcke alleen God voer een in-
setter hebben, ghemerck: dat alle dina-
ghen van weghe haers setters ghe-
acht werden. Ende hoe wel datse van
den menschen wtghedeylt werden, so
syn sy daerom niet der mensche, maer
Gods Sacramenten gheheeten, dien
sy tot eenen setter hebben. Also den
doop Joānis wordt ghenaeamt wt den
Hemel te syn. Desghelycx het wordt,
al ist dat het doer de menschen vercon-
dicht wordt, daer om ist niet der men-
schen, maer alleen Gods wordt ghe-
heeten. Sij sondighen dan grootelick,
so vele als daer in de oprechte wtdee-
linghe der Sacramentē, die onwerdic-
heit der menschen meer aensien, dan
God, de welcke haerder setter ende

oorspronck is.

fol. 9.

Saer bouen werdt hier ghestraft die ongodlickheit der ghener die de Ghemeynthe Christi, van alle ghebruyck der Sacramenten willen beroouen, als of God, die bouē al goet ende wijs is, yet tot synder Ghemeinten schadelick oft wat te vergheefs lichtuerdelick inghestelt hadde. Dese blinde menschen verstaen niet, dat de Sacramenten van den beginne des werelts aen tot nu toe van God wt een sonderlinghe gonsse tot den menschen, inghestelt sijn. De welcke menschē, hoe wel sy God vreesende syn, nochtans sijn sy menschen: dat is met menschelicker crancheit behanghen, so dat se de Godlicke weldaden haest vergheten, ende totter wanhope of t'betrouwē der menschelicker gerechticheit, lichtelick vallen. Om welcker ghebrekē wille, heeft God met synē worde ons niet alleene willen te hulpe comen, maer oock met wtwendighe heylighe oeffeninghen, namelick der Sacramenten: de welcke ons crachtelic vermanen, der goetwillicheit Gods t'onswaert in Christo, op dat wy niet wāhopē, oft tot ons eygē, of ander creaturē verdienstē (waer toe wy doer de verdoꝛuē nature grootelick

Mē moes
het ghe-
bruyck der
Sacramen-
tē houden.

C ghe

Rom. iiii.

Gen. xvii

Act. 8, 16.

1. Cor. xi.

gheneghen sijn)loopen soudē. Alle de
ghene dan ; die de onderhoudinge der
Sacramenten in de Ghemeynte ver-
achten, die bekennē haer crācheit niet,
noch Gods goetheit in syn insettinge.
So verblint ende ondancfbaer syn sy.
Hier mach ooc niemant hem des vol-
maectheits syns gheloofs vermeten,
het welck so lange groyt, als wy leuen.
Bouen diē, so ist dē rechtē aert des ge-
loofs Gode gehoorzaam te wesen, cū
niet met hem te stryden. Dit bewysen
ons die exempelen der heyligen. Wan-
neer is Abzahā besnedē en Eunuchus
met den kercker Meester gedoopt? Ist
niet, als sy geloofst hebben? Oock heeft
Paulus dē gelooungen van Corinthen
dat Nachtnael geordincert, cū heeft
vermaent, dat hem een yeghelick te vo-
ren soude ondersoecken, eer hy van dē
broode eten ende van den cop drinckē
soude: Maer dat ondersoecken can son-
der ghelooue niet wesen. So werdt dā
het ghelooue totten rechten gheb:uyck
des Nachtmals vā Paulo gheeycht:
so datmen onder het decksel des ghe-
gheloofs, het ghebruyck des Nach-
mals niet verwerpen can. Hier wt
ist dan clær blyckelick, dat sy gheen ge-
looue (dwelck Gode gehoorzaam is)
hebben

hebben, so vele alser onder het decksel fol. 193
eens versiert gelaofs, alle oprecht ge
bruyck der Sacramenten ongoddelick
verwerpen.

Dat in alle Sacramenten twee
dinghen te aenmercken
sijn.
Cap. 2.

Alle Sacramenten Gods
so wel der Prophetischer
als der Apostolischer Ker
ke, staen alder meest in twee
stukken. Dat een is inwen
dich, onsielick en gheestelick: d'welc de
verborgentheit der Sacramenten, het
mysterie, ende het beteckende dinc ge
naemt werdt. Dat ander is wten
dich, sienlick ende lichamelick: d'welck
een teeken, Ceremonie, ende met dycr
ghelycke namen ghenoemt wert.

Het mysterie der Sacramenten, is
een vaste toefegginghe Gods van de
vergiffenisse der sonden, ende des ee
wighen leuens, doer de gemeenschap
der verdienste des lichaems ende des
bloets Christi. Ende werdt daerom in

*wat de ver
borgetheit
der Sacra
menten sy*

Colo. ii.

*wat het tee-
ken in de
Sacramen-
ten sy.*

*wat forme
der Sacra-
menten men
houde sal.*

wendich, onsenlick ende gheestelick
ghenaemt, dattet alleenlick metten ge-
looue, ende niet met eenighe wtwen-
dighe sinnen begrepen mach werde.
Also in de Joetsche besnydenisse de ver-
borgheheit was, dat **B V S** wilde
haer God, beschermmer, hulper, ende
Vader wesen: ende dat om Christus
wille, die de voerhuyt onser verdoeme-
nisse afhouwen soude.

Het wtwendich dinc in de Sacra-
menten, is een wtwendich werck, dat
voer der menschen ooghen ghestelt is,
ende gheschiet nae de forme van God
doer syn wordt inghestelt. Also isser
een tecke in de Besnydenisse, namelic
de afhouwinghe des voerhuys op de
achsten dach. In den Doop, dat be-
sprenghen des waters: In het Nach-
mael de nuttinghe des broots, ende
des wyns, nae de insettinghe Chri-
sti.

Dit wtwendich tecken des Sacra-
ments, is ghestelt niet in de bloote ele-
menten, maer in de oeffeninge en t'ge-
bruyck der seluer, en heeft in de Scris-
tuere een voergheschreuen forme, die
men nerstelick houden ende volghen
moet: die wyle se God ingestelt heeft,
ende alle menschen verboden, de selue
nae

mae haer goetduncken te veranderen, fol. 11.
ende vermetelick te meerderen, oft te
minderen. Sacrom sondighen sy, die
huyden s^dacchs yet tot de Ceremoniē
des Doops toe doe, als olie, sout, speec
sel end dier ghelijcke. Dese stouticheit
der menschen in de insettingē Gods,
is ontwyfelic een onlydelicke lasterin
ghe, des straffens werdich, Gemerct
dat gheen prince (hoe slecht hy ooc sy)
toelaet, dat syne insettinghen van syne
ondersaten verandert werden: maer
hy straft ter stont de sulcke als verraz
ders.

Voorder so moeten de godsvrucht
ghe menschen acht hebben, op de wt
wendighe ceremonien der Sacramē
ten van God inghestelt: Ouermits *De profite*
dat sy met haer brenghen een seer be *licheit der*
haechlicke vrucht, ons doer een gelijc *teeken in*
formicheit leydende tot het geestelick *de Sacra*
verstāt der Sacramenten. Godt wilt *menten.*
niet dat de syne staē sullen in wtwēdi
ghe ceremonien: maer meer dat se van
de selue, als de bekēste dingē, geleydt
sullen werdē tot geestelicke die minst
bekēt syn. Wāt gelyck als het water vā
synder natueren suert, en blust: Also
oock het besprengē des waters in den
Doop, druet ons seer schoon wt syn

4. Ioan. 1.

Heb. 1.

1. Pet. 1.

Rom. 5.

verborgentheit, namelick dat het bloet Christi ons suuert van alle sonden, ende bluscht vut den onstekē toorē Gods teghen ons, ende neemt wech de begherlicheyt aller tydelicker dinghen. Desgelycx was't ooc in de besnidenisse. Wāt ghelyc als de voerhuys met den messe wardt afghebesneden, also moeste Christus doer t'vergieten syns bloets onse verdoemenisse ende sonde, die van Adam in alle menschen is voortghegaen, wech nemen ende afhouden. In sulcker manieren mogen de Ceremonien aller Sacramentē wtgeleit werden.

Hier wt blijcket ooc, hoe grootelic dat sij dwalen, die daer segghen alle ceremonien der Sacramenten onprofitelick te sijn, de wyle sy ons, die van naturen traech sijn, tot sulcke een verborgentheit leiden. Ende op dat dese wtwendighe Ceremonien ons te meer roeren ende te lichtelicker leiden souden tot de verborgentheden der Sacramenten, heeft God doer syn godlicke wijsheit, haer de namen der gheestelicker dinghen ghegeuen, die daer beduyt syn: niet op dat hy een in des anders natuere veranderen soude, maer om dat hier doer het sonderlick ghebruyck

huyck der teekenē beter verstaen fol, 12,
mocht werden. So werdt den Doop
genaet het bat der wedergheboerten,
om dattet de wedergheboerte die doer
Christum gheschiet, wdzucht. Ende
de besnydenisse dē bont, om dat se des
bonts teekē was, daer doer God wil:
de Abrahams ende syn saets God sijn.
Ende sulcx moctmen oordeelen van al
le andere teekenē der Sacramen-
ten.

Tit. iij.
Gene. xvij

So ist nu dan blyckelick, datter twee
dinghen van noode sijn, om een vol-
comen Sacrament te maken: namelick
een verwendighe Ceremonie, ende
een inwendich mysterie oft verborghē-
heit. Hadde dit van alle men-
schen neerstelick gemerckt
gheweest, wy sou-
den min twyft
vanden Sa-
cramen-
ten
hebben.

¶ Van het ghebruyck ende einden
der Sacramenten.
Cap. 4.

Vele hebben diuerschelick
ghedwaelt in't wtlegghe-
des ghebruyck der Sacra-
menten, de wyle de somi-
ghe meer, de ander min dā
het recht is, den seluen toeghegheuen
hebben. Naer God wilt dat dese syn
insettinghen staen sullen binnen haer
werdighe einden van hem inghestelt:
ende strafte alle, so wel die ter rechter
als die ter sijncker handt aswycken.

ii. Sam, vi Daud heeft ghesondicht met de syne,
wederbrenghende de Arcke des Hee-
ren anders dan het betaemde. Om het
misbruyck der Arcke, sijn niet alleen de
i. Sa. v. vi. Philistinen van God ghestrast: maer
oock Use ghedodet. Also wilt God dat
men de Sacramentē, noch onder noch
bouen haer werdicheit honden sal: An-
ders werden sware straffen van hem
der Kercken opgeleit. Op dat wy dan
den tooren Gods niet verwecken, sul-
len wy den Sacramenten dat haer ey-
ghen is, toegeuen: namelic ten eersten
dat se de goetheit Gods tonswaert
in

in Christo versegghelen, en voer ooghe *fol. 13.*
stellen. Ten anderen, datse ons in een *De einde*
geestelick lichaem vereenighen, ons *der aSacr*
van alle afgodische vergaderinghe af- *menten.*
scheidende. Ten laetsten, is de gansche
Ghemeinte haers dienst so wel tot
God als tot haren naesten, daer doer
vermaent. Van alle dese eynde der Sa-
cramenten, willen wy hier bysonder
niet handelē, maer alleene van het son-
derlickste, namelic, hoe dat daer doer,
de goetheit Gods tottē menschen ver-
segghelt werdt om Christus wille.

Waer in men alder eerst merckē moet,
datter gheen swaerder versoeckinghe
des Duyuels teghen de gheloouighe *wat het*
sijn mach, dan als hyse bestrijt met *voornem*
wanhope vā de barmherticheit Gods, *ste ghe-*
om haerer sonden wille. Teghen welc *bruyck der*
ke versoeckinghe wy stellen moeten, al *Sacramē-*
le beloften der genaden Gods onse *ten sy.*
waert, doer de verdiensten des Heerē
Christi Jesu, doer den welckē onse son-
den vergeuen sijn, ende dat ewich le-
uen ghesconcken, hoe wel wy, van ons
seluen, niet dan verdoemenisse verdie-
nen. Ende om dat ons ghelooue hier
seer crancē pleecht te wesen, heeft God
noodwendighe ceremonien der Sacra-
menten den beloften toeghedacn, die

Rom. iiii.

ons als segelen, de goetheit en barm-
herticheit Gods t'onswaert in Christo,
doer de cracht des Heilighen Gheest
versegelen, de welcke versegeling is
de opperste eerlicheit der Sacramente.
Sē gront deser leeringe hebbē wy wt
Paulo, die t'voernemste ghebruyck
der Besnydenisse, naemt eenen seghel
der gherechticheit des geloofs. Waer
wt (ouermits dat de cracht en natuere
aller Sacramenten een is) clærlick be-
kendt werdt, dat het sonderlicste ghe-
bruyck der Sacramenten sij, te versege-
len de beloften vā der ghenade Gods,
tot ons doer de verdiensten Christi.

Het ghe-
bruyck der
Sacramen-
ten is als
het ghe-
bruyck der
seghelen.

En om hier afbreeder verstat te heb-
ben, moettmē hier nerstelic aenmerckē
wat het officie der segelē sy in weerlic-
ke sakē: namelic dat se den brieuē wer-
den aenghehāghen, niet op dat se ghe-
uen souden dat in de brieuen wtghe-
druckt werdt (want wy dit te voren wt
mildicheit des gheuers hebben) maer
op dat se de gheschiede gisten verseke-
ren, ende alle quaet bedroch ende wry-
felinghe wtslyuten souden. Also gaet
het toe inden hādel onser salicheit, die
ons in Christo den Heere inder ewig-
heit voer des werelts gront ghegheue
is, en werdt ons wghedruckt inden

Ephe. i.

Math. 25

1. Timo. ii.

brie f

brief der Heiligher Scriftueren, der fol. 1 4
 Propheten ende Apostelen. Ende op
 dat dese onse salicheit doer gheen be-
 droch des Duyuels of des werelts vā
 ons ghenomen soude werden, so is se
 van God verseghelt met Sacramētē,
 niet dat eenighe onghestadicheit syn-
 der belofte sij: maer alleē om der cranc-
 heit ons gheloofs wille, waer doer wy
 haest tot wāhope vallen. Men derf oec
 van God in sijn beloftenissen gheen
 valscheit bedroch vreesen, maer vā Sa-
 than en sijn dienaers, die dese belofte
 der ghenaden in de verdiensten Chri-
 sti, soecken wech te nemen, of te min-
 sten, doer het toedoen der menschelic-
 ker verdiensten, te verdonkeren. So
 is dan het sonderlickste einde der Sa-
 cramenten, de beloftenissen der ghen-
 den in Christo te beseghelen, doer den
 heilighen Gheest die daer Christum
 in alle sijne instellinghen ewelick is
 vereerende. Van de verseghelinghe
 des Heylighen Gheests machmen
 Paulum lesen tot den Ephes. ende Co-
 rintheren.

Ephe. 1. 4.
 ii. Corin. v.

Out het voersejde ist clær, datter
 seer vele grootelick dwalen, niet rechte
 vā dē bruyck der Sacramētē ordeelen.

Waer

De Sacra
menten
gheuen
ghen ge-
nade.

Roma. iii.
Ephe. ii.
Gala. iii.

Maer wt naemals groote sware dwa-
linghen volghen. De sommighe make
de Sacramenten alleen teekenē des
menschelicken gheselschaps. De ander
willense t'onderbringhen ende te niet
maken. Wederom synder ander die de
Sacramenten bouen de voergheleer-
de verseghelinghe toegheuen, dat se
doer de cracht haers ghebruycs ghe-
nade gheuen, dat is vergiffenisse der
sonden, ende de crue des ewighen le-
uens. De welcke leeringhe hoe schade-
lick dat se der Ghemeinte Christi sy,
machmen sien in de Roomsche Kerc-
ke. Want hier doer heeft men de kinde-
ren der Ghemeinte Christi, die voer
den Doop ghestoruen syn, verdoemt.
Sij hebbē op den Doop ghestaen, als
de verdoelde Zodē op de besnydenisse.
Hier wt is ghesproten ooc dat coopen
ende vercoopen der Nissen, ende dier
ghelycke vele. Bouē dien so is dese lee-
ringhe niet der heiligher Schriftuere
niet ouer een comende. Want de heili-
ghe Paulus ouer al leert, dat de men-
sche gherechtuerdicht werdt wt ghe-
nade sonder de wercken des Wets.
Maer nu werden van den seluen Pau-
lo, de Sacramenten in het ghetal der
wercken ghetelt, Daer toe ghetuycht
de

de Scriftuere, dat de Sacramenten fol. 15.
 alleene toebehooren den ghenen, die te
 boren in de ghenade Gods onfanghē
 sijn. Abraham is niet besnede ghewor= Gen. xvii.
 den, voer dat God sijn God was. Wy Rom. iii.
 lesen ooc in de wercken der Apostelen,
 dat niemant voliarich synde, ghedoopt
 sij gheweest, voer dat hy in Christum
 gheloofde, ende hem met den monde
 beledē hadde, maer doer het ghelooue Ephe. iii.
 woent Christus in onse herten. De kin
 deren der Hebreē souden in voerty=
 den niet besneden hebben gheweest,
 noch der Christenen kinderkens sou= i. Cor. 7.
 den huyden s' daechs niet ghedoopt
 werden, warē sy nae de belofte Gods,
 niet heilich ghehouden.

Voorder so ist oock hier wt open=
 baer, dat in de ceremonien der Sacra
 menten gheen ghenade ghelegghen is,
 of doer haerder cracht ghegeue wert,
 om datter daer veel der teekenen ende
 ceremonien deelachtich sijn, die daer
 en tusschen der Godlicker ghenaden
 niet deelachtich sijn. So sijn die van Gen. 34.
 Sichem besneden gheworden. Syntō Act. viii. !
 Magnus ghedoopt synde, heeft gheen
 deel metten Apostelen ghehad. Van
 den Isracliten ghetuycht Paulus, dat
 hoe wel sij doer de Zee, ende de wolcke
 ghe=

ghedoopt waren, ende alle een gheestelike spijsse ghenut ende eenen gheestelicken drancck ghedronckē haddē, God gheen behaghē aen vele van haer hadde, maer dat sy in de woestyne verslaghen syn gheweest.

Hier werpē sij teghen, ter verstercinghe haerder opinie, de Sacramentische formen van spreken. By den welcken het schijnt, dat den ceremonien der Sacramenten werdt toeghegheuen, als of sy ghenade gauen. Also werdt het Paulo gheseyt vā Ananias, Staet op, ende wascht uwe sonden af. Ende de Besnydenisse werdt ghenaeemt, den bondt des Heeren. Naer wy hebben bouen gheseyt, dat de Sacramenten in twee stucken ghelegghen sijn: namelick in de wtwendighe Ceremonien, ende gheestelike verborghentheden.

Ende men mach hier niet dencken, dat de Heilighe Gheest sodanighe maniere van spreken ghebruyckt, om dat de inwendighe ende wtwendighe dinghen natuerlick t'samē gheuoecht werden, als of het een met den anderen lichaemelick ghebondē ware, oft dat het teeken in hem beslore het ghene datter beteeft is, maer om de nauo!ghende oorsaken. Die eerste is de insettinghe
Wods

*Act. xxii
Gen. 27.*

Gods, want als hy eenighe teekenen
 tot een bysonder ghebruycf instelt, so
 gheeft hy haer eenen nieuwen name, na
 melick der beteckender dinghen, op
 dat die meyninghe der godlicker inset-
 tinghe te beter verstaen mach wer-
 den. Also het Paeschlam, om dattet tot
 een nieu ghebruycf inghestelt was, so
 heeft het van de beteckende dinghen,
 eenen nieuwen naem van God vercre-
 ghen, ende is ghenaeemt den doerlyt
 des Heeren. Na deser wyse het be-
 sprenghe des waters inden Doop,
 ende het ontfanghen des broots ende
 wyns in het Nachtmael, om dat sy vā
 Christo inghestelt syn, om te betee-
 nen gheestelicke dinghen: so hebben sy
 van weghe der insettinghe Christi,
 nieuwe name ontfanghen. Want den
 Doop is ghenaeemt het badt der we-
 dergheboerten, ende het nutten des
 broots ende wyns in het Nachtmael,
 het lichaem Christi ghebroken, ende
 bloet vergoten. Ten anderen, het vut-
 wendich ende inwendich dinck der
 Sacramenten, werden gheseyt r'samē
 ghebonden te wesen, om het aenschou-
 wen des gheloofs in haer recht ghe-
 bruycf. Want een geloouich herte siet
 in de oeffeninghe der Sacramēte, niet
 alleen

fol. 16.
 waarom
 de witten
 dighe tee-
 kenen der
 Sacramē-
 ten ontfae-
 den naem
 der inwon-
 digher
 dinghen.
 Exo. xii.

Tim. iii.

Gen. xvi.

Exo. xii.

1. Cor. x.

Nu. xix.

Exo. 24.

Ioan. xv.

Epi. 23. &

102. & tra

sta. super

Ioan. 63.

alleen op de vutwendighe teekenen,
maer veel meer op de inwendighe ver
borghētheden. Bouen dien hebben de
teekenen den naem der beteeckēder din
ghen, om de ghelyckenisse die tusschen
de vutwendighe ende inwendighe din
gen is. Also hebben water, broot, ende
wijn met den bloede ende lichame Cri
sti eenige ghelyckenisse. Ten laetsten,
om de voerhoudinghe der gheestelic
ker dinghen. Also wert de Besnyde
nisse eenen bondt ghenacmt, Om dat
het des bondts teeken is. Het Paesch
lam den doerlijt, **E R K I S T V S**
den steen, &c. O'welck ghebnyct
van spreken, te weten, dat het teeken
om sijn beduydinghe ontfanct den
name des dincks, datter beteeckēt wert
is inder Schrijsueren, ende ooc onder
de menschen seer ghemein. Die Roo
de foe, wert de sonde ghenacmt, het
bloet daer met Moses het volck be
sprengde, het bloet des Testaments.
Christus den wyngaert, ende der ghe
lucke. De welcke maniere van spreken
inde Schrijsuerē, ooc Augustinus be
fendt. Ende onder de menschen eenen
trourinck, wert om sinder beteeckenin
ghe wille, de trouwe ghenacmt. Also
de beelden der Coninghen, ontfangen
nieuwe

Nieuwe namen van haer beduydinge. fol. 124
Ende eenen rekenpenninck ontfanct
den name der sommen, die hy in de Re
kening beteecken.

Hier wt ist licht te oordeelen, in
wat meininghe gheseyt werdt tot Pau
lo, Wascht af vroe sondē. De Besnyde
nisse is eenen bondt, &c. Want het sijn
figuerlicke sprueken, allen Sacramen
ten ghemein. In de welcke het wtwen
dich teeken ontfanct, niet de natuere
des beduyden dincks, maer alleen dē
naē, en dat doer de instellinge Gods,
doer het aenschouwen des gheloofs,
doer de ghelyckenisse ende beduyden
nisse. So wie dat nerstelick aenmerce
fen wilt, sal lichtelick veel sware que
stien inden handel der Sacramenten
neder legghen.

Hier en tusschen bekennen wy wel
dat het ghelooue toe neemt, ende op
groyt in het oprecht ghebruyck der Sa
cramenten. Mer dat is doer de cracht
des heyligen Gheests, die niet toelaet
dat de insettinghen Gods, in de ghe
loouighen ydel blyuen. De welcke
Godlicke cracht niet in de wtwendige
oeffeninghe, mer in de herten der ghe
loouighen werckt. Ende werdt niet
eerst in de herten gheuoelt, als wy de

Al. xxij.
Gen. xviij.

Het gela
ue groyt
in t'ghe
bruyck der
Sacramen
ten.

Sacramenten ghebruycken: maer ooc te voeren ende nae also het den heilige Gheest beliest, sijn gauen nae sijn goet willicheit wt te deelen.

So is dā dit het eerste ende het voer neemste ghebruyck der Sacramenten, namelick de ghenade Gods, niet te gheuen, maer te verseghelen, in de gedachtenisse bringen ende als voer ooghen te stellen, op dat voort aen gheen twyfel in ons sy van de geetwillicheit Gods tontwaert in Cristo Jesu: In't corte, dit is het ghebruyck der Sacramenten in den handel der menschelicker salicheit, dat der segghelen is in de hanteringhe der wereltscher dinghen: die in der waerheit niet gheuen, maer beuestighen alleene de ghiste, ende be segghelen'se. Ende dat sy somtijts gheheten werde, wat te gheue is niet eyghentlick ghesproken, maer alleen om dat sy de ghiste versegelen. Also mach men oock heeten de Sacramenten te gheuen genade, om dat sy de selue versegghelen. Ende dit sal genoegh gheseyt sijn van het ghebruyck der Sacramenten.

toe comen.

Cap. 5.

Tot meerder verclaringhe
der Sacramenten, dient
grootelick te ondersoecken,
wien sy toe coemen. Hier
leert ons de schriftuere, dat

De Sacra-
menten be-
hooren al-
le kinderen
Gods toe.

se de gansche Bheimeynte, en eenen ye
ghelicken van haren lidmaten toe be-
hooren: ten sy dat het openbaer ende
wtghedzucht Wordt Gods, oft eenige
anderen noot dat verbiede. Daer is
gheen twysel aen, of de segelen beho-
ren hem toe, wien de ghiste ende der
ghisten brieuen toe comen. So ghe-
tuycht Paulus, dat Christus syn Ghe-
meinte ghewasschen heeft, metten ba-
de des waters, doer d'wordt. Alle on-
gheloouighe dan, dien de gauen des
ewighen leuens niet toe behooren,
salmen van de ghemeinschap der Sa-
cramenten wtsluytē. Gheē Coninck of
Prince soude de versmaders syner ga-
uen synen seghel willen gheuen: maer
geeft dien alleē, die syne gauē niet ver-
werpen. Also G O S handelēde met
ons menschelicker wyse ende nae syn-

Eph. v.

der barmherticheit ende vriedelicheit,
met ons stamelende, geeft alleen syn
kinderen, te weten allen gheloouigen,
den segel synder barmherticheit, name-
lick de Sacramenten: waer van hy de
ongheloouighe is weerde, die ghe-
deel synder goetheit hebben.

wie daer
geloouige
syn, die de
Sacramen-
ten toe co-
men.
ii. Cor. ii.

Gal. 3.

Maer hier spuyt een ander twyfe-
linghe wt, wie men voer gheloouighe
houden sal, diemen de seghelen der ge-
rechtenheit des gheloofs, namelick de
Sacramenten, gheuen sal. Maer ist
dat wy hier aensien het fondament des
rechten gheloofs, te weten, de belofte-
nisse der gheschencker salicheit om
Christus wille, * in den welcke alle be-
loften syn Ja ende amen: so sullē wy
beuinden, dat sy Christenē en Gheloo-
uighe ghehouden werden, in het oor-
deel Gods ende der Gemeinte, so veel
als daer kinderen Gods syn, welken
de beloftenisse der genaden toebehoor-
ren, sy syn ionghe kinderkens oft vol-
wassen, man of wijf. Want een geloo-
uich mensche, is so veel, als eē die Chri-
sto toebehoort, die doer hem vergiffen-
nisse der sondē heeft, ende also is doer
Christum een kind Gods. . Want dat
het ghelooue so hoghe in der Schrif-
turen ghepresen werdt, is alleen om
dat

Dat het in Christo ghegrondeert is, fol. 196
 Doer wiens verdiensten wy sijn kinde-
 ren Gods, nieuwe Creaturen, herborē,
 Abrahams kinderen ende gheloouige,
 sonder eenich onderscheit der wtwen-
 digher dinghen: Als wt de schriften Gal. iii.
 Pauli ouer al verstaen mach wesen.
 Dese leeringe sal claerder blijcken, ist
 dat wy verstaē, datter tweederley Chri- Tweder-
 stenen ende gheloouighen in der Ghe- ley Chri-
 meynte Christi sijn, die eene metter stenen.
 daet, de ander doer toeschryuinghe, en
 de toerekeninghe. Met der daet heetē
 sy gheloouich te sijn, die in het volco-
 men ouderdom, het ghebruyc des ver-
 stants hebbende, die weldaet Christi
 doer het ghelooue, in het herte, beken-
 nen, ende dat met den monde belyden.
 Dese alleene onder de volwassenen, en
 met verstande begaest, salmen de Sa-
 cramentē mede deelen, om dat men se
 wt haer belydenisse houdt op Christū
 te staen, ende doer sijn verdiensten sa-
 lich te wesen. Die andere, die voliaer-
 rich synde ende verstant hebbende, de
 weldaet Christi, doer t'ghelooue niet
 bekenennen, noch mettē monde belydē,
 moeten wy achten voer ongheloouich
 ende verachters der goetheyt Gods.
 Maer die werden doer toeschryuinge

gheloouich ghenacmt, den welcken
haer sonden (hoe wel sy niet der daet
niet gheloouen noch belyden connen)
niet toegherekent werden, maer wer-
den lidmaten der Ghemeinten gehou-
den om den wille des bonts Gods in
Christo niet haer, wt louter genaden:
die wijle by haer gheen verachtinghe
Gods is, ouermidts sy metter daet
niet gheloouen noch belyden connen,
doer t'gebreck des ouderdoms oft ver-
stants. Als ionghe finderen, doouen,
ende sottē inde Gemeinte Christi sijn.
Men moet wel merckē, wat Christus
spreekt, Die niet (seit hy) gheloouē sal
sal verdoemt werden. Maer die ionge
finderens, doouē ende sotten, de wyle
sy metter daet niet gheloouen connen,
is van noode dat sy doer toeschryuen
gheloouich gherekent werden, tē sy
dat wijse verdoemē willen: dat van eē
Christē herte verre syn moet: dat wel be-
kēdt, dat dit ghebreck daer doer sy niet
ter daet niet geloouen connē, haer niet
toegereket wert, om Christus wille, die
nae het getuygē Esaie, alle onse crāche
den op hē genomen heeft. En wā hy
de selue op hem niet genomen hadde,
so moestē wy niet alle kinderē, dwāsen
en doouen ewelick verdoemt wesen.
Maer

Mar. xvi

Esa. liii.

Maer om dat vanden kinderen een fol. 20.
 groote twyfelinge mochte opghereſe Vā de Sa
 hebben, ſo heeft de Scripture daer af licheit en-
 claer ghenuygheniſſe ghegheuen; dat de Doop
 ſy in haer cranchtheit Gode behaghen, der kinde-
 ende daerom gheloouich doer Chri- ren.
 ſtum gehouden werden. Want God Gen. xviij
 heeft een ewich verbont ghemaect
 met Abraham aller gheloouighen va-
 der, ende met ſynen ſade, dat hy ſyn en
 de ſyns ſaets God ſyn wilde. Welck
 verbont Chriſtus doer ſyn doot niet ge Rom. iiii.
 brofē, maer veel meer verſterckt heeft, Gal. iii.
 Want hy heeft de kindertens omghe- Act. 2.
 helſt, ſpreekende, dat het rijcke Gods
 ſulcken toebehoort. Jae, heeft die ſelue Mat. 18.
 kindertens voer gheloouige ghondē,
 niet doer de daet, maer doer roeſchry-
 uinghe: ghemerckt dat de kindertens Mar. x.
 metter daet niet gheloouen connen
 Want ſy de beſtremiſſen Gods niet
 verſtaen noch begrypē connē. * Daer Rom. x.
 ſonder, het ghelooue met der daet, niet
 ſyn mach. Also werden oec van Pau-
 lo, der Chriſtenen kinderen, Ghe- 1. Cor. viij
 ghenaeamt, niet met der daet, mer
 leen doer roeſchryninghe.
 ¶ De de ſendinghe der Apostolen
 van Chriſto beuolen, dat ſy in de gan-
 ſche werelt dat Euangelij allen crea-

tueren spreken souden, ist clær, dat
Lut. xix. Christus, die ghecomen was om te
soecken ende salich te maken, dat ver-
loren was, vergiffenisse verwouen
heeft, niet alleen den volwassenen, ver-
standt hebbende (ten sij dat se die ver-
werpen) mer allen creatueren, die der
sonde te voeren onderworpen waren:
Als de kinderē; doone, en dwaesen sijn,
den welcken (nae het beuel **E B K J**
S T J) hoe wel sy de cranckheyt
der natueren onderworpen sijn, so
dat sy metter daet niet gheloouen con-
nen, dat **E D A K G E L J V M**, dat
is, vergiffenisse der sonden ende dat
ewich leuen, toebehoort, niet min dā
den volwassenen mer verstande be-
gaest. Ende als daerom den Doop, eē
Lut. xiiii segel der voerseider weldaden Gods,
Mat. xxii ontfanghen moeten. Vander bruylost
des ewighen leuens, werden alleen
de verachtē ende hypocryten wtghe-
slotē. Mer de wijle de kinderēns, doo-
ue ende sotten der Gemeinte **E B K J**
S T J, verre van verachtinghe ende
gheueinstheyt verscheiden sijn, son-
der troysel sittēt sy in de bruylost mer
alle andere gheloonigen. Dese lees-
ringhe werde beuesticht doer Paus
lun ende Sylam, die gheuraecht sijn
de van

De van der gheuanghenissen Bewaer- fol. 21.
der, wat hy doen moeste, seyden: Whe
looft in Jesum Christum, ende ghy sult *Act. xvi.*
salich wesen; ende v gansche huysghe-
sin. Aldus sprack Christus, Zacheus
huys inghegaen synde: Huyden is des *Luc. xix.*
sen huise salicheit gheschiet. So is dan
het gansche huys der Christenē salich,
heylich, en gheloouich: Alleen de ver-
achters, ende gheueinsde hypocryten
wtghesloten. Want der anderē, name-
lick der Kinderen, doouen, ende sotten
crancheit, neet Christus op hem wech,
dien dat Euangelium toebehoort, ende
als daerom sy oock de seghelen des E-
uangelijs, namelick de Sacramenten
ontfanghen moeten. Ten sy datter een
wtghedruckt ghebot Gods sy, oft een
andere openbaere nootsafelicheit, dat
verbiedende. Als vander Besnydenisse
waren de dochterkens doer het ghe-
bot Gods gheweert, ende de Kinder-
kens aten dat Paeschlam niet, en huy-
den s daechs, mitten sy het Nachtmael
des Heeren niet, om haerder natuere-
licker crancheits wille: Maer vandē
Dooop behooren sy gheensins wtghe-
sloten te wesen, de wyle noch de cranc-
heit der natuerē, noch het wordt Gods
dat verbiet, maer daer bouen leert, dat

Ephe. 5.

Christus sijn Ghemeinte ghewaschen
heest met den bade des waters in het
woordt. Nu syn de kinderkens de ledes-
kens der Ghemeinte, iae de alderhey-
lichste, ende dat doer Christum. Maer
die by eenich gheual inder ionckheyt
niet ghedoopt sijn, die salme niet doo-
pen, voer dat se ghelooue in Christum
en haer ghelooue belijde, nae het exem-
pel der Heylighen Apostelen. Waer
de gront van deser Christelicke ende
Apostolische leeringhe huyde s daechs
wel bekent, min twist ende tweedracht
souden wy in der Kercken **CHRIS**
TJ hebben. Maer dit sijn de oude li-
sten des Duyuels, questien in te bren-
ghen van de wtwendighe reekene der
Sacramenten, om also het rechte ghe-
bryck der seluer te verdonckeren
of wech te neme. Also men spues
ren mach in de ghene, die
der kinderen Doopt
van der Ghemeinte
te Christi ver-
werpen.

Van het ghetal der Sa-
cramenten. Cap vi.

Nae

Nae de eyghentlicke wt- fol. 22.
 legginghe der Sacramen-
 tē bouen verclaert, bekent
 de Gemeinte Christi twee
 Sacramenten, ende niet
 meer: den Doop, ende het Nachmael
 des Heeren. Welck ghetal Tertullia-
 nus, Augustinus en Rabanus Mau-
 rus, die in't iaer ons Heeren 830, leef-
 de met ons bekennen. Watmen vande
 ander vijf Sacramenten der Room-
 scher Kercken houden moet, willē wy
 in't corte verclaren. Ende ten eersten,
 houden wy voer heylighe insettinghen
 Gods, de Ordinancie der Dienaren
 der Kerckē, de Penitentie oft leedtschap
 ende het Huwelick, als sy van den de-
 sen her Phariseen ghesuēert werden.
 Maer voer Sacramentē Christi, mach
 mēse niet houden: wāt de ordente heeft
 gheen belofte der ghenaden: de peni-
 tēcie heeft gheen Ceremonie van God
 inghestelt: ende den huwelicken staet
 heeft gheen van beyden. Dat Paus-
 selick vermsel is inde plaetse des Ca-
 tēchismi oft der kinder leere inghe-
 bracht. Maer nae dat wy in onser Be-
 meinte ten grooten oerboere van on-
 ser ionckheit weder ghebrocht heb-
 ben den **CATHECISMV M,**
 so

Tertul. li.
 1. & 4. cō
 tra Mar.
 & lib. de
 Coro. mil.
 August.
 li. de doct.
 Christ. 3.
 ca. 9. Epi.
 n8.
 Raba. de
 inst. cle. li.
 1. Ca. 24.

Jac. v.
Mar. vi

so achten wy het Pauschelick vermsel
niet, want het van menschen versiert
is. Ende of God gaue, dat in alle Ker-
ken Christi in de plaetse des versierde
vermsels, de Kinder leere wederom
inghebracht ende nerstelick onderhou-
de warc. Het gheb:uyck der olie, daer
af dat Jacobus milt, werdt onder de
gaue der ghesontmakinghe gherekent
ende is niet den anderē mirakelen ver-
gae. So dat de Ghemeinte Christi nu
gheen olysel meer bekent: ghemerckt
dat niemant daer doer meer ghesont
ghemaect wert: als't in het Pausdom
clær blyckelick is. Want mē sieter niet
een van hondert becomē die niet haer
olie ghesmeert syn. Sy werden ooc
niet ghesmeert vanden Papisten, om
dat sy becōmen soudē, maer om dat sy
steruende salichheit ende verghiffenisse
der sonden daer doer verweruen
souden, de welcke in Christo
Jesu alleene ghelegghen
is.

DAE

Dat ander deel des fol. 23

Woercks/van het Nachts
mael Christi.

Wat het Nachtmael des
Heeren sij. Cap. 1.

O is dat wy de myfterien en
de orboerlickheit des Nach
tmaels des Heeren te bes
ter verstaen, ende lichtelick
fer totter soeticheit die daer
in verborghen is, comen moghen, sul
len wij in deser ordene, de sake des
Nachtmals des Heeren handelen.
Ten eersten, wat dat het Nachtmael
des Heeren sij. Ten anderē, waer om
dat het inghestelt is. Ten laetstē, welc
ke die rechte forme sij, t'selue te ghe
bruycken. So is dan het Nachtmael
des Heeren, een openbare ende Hei
lighe oeffeninghe der Ghemeinte, in
ghestelt van Christo den Heere, in de
welcke hy by het nutten des broots en
de des wyns, den gheloouighen be
tuycht, voerhoudt ende verseghelt, de
ghemeinschap syns lichaens en bloets.
In de welcke beschrijvinge des Nach
tmaels wy voer al mercken sullen, dat
het

*wat het
Nacht
mael Chri
stij.*

i. Cor. xi.

het eē openbare heylighe oeffeninghe ghe-naemt is. Want hier by werdē ten eersten alle ghemeyne maelyden, die om den hongher te stillen geschien, vā de werdicheyt des Nachtmals des Heeren vutghesloten; ende oock tē anderen alle daghelicſche missen, die in capellen ende hoecken gheschien, verworpē: die nyet openbare der gāscher Gheymenten, maer alleen heymelicke oeffeninghen sijn.

Mat. xxvi

Mar. 14.

Luc. xxii.

i. Cor. xi.

Voorder so hebben wy in dese beschryuinghe des Nachtmals, dat syn autheur of insetter sy, gheē Prophete of Apostel, veel min een Pausselic bis scop, Maer Christus de Heere, onse ewighe Coninck, Priester en Prophete. Van den welcken het daerom oock synen naem ontfanghē heeft, ende wert dat Nachtmal des Heerē ghe-naemt: die oock beuolen heeft, datmen't in de Christelicke Gemeinte tot dē eynde des werelts, namelick tot sinder toecomste, onderhouden sal. O'welck wy oock met alder nersticheit gheboden sijn te doene. Want dat Christus spreekt, Also dickmael als ghi het doet &c. ghest by met dese woorden (also dickmael) gheen vyheit, als wy willē; dat te verworpē; maer neemt alleen wech het

Het wettelick gebodt, daer met het Pae
schlam (in wiens stede het Nachmael
gecomē is) maer eens des iaers op een
nen sekeren tijt ghenut mochte werdē.

So ist oock niet ghenoech, tot de
volcomēheit van den Sacramēte des
Nachmaels Christi, de substantie des
broots ende wyns te hebben, maer mē
moet oock het selue nutten. Daerom so
langhe, als het broot nyet ghebroken,
vutghedeilt ende ghenut wordt, en de
wyn ghedroncken, so ist gheen Nach-
mael des Heerē. Sy syn dan groote-
lick bedrogghen, die het broot achtē een
Sacrament te werden met vyf wordē
die sy noemen (der Consecracie) diemē
daer ouer spieckt, sonder eenich bicken
ende nutten des selfs, nae het exempel
ende beuel Christi. En sy dwaalen oock,
die het broot voer een Sacramēt ach-
ten, als men het opheft, of in het huys tē
stelt, of omme draecht.

Bouen dien so ist oock opēbaer vut
dese beschrijvinghe des Nachmaels
des **HEEREN**, dat het selue, als alle
andere Sacramenten in twee stucken
ghelegghen sy: Dat een is inwendich,
ende dat ander is vutwendich. Dat
vutwendich is, het eten des ghebrokē
broots, ende het drinckē des wyns nae
de

Fol. 14.

*Van de ele-
menten des
Nach-
maels.*

*Het nach-
mael is in
twee stuc-
ken ghelo-
ghen.*

de insettinghe des Heerē. Dat in wien
wat de ge
meinschap
des lichaē
ende bloets
Christi sy
dich, is de ghemeinschap des lichaē
ende bloets Christi. Maer hier moet
men verstaē, dat de ghemeinschap des
lichaē Christi sū tweederley: die eene
is vleeschelick, te weten daer met hy
in de deelachticheit des vleeschē, en
des bloets der Kinderen ghecomen, en
also een warachtich mensche, syn broe
deren in alle dinghen ghelijck (wtghe
nomen de sonde) gheworden is. Waer
in de verborghentheit sūnder mensch
werdinghe (die Paulus totten Hebrē
en bescrijft) begrepen is. Ende moet
nerstelick van desen Argumente des
Nachtmaels verscheyden wesen: Die
ander ghemeinschap des lichaems en
bloets Christi, is gheestelick, daer toe
hy ons roept, op dat wy die van hem
ontfanghen souden, ghelijck hy d'eerste
van ons ontfanghē heeft. Ende is een
ghemeinschap aller syner weldaden,
die hy ons in sūnen vleesche doer sūn
doot verwouen heeft. Waer af hy
spreect tot den Capernaitē. Dese ghe
meynschap sūns lichaems verseghelt
ons Christus in het Nachtmael, als in
alle ander Sacramenten des ouden
ende nieuwen Testaments: Te weten,
dat doer de verdienstē sūns doots, ons
ghes

Heb. 2. 4.

Ioan. vi.

gheschöcken sy vergiffenisse der son- fol .25.
den, ende dat ewich leuen. O'welck
mysterije vut de nauolghende dingen
claerder verstaen sal werden.

Wat de einden des Nachts
maels des Heeren syn.
Cap. ij.

Het ghebruyck des Nachts
maels, ghelyck als der ande
re Sacramentē allē, is twee
derley: dat eerste ende voer
neemste is, om de Godlicke
ghenaede t'onswaert in Christo te ver
seghelen: dat ander, om ons van onsen
dienst tot God ende den menschen te
vermanen. Vanden welcken (so het
God ghelieft) sullen wy hier, so veel
alst van noode is oordentlick spreken.
Het voerneemste ghebruyck dan des
Nachtmaels des Heeren is, ons voer
te houden, ende te verseghelen de ghe
meinschap des lichaems ende bloets
Christi, dat wy aller weldaden sijns
doots deelachtich sijn. Wy werden al
le kinderē des toorens ende der ee
wigher verdoemenisse ghebozen.
Mer Christus ons vleesch (in d'welck

t'Nacht
mael is eē
seghel der
ghemein
schap des
lichaems
ende bloets
Christi.
Ephc. 2.
Rom. viij.

ghe

Gal. ij.

ghesondicht was sonder sonde noch
rans aennemēde, heeft ons doer de
verdiensten sijns doots, in het selue
vleesch gheschiet, van de selue verdoe-
menisse verlost, ende de crue des ewi-
ghen leuens verworpen. Hy heeft, dat
wij waren, op hem ghenomē, namelic
onse sondē ende vloecf, op dat hij doer
de verdienste sijns doots, dat sijn was
in ons storten soude: te weten sijn vol-
maectheit, gherechticheit, onnoosel-
heyt, ende de crue des ewighen le-
uens. Ende op dat wy dese groote wel-
daet Christi nimmermeer soudē ver-
geten, heeft ons de selue in het Nach-
mael willen voerhouden ende versege-
len. Waer om oock het Paulus naemt,
de ghemeinschap des lichaems Chri-
sti, dat is een teeken ende seghel dat
Christus ons met ghedeilt sy, met alle
syne weldaden, die hy ons doer de ver-
diensten sijns doots vercregen heeft.

Saer sijn in de rechte oeffeninghe
des Nachmaels Christi velderhan-
de dinghen, die ons vā deser ghemein-
schap der weldaden Christi vermanē,
als t'samē comē in eender plaetse, t'sa-
men sitten, de natuere ende conditie
des broots ende des wijns, ende het
vercondighen des doots Christi. Waer
af wy

af wy nu in het corte ter stichtinge der
geloouigen, ordenlick wat wille voort
brenghen.

Ende ten eersten die t'samencomin
ghe der Ghemeinte in een plaetse, stelt
ons voer ooghe, hoe dat alle ghelooui
ghe, een lichaem onder t'hoofst Christo
syn van den welcke alleene sij leue, en
de salicheyt ontfanghe, ende ooc daer
om alle t'synen wille staen moeten, en
de alle vriende gods dienste (der welcke
ker Sathan t'hoofst is) schouwen.

Het sittē der Ghemeinte in der oef
feninghe des Nachtmals, nae het ex
empel Christi, ende der onder Kercke,
vermaent ons van de ruste, ende se
kerheyt die wi hebbē doer de verdiē
ste ende weldaet Christi des Heerē, in
sijn doot, teghe Sathā, sende, doot en
helle. Wie Christum heeft, die is so te
vredē, dat hi bouē dien gheē salicheyt
soect, verskert sijnde dat hi ons Pha
raonis, dat is, Sathans cracht ghe
brofē heeft, ende het ewich leuē ver
cregē. De Isracliten hebben haer Pa
eschlam ghenut, met opghescorte lede
nen, in haer handen eenen staf, ende
haer schoenē aen haer voete hebbēde,
daer met bewijfde, dat si dē warach
tigen Salichmaker sochten, de tot hē

Fol. 26.

Tsamē ca
men in de
Gemeinte.
Ephe. v.

1. Cor. vi.

Het sittē in
het Nach
mael des
Heeren.

Ioan. vi.

Exo. xii.

Heb. ii.

haesten:maer wij ter contrariē gheue
te kennen met ons t'samen sittē in het
Nachtmael des Heerē, dat die Salich
maker ghecomen sy, ende dat hy volle
salicheit ghegheue, ende van allē qua-
de verlost heeft, ende dat wy met hem
te vreden synde, gheen ander soeckē of
verwachten. Also veel dan alser noch
tot den Heylighen, aflaten, verdiēsten
der Missen, ende der ghelycke insettin-
ghē loopē, met Christo nyet te vreden,
sijnde en vreesde noch wāhopelick dē
Sathā, die nochtās doer de doot Chri-
sti vernielt is, die sitten met den geloo-
uighen aen de tafel Christi nyet, maer
staen noch met den Israeliten tot den
loop ende vlucht ghereet. Dese troost
is den gheloouighen in de Roomsche
Kercke doer het knielen benomen.

Broot ons
de wijn in
het Nacht
mael.

Ioan. vi.
i. Ioan. i.

Bouen dien so vermaēt ons van de
se ghemeinschap der weldadē Christi,
de natuere ende gheb:uyck des broots
en des wyne in sijn Nachtmael. Wāt
ghelijck als het lichaē met den broode
ghenoet ende versterct, ende den dorst
met den wyne verslaghen werdt: Also
doer de verdiensten des doots Christi
werden de hongherighe conscientien
versaet, die cranccken versterckt, den
dorst der sielē ghebluyft, ende de men-
sche

ſche vā alle ſondē gheſuwert Hier toe
 dient grootelic de leeringhe Chriſti
 vā het eten ende drinckē ſyns vleeschs
 en bloets in Johanne verhaelt. Voor-
 der het breken des ſelue broots in het
 Nachtmael Chriſti van hem ende ſyne
 Apoſtelen ghebruyckt, vercondicht dat
 Chriſtus voer ons ghebroken ſy, ende
 ghedoot, op dat wy nyet ghebrokē en-
 de verdomt ſouden werden. Het nuttē
 des ghebrokē broots ende het drinckē
 des wyns, leert, dat ons Chriſtus, met
 alle ſyne weldaden, toebehoort, onſe ſie-
 len tot dē ewighen leuē ſpyſende. Sij
 brekē inder waerheit dit broot niet, die
 haer vermetē volmaect te weſen, ende
 den Hemel doer haer verdiēſten doer
 breken willen. Noch ſij eten het ghe-
 broken broot des Nachtmals niet, die
 het leuen der ſielen buytē Chriſtū, den
 hertoghe des leuens, ſoecken: als in aē-
 roepinghē der Heylighen, en alderley
 menſchen inſettinghē.

Paulus ſprekende vā het broot des
 Nachtmals, ſeyt, dat het een ſij, Een
 broot een lichaem ſijn wij veel, ſeyt hij.
 De welcke eenicheyt des broots ons
 vermaent, dat de ſalicheit aller Heyli-
 ghen, ſij den eenighē Chriſtus Jeſus,
 het lam Gods, d'welck wech neemt de

Fol. 27.

Ioan. vi.

Act. iii.

i. Cor. x.

Ioan. ii.

Ioh. 14. 10
ende 15.

sondē des werelts. Sij is de waerheyt
het leuen, de dore, ende dē warachtig-
ghen wijngacert, ende gheen ranckē dā
die in hem leuēdich sijn, werdē behou-
dē. Sij breekē dese eenicheit des broots
alle die buyten Christum eenighe salic-
heyt soecken. Also de Mis papen da-
ghelick niet worden ende wercken
doen. Die oock een bysonder wijze des
broots en des wijns voer haer houdē,
als of Christus haer meer, dan dē volc
te toebehoorde. Want den volcke genē
sij een cleē uwerlkin, en behondē voer
haer een groot: den selck dien sij drinc-
ken, noemē sij het bloet Christi, maer dē
volcke gheuen sij somtijts den selck al-
leen om dē mont te spoelē. Aldus spot-
ten sij met Christo, ende de Christelickē
Ghemeynte, ende ontfanghē noch rās
daer voer groot lof ende loon, van de
dwase mensche. Maer in de warachtig-
ghe Ghemeynte Christi sal eenderley
broot ende dranc wese, want haer den
allen een salicheyt, namluck Christus,
gheleert ende bekent is.

Act. iiii.

De predi-
catie des
doots Chri-
sti.

Ten laestē, deser ghemeenschap den
weldaden Christi vermaent ons oock
de vercondinghe des doots Christi.
Waer in de historie en de cracht des
doots Christi leuēdich verhaelt wordt.

Waer

Waer sonder het breekē en nutten des fol. 28.
broots, ende des wijns, meer een guyc=
helspel ghelijck is, dan de werdighe in
settinghe Christi: also wij claelick in
de Roomsche Kercke sien moghen.

Alle dese dinghē sullen de Godsali=
ghe inde oeffeninghe des Nachtmals
nerstelick aenmercken ende ouerleg=
ghē, op dat haer hertē in de vergiffen=
nisse der sonden doer de verdiensten
Christi verseghelt ende ghesterckt, en
also tot geestelicke bliscap ende dāc=
baerheit beweecht moghen werden.

Maer oder alle die dese versegelin=
ghe des ghemeinschaps des lichaems
Christi in het Nachtmael met ons be=
fennē, sijnder sommige die meynē dat
dese ghemeynscap des lichaems Christi
sonder de lichamelicke teghenwordic=
heyt des lichaems Christi, niet sijn can
Hier vut spruyten nu tweederhāde lee=
ringhē: want sommighe willē, dat het
wesē des broots ende wijns verādert
werde in het warachtich lichaem ende
bloet Christi. Sander, verwerpēde de=
se plumpe en groue leeringhe, segghē,
dat met het wesē des broots ende wijns
dwarachtich en natuerlick lichaem Chri=
sti gegeuē en genut werdt. En de wij=
le de Ghemeite Christi met dese opiniē

swaerlick beroert werdt, eer dat wy de
ander eynden des Nachmaels Christi
verclaren, sullen wy niet alder nerstic-
heit, doer de hulpe gods voort bringhē
ende verclaren, wat men hier in, nae de
Schriftuerē geuoelē sal: den Christelic-
ken leeser biddende, dat hy onse wordē
niet haestelick wille verdoemen, maer
te voren in een oetmoedich herte met
Gods wordt ouerleggen: alst recht en
de billick is, inde handelinghe des ghe-
loofs te doen: ende so twyfel ick niet,
of hy sal ten rechten verstande comen.
Ende op dat de gansche sake te beter
verstaen mach wesen, so sullen wy al-
der eerst van de veranderinghe des
broots (die daer Transubstantiacie ge-
naemt is) spreken: ende daer na van de
teghenwoordicheit des lichaems Chri-
sti, die met de elementen des broots en
de wijns ghestelt werdt.

Van de Veranderinghe des we-
sens, die daer Transubstantia-
cie ghe-naemt is.

Cap. 3.

Dit

Dit is het gheuoelen in de Roomsche Kercke van de lichamelicke teghenwoordicheit Christi in d'Nacht mael, ende in haer Nisse, dat als de worden der consecratie ouer het broot ende wijn wtghesproken sijn de selue terstont verandert werden in het warachtich lichaē ende bloet Christi: so datmē die voer Christum aenbid- den moet. Welcke leere werdt van de Paussche Priesteren so beschermt, dat sy lieuer alle andere dinghen, dan dese leeringhe verliesen soudē: Het welck gheen wonder is, want gheheel haer beestelick Rijck op desen steen ghetim- mert is. Ende ouermidts dat sy dese haer leeringhe suspectt hebben, willē sy niet, datmense ondersoecken sal. Die de boosheit werckt (seit Christus) dic comt ten lichte niet. Maer om datter groot perykel der sielen in dese leeringhe ghelegen is, so moetmense onder- soecken. Want is het broot Christus, so moetmen dat aenbidden, Is het oock Christus niet, so ist een openbaere af- goderye, het broot voer God te aenbid- den. Maer nu ghetuycht Paulus, dat de afgoden dienaers het rijcke Gods niet becruen sullen. So wie dese pery-

Ioan. 3.

Luc. vi.

Felen by hem ouerleit, ende nochtans dese Paussche leeringhe vander Transubstantiacie niet wilt ondersoecken, maer hartneckelick wilt volghen: die dunckt my seer weynich, of niet, op sijn salicheit te achten: noch oock te aensien, dat die den blinden leydsman volcht, niet hem inden gracht valt. Laet ons dan dese leeringhe aentasten ende ondersoecken, teghen het schalc ende listich verbodt der Pauscher Priesteren. Dit met alder nersticheit doende, sullen wy bewinden, dat dese Transubstantiacie gheenē gront in de Schrifturen heeft, ende als daerom, van allen geloouighen verworpen moet wesen, willen sy gheen Afgoden dienaers sijn. Ende op dat een ieghelick, hoe slecht dat hy oock sy, de valscheyt van deser Transubstantiacie bekenne so sullen wy ten eersten tegen dese leeringhe, redenen voortbrengen, ende daer naer tegenworpinghen nederleggen.

**Redenen wt der Schrifturen
teghen de leere der Transubstantiacie.**

Cap. 4.

Wy

V wy werden bedwongen fol. 30.
 doer de Prophetische ende
 Apostolische leeringhe, te
 belyden, datter twee natue-
 ren in **CHRISTO** sijn,
 namelick de Godlicke ende mensche-
 licke. Maer in den teghewordigē han-
 del des Nachtmals is gheē questie vā
 de Goddelicke natuere in Christo, mer
 alleen van de conditie synder mensche-
 licker natuere des lichaems. De welc-
 ke wy met Paulo leerē ouer al ghelyck
 met de onse te wesen, wtghenomen de
 sonde. Maer onse lichamē sijn in haer
 seker plaetsen besloten, so dat sy maer
 in een plaetse sijn connen: waer wt het
 clær blyckelick is, dat het lichaam Chri-
 sti niet in alle oft veel plaetsen des we-
 relts, maer in een, syn mach, namelick
 inden hemel. Anders sal men Christo
 syn mēschelicke natuere des lichaems
 benemen, als die Manicheen ende
 Marcioniten ghedaen hebben. En-
 de dat **CHRISTVS** nae syn-
 der menschelicker natueren niet ouer
 al sy, is wt synen worden clær, daer
 hy spreeckt, dat hy niet was, daer
 Lazarus ghestoruen was. So en Ioan. xi.
 isser dan gheen Transubstancie, doer
 de welcke het lichaam **CHRIST**
 in

*Christus
 in sin mē-
 scheit is
 ons gelijck*

Heb. 2. 4.

in onspreekelike veel plaetsen ghedeilt soude moeten werden.

Hier werpen sy teghen de glorificatie oft eerlichmakinge des lichaems Christi nae synder verrysenisse, als oft het daer doer de cracht vercregen hadde, in veel plaetsen te wesen. Maer dit heeft hier gheen plaetse, de wyle het Nachtmael voer de doot gehouden sy: Ende dat onse lichamen nae de verrysenisse den eerlickē lichame Christi gelijkformich sullen wesen: so soudē als dan oock onse lichamen in veel plaetsen sijn moeten. Dat niemant, eenich verstant in de Schriftueren hebbende belyden sal. Want de verrysenisse neēt alleē de sterffelickheit ende verderffelickheit wech, ende niet het wesen des lichaems, dat oock Augustinus niet de se worden bekent heeft. Den eerlickē lichame (seyt hy) heeft hy de onsterffelickheit ghegheuen, mer niet de natuer gheweert. Vae dese gedaente moet men niet meinen, hem ouer al verbreit te wesen. Ende Christus selue heeft bekent, dat hy nae synder verrysenisse vleesch ende beenderen hadde, datmē tasten mochte. Ende die Enghel heeft bekent, dat hy nae den lichame (dat de godlicke vrouwen sochten) in het graf
niet

Phil.iii.

1. Cor. xv.
Ad darda
nū, Corpo
ri glorifi-
cato im-
mortalita-
tem dedit.
naturā nō
abstulit. se-
cundū hūc
formā non
est arbitra-
tus ubiq;
diffusus.

niet was. So besluyten wy dan van den lichame Christi met Augustino, nae het ouer een comen der Schriftueren, dat het lichaem daer Christus in verresen is, in een plaetse moet wesen. Aldus valt dā nu de leeringe der Transubstancie, nae dat het lichaem Christi, in een plaetse alleene syn mach.

Voorder dese leere der Transubstantiacie wederstaet dē sekeren ende troostelickē arttykel onses gheloofs, van der opuaert Christi indē Hemel. O welck wy volcomelick verstaen sullen, ist dat wy nerstelick t'samen voegghen, dat wy in de schriftuere vā der Opuaert Christi lesen. Want de heylighe Gheest ter grooter vertroostinghe der kinderen Gods, leert ons in de Schriftuere dry stucken, by den welckē wy vā der Opuaert Christi versékert sullen wesen.

Ten eersten, van waer dat Christus op gecloommen sy: namelick wt deser werelt, Joān. xij. Van dē Apostelē, Act. i. Luc. xxiij. Ten anderen, waer henen dat hy vander werelt vertroocken sy: te roeten tot den vader, Joān xx. bouen de wolckē: want een wolcke heeft hem ontfangē. Act. i. inden Hemel. Luc. 24. Maer den Hemel bestreckt hē niet in alle plaetsen, mer wert in der Schriftuere

Fol. 31.

Marc. 16.
Corpus in
quo resur-
rexit, in
no loco es-
se oportet.

Vander te-
meluaers
Christi.

Luc. 24.

tuere een plaetse genaect. Ick gae (seyt
 Ioan. xiiii Christus) v een plaetse bereiden. Ten
 derden beschryft ons de heilige Geest
 in de Schriftuere, hoe langhe dat Chri-
 stus inden Hemel blyuen sal, voer dat
 hy in de werelt come: Te weten tot dē
 dach des oordeels; ghelyck als de hey-
 lighe Petrus leert, sprekende van Chri-
 sto, Den welcken (seit hy) de Hemel
 ontfanghen moet, tot de tyden der we-
 dersettinghe aller dinghen die God
 ghesproken heeft, doer den mont aller
 syner heylighen Prophetē vander ee-
 wicheyt. Also spreekt oock Paulus, dat
 wy den Salichmaker, den Heere Jes-
 sum Christum, wt de Hemelen syn ver-
 wachtende. Wiens coemste sal wesen
 sielick, ghelyck syn opclimminge was,
 op dat wy hier niet versieren, als of
 Christus onsielick in de werelt, in de
 substantie syns lichaems quame. Des-
 se leeringe van der Hemeluaert Chri-
 sti, bekennen alle Christenen, te minstē
 met den monde. Wāt onder alle ande-
 re artyfelen onses Christelickē geloofs,
 belyden wy segghende: Hy is opghe-
 uaren ten Hemel, Sidt ter rechter
 handt Gods syns Vaders, van waer
 hy comen sal, om te oordeelen de leuen-
 de ende de dooden. Dese leere heeft
 oock

Donec se-
 culū finia-
 tur sursum

doek Augustinus bekendt segghende, fol. 32.
Die Heere is bouen, tot dat de werelt est Domi-
een eynde neme. nus.

Dese twee redenen, van de natuere des lichaems Christi, ende synder Hemeluaert, grondelick aeghemerckende ende verstaen, nemen den droom der Transsubstantiacie ganschelick wech. Want nae dat Christus synen broederen in allen dingen (wtgenomē de sonde) nae sijnder menschelicker natuere gelijck is: so can hy maer een lichaem, en dat in eender plaetse hebben, dwelc de Schriftuere stelt bouē inden hemel ende dat, tot dē wterstē oordeele. Sul len dan de MisPriesters met cenige worden Christum nederbrengen in vele plaetsen, ende also de Schriftuere ontbinden? Dat sy verre van haer.

Saer bouen, is de Transsubstantiacie teghen de natuere aller Sacramenten. Want ten eersten, een yegelick Sacrament, heeft sommighe wtwendige Elementen, die de natuere des beteckenden dincks in de Sacramenten wt drucken. Maer de Transsubstantiacie neemt dat element des Nachtmals, te weten het broot ende wijn, ganschelick wech, ende maect so, dat het Nachtmal Christi gheen Sacrament sy.

Maer

De Transsubstantiacie is tegē de natuere der Sacrament en.

Maer wat seit Augustinus? Laet het
Wort seyt hy tot dē Elementē comen,
en werdt een Sacramēt: Hy seyt niet:
laet het Wordt d'element wech nemē,
en sal werdē een Sacramēt. Ten ande
rē het broot en wijn sijn selue gheē tee
kenē des gemeinscaps des Lichaēs en
bloets Christi: maer de ceremonie en
de wondelghe oeffeninghe van God
inghestelt te weten de wordeelinghe en
de nuttinge des broots ende wyns in
het Auontmael. Noch de substantie oft
het wesen des Lichaems ende bloets
Christi is de verborghentheyt deser cere
monien niet: maer de ghemeynschap
des lichaems ende bloets Christi die
ons d'Auontmael des Heeren voer
houdt ende in onse herten in't gheloo
ue versgheelt. Veel min can het broot
inder substantie des lichaems Christi,
verandert of enichsins d'ē aen d'ans
der ghebonden werden. En aengesien
dat het Auontmael des Heerē ontwy
felick inghestelt is ter ghedachtenisse
des lichaēs Christi voer ons gebroken
so can het lichaē Christi niet tegewor
dich syn, in het teckē des Auontmaels
datter ghedachtenisse daer af inghe
stelt is, en veel min in het broot: waer
om ons oock Paulus vermaent, dat
wy

wij de doot des Heeren in het Nacht fol. 33.
mael vercōdighē, tot dat hy come, met
clare worden te kennen gheuende, dat
Christus na den lichame in het Nacht
mael niet is, de wyle wi hem verwach
ten moeten, onherhoudēde het Nacht
mael, tot dat hy come: Of willē wy seg
ghen, dat hy daer is, ende so ghecomē
sy, so moet het Nachtmael ophouden.

Hier toe so vermaent ons oock die
Scripture, alleen van eender Hemel
uaert Christi inden Hemel, ende eens
wedercomens tot den oordeele. Maer
doer de Transubstantiacie, werden on
tallicke veel Hemeluaerden inden He
mel, ende ascomsten Christi inder erdē
ghestelt. Want het lichaem Christi cā
der de cracht der Transubstantiaciē
inder erden niet wesen, ten sy dat het
nederdale: want het te voren daer niet
was: ende so sullender veel nedercom
minghen Christi sijn. Maer als nu het
lichaem Christi nedercomen is, in de
handen des Misspziesters (also sy seg
ghen) wat gheschiet doch ten laetsten
met desen lichame? Tē mach niet ghe
broken, noch vertereert, noch verdo:uen
worden: Want daer ghescreuen staet:
Ghy sult niet toelaten, dat myne Heili
ghe de verderfēnisse sie. Ten wert ooc

*Van veel
Hemel
uaerdē en
de nederda
lingē Chri
sti.*

*Psal. xv.
Acl. ii.*

G niet

De consecratione.
dist. 2. tris-
bus, gradi-
bus certū
est, quod
species quā-
cito dentis
bus termin-
tur, tam ci-
to in cœlū
rapitur et
corpus
Christi.

Glosa su-
per cano-
ne. Non
iste panis
De consec.
dist. 2.

nyet verandert in de substācie des lie-
haems, of der sielen der menschē : wie
soude dat duruen segghen: Waer eyn-
det dan dit lichaē? Hier quellē sū haer
grootelick, de Pausliche leeraers, nyet
wetende, wat sū segghē moētē : Maer
in eē glose op des Paus rechte, wordt
de sake met dese nauolghende worden
besloten. Het is seker, dat also haest de
ghedaenten des broots met den tandē
ghebroken werdē, so haestelick wordt
het lichaem Christi in dē hemel opghe-
nomē. Siet hier eē nieuwe ende daghe-
licksche opuaert Christi in den hemel.
Maer waer toe dient dit, dattet inden
Hemel ghenomē wordt, ghemerct dat
het te voren daer was? Hier moghen
wij oock claerlick sien, dat dese leere
der Transsubstantiacie gans onnut is,
die wijle, nae haer segghen, het lichaē
Christi niet ghenut wert, maer vliecht
wech, so haest de ghedaenten met den
tanden gheb:okē werdē? Hoe wel dat
ter sōmighe Papistische leeraers sijn,
die willē dat dese ghedaentē neder da-
len totter felen: d'ander tot in de mage-
eer het lichaē indē hemel wech vliecht
Aldus heeft se God in eenē verdraydē
sin ghegheuen.

Wat

Wat groote perykelen der afgoderie in de Transubstantiacie
sijn, ende hoe onseker de leer-
ringhe der seluer sij.

Cap. v.

Hier mochtē noch veel meer
redenen teghen de Transub-
stantiacie voort ghebzacht
worden, als datmen noch in
broot, noch in wyn, eenighe
veranderinghe beuinden can: Ja sma-
ken ende voeden als te voren, doer de
welcke oock de Paus Victor, ende den
Keyser Henricus vergheuen syn ghe-
weest, ende dier ghelycken. Maer ick
wil alleen verhalen de swaerste peryke-
len der afgoderie, die wt dese leere der
Transubstantiacie spruyten, waer doer
oock de onsekerheit deser leeringhe be-
wesen is: op dat oock de slechte ende
onwetende menschen verstaen moghē
de ydelheit ende boosheit deser leere.
De perykelen werdē beuonden in drie
dinghen. In de worden der cōsecratie
(so sy die heeten) In dē priester, Ende
ten laetsten in de elemēten des broots
ende des wyns. Waer af wy ordenlick
spreken willen, ende ten eersten van de
worden der consecratie.

Int iaer
1085.
1313.

De leeraers der Transubstantia-
 De worde die, meynen haer sake ghewonnen te
 der Confe hebben, als sy roepen, dat de verande-
 cratie syn ringhe des broots in het lichaem Chri-
 onseker. hi, niet doer de cracht der menschen
 gheschiet, maer doer Gods word, het
 welcke Almachtich is. Waer doer sy
 den simpelen ouerwinnē, ende valsche
 licf bedrieghen. Want sy selfs niet we-
 ten, met wat worden de Consecratie:
 dat is nae haer leeringhe, de Verande-
 ringhe des broots, ghewracht werdt.
 Saer is een Paus (die nae haer leerin-
 ghe niet dwalen can) te weten Inno-
 centius de derde, ende noch een groot
 Doctoer by haer vermaert, Joannes
 Scotus, de welcke schrijue, dat sy niet
 weten, met wat worden, dat Christus
 eyghentlicf de Consecratie oft verande-
 ringhe des broots, ghedaen heeft: ende
 meynen, dat de Consecratie Christi, in
 dat worden *Benedixit* (dat is te seg-
 ghen, hy heeft gheseghent) begrepē sy.
 Maer nae dat de Euangelisten nyet
 schrijuen, met wat worden dat Chri-
 stus het broot gheseghēt heeft, hoe sul-
 len sy die worden der consecratie con-
 nen weten? Ist dat sy die niet weten,
 hoe sullen sy dan moghen doer seker
 worden Christi, het broot in het lichaē
 vera

Li. 3. de of
 ficio Mis-
 sae .p. 3. c. 6.
 G. 24.

veranderen? oft willen sy ander wordē **Fol. 35.**
hebben, dan Christus ghehadz heeft?

Petrus Commestor, oock een leerar onder
haer, is in deser sake seer twifelachtich

Maer die de glosen op des Paus re-
chten ghescreuen heeft, brengt eenen

anderen sin van de worden der Conse-
cracie, als of dit de worden der Conse-

cratie waren, diemen in Latijne in den
Canon der Missen leest, *Iube hæc perferri.*

cc. O'welck gheuoelen schynt oock te
volghen de *Nicester* der sentēcien. Is

dese sentēcie waer, hoe comt dat sy het
broot ophieven om te anbidden, eer de

se worden vanden Priester ghesproken
werden? Ende noch veel min weten

sy, waer de worden der Cōsecratie des
Cōps beghinnen oft voleinden, of sij

schoon de worden der consecratie des
broots wisten.

Maer dese Doctoren der Room-
scher Coouerie, siende dat doer de me-
nichuuldicheit der opiniē, van de wor-
den der Consecratie, haer nieuwe leerin-
ghe der Transubstantiacie soude sus-
pect hebben moghen wesen by dē volc-
ke, hebben onder haer desen raet beuō-
den ende besloten, dat de worden der
Cōsecratie des broots, dese naeuolghē-
de syn souden, *Hoc est enim Corpus meum*

*De Conse-
dist. 2. C.*

*Vtrum sub
figura Iu-
be perferri
.i. transub-
stantiari.*

Li. 4. dist

13.

Vide glo-
sam de cō
secratioe.
dist. 2. C.
eum omne
crimen.

dat is te seggen: Want dit is myn
Lichaem. Ende des wyne, Hic est Sans
guis. &c. Leere, dat doer de cracht der
voerscreuen worden, het broot en wyn
verandert werden, in het warachtich
Lichaem ende bloet Christi, so haest dat
de leste syllabe wtghesproken werdt.

De welcke opinie sy noch huydē s^d daer
chs dijuen, als de beste. Maer by de
ghenade des Heeren, sullen wy bewy
sen, dat se niet veel weert is, ende niet
der waerheit niet can blyuen staende.
Want als men aldus spreekt: (Want
dit is myn Lichaem) so moet het voer
het wtspreeken deser worden, het lichaem
syn. Want men gheeft gheen reden vā
eenich dinc dattet sy, is't te voren niet
gheweest. Dat wordē dan (Want)
d'welck sy wt de wordē des cops hier
in ghebrocht hebben: bewijst, dat het
Lichaem (om so te spreken) te voren sy
gheweest, eer dese worden ouer het
broot ghesproken waren. Maer wan
neer, oft niet met wat worden is dit ghe
schiet? Ende ouermids dat se dit niet
connen bewysen, so ist onseker, wat de
worden der Consecratio des broots en
oock des cops syn, ooc nae haerder ey
ghen leere.

Maer laet het nochtans so syn, als
sy

Mat. 26.

sy versieren, te weten, dat dese wordē, fol. 36.
Want dit is my lichaem, syn de wor-
den der Consecratie: Waer is nu de
Goddelicke belostenisse, dat doer het
wtsp:eken deser worden van eenen
MisPriester, so seltsaem een verande-
ringhe gheschien moet: Want sonder
clare belostenisse Gods, sijn wordt so
te misbruycken, is sonder twijfel een o-
penbaer roouerie.

Maer of sy schoon eenighe beloste
nisse hadden (die sy nochtans niet heb-
ben) noch is haer sake vol perykelē der
afgoderien. Wāt sy in haer Mis boec-
ken leeren, dat dese worden *Hoc est enim
Corpus meum*, volcomelic van den Prie-
ster wtghesp:okē moeten wesen, oft an-
ders gheschiet daer gheē Transubstā-
tiacie, so sy segghē. Maer wye sal ons
van het volcomen wtsp:eken der wor-
den moghen verskeren? Daerse hey-
melic wtgeaessent werden. Ende al
waert dat die Mis Priesters dese wor-
den niet alder cracht ende luyder stem-
me wotriepen in't midden des volcx.

Hoc est enim Corpus meum, So mach dat
noch het volck niet verskeren. Want
also sy selue leeren, heeft de Priester de
meyninghe niet om consacreren, oft te
veranderē, So maect hy niet, en richt

f 4 niet

Gab. biel.
Lecl. 6.

51. O. R

Van het
voernemē
des pries-
ters om te
consacrerē

Ioan.i.

nyet vut. So dat sij de cracht der Trā-
substantiacie stellen in de vijf worden
ende het voernemē des Priesters. Al-
dus lesen wij in haer boeckē, So veel
ghi voerneēpt, so veel doet ghi. Maer
wie sal ons versekerē, wat de Misprie-
ster i sijn herte heeft? God weet wat sij
dickmael in haer Missen dencken. O
God hoe sijt ghi vertoorzent teghen de
menschen, dat ghy'se in dese verblind-
heit hebt laten vallen, daer in sy noch
willen bliuen. Doer uwe bermhettic-
heit, neemt dese tastelicke duysternissen
wech, doer het licht des werelts, uwē
sone Christum Jesum. Maer om ten
propoeste te comē, soude doer de cracht
der voerscreuen wordē, en het voerne-
mē des Priesters, broot en wyn in he-
warachtich lichaem ende bloet Christi
verādert werdē: so bekennē sy haer too-
ueraers te wesen, en gheen backer oft
wyn tapper sal wetē, wat hy vercoopt
weder broot ende wyn, of het lichaem
en het bloet Christi: gemerckt datmē o-
uer al vele dwase Priesterē vint, die de
se macht misbruyckē mochtē. Daerom
moeten haer de backers en wyn tap-
pers, van des Paus ghescoerne Prie-
steren wachtē op datse niet vleesch en
bloet, voer broot ende wyn vercoopen.

Daer

Daer syn oock veel dinghen in de *Fol. 37.*
 Priesteren, die (so sy leeren) de Consecra- *Van wat*
 tie beletten, ende also occasie der af- *condicien*
 goderijē souden gheue, al waert schoo- *de Mis*
 al goet dat sy van haer vijf wordē clap- *priester sijn*
 pen. Wāt die niet te rechte gewijdt sijn, *moet om*
 Ketters, verwatē, en die met Simo- *te cōsacre*
 nie besmet sijn dat is die de geestelicke *ren.*
 goedē coopen oft vercoopē, connē niet
 consacrerē, so de Meester der sentēti-
 en leert. Maer can hij niet consacrerē *Li. 4. dist*
 die van menschen verwaten is, sal hij *13. Vide e-*
 wat vermoghē die van God verwatē *tiam glo.*
 is? Vermach de mēsche meer dā God, *de conj.*
 ende dat in Godlicke saken? Can gheē *dist. 2. ca.*
 Priester met Simonie besmet cōsacre *Quid sit*
 ren, so maken sy de menschen, oock na *sanguis.*
 haer leeringhe, afgoden. Want de mee-
 sten deel der Priesterē met Bisschop-
 pen ende Pausen, is met desen Bhee-
 stelicken coop besmet. Dit hebben die
 Bisschoppen, ende Doctoren wel ghe-
 merckt: daerom hebben sy teghen ha-
 ren Meester der Sententien toeghe-
 laten, dat sulcke cooplieden oock consa-
 creren moghen.

Aengaende de elementē des broots *Van de pe*
 ende des wijns, daer sijn oock, nae haer *rikelen in*
 leeringhe, veel dingen nootsakelick om *de elemen*
 de Transsubstantiacie te maken. Het *ten.*
 B 5 moet

De conf.
dist. 2. si-
cut in Jan
Dist. 6 in
Sacramen-
to.

moet wesen ongedeesent broot (so sy seggen) met gheen ander vochticheyt, dan met water gemenghet: ende veel andere dinghen meer, also men in een glose op des Paus rechten lesen mach. Hier waer het goet den backer der welkens te vrighen, oft hy'se met water ghetempert heeft. Want anders soudē sy den Priesteren de cracht der consecratie benemen: ghelijck de Pausche selue leeren.

Het aēbid-
den des Sa-
craments
is met een
conditie.
Gab. Biel
lect. 56. R.

Veel wt des Paus leeracrs, als sy aenghesien hebben, dese groote perycken der afgoderijen, in de nieuwe leeringhe der Transubstantiacie, hebben gheleert, datmen dat opgeheuen broot inder Missen, niet aenbidden soude, dan met dese of gelycke conditie, ende ondersprekinghe: Ick aenbidde v, ist al ghedaen datter ghedaen moeste wesen. Maer sy hebben den volcke van dese ondersprekinghe niet vermaent, op dat sy die leeringhe der Transubstantiacie niet soudē ondersoecken, ende ten eynde ganschelick daer af soudē twyfelden. Waer doer terstont haer rijcke vallen soude, d'welck op dese Transubstantiacie, als op eenen vasten pylaer, is rustende. Daerō willen sy oock dese leeringhe niet alder macht bescher-
men

men, hoe wel sy gheen en gront inder fol. 38.
Schriftueren heeft: Maer is teghen
de natuere des lichaems Christi, tegen
de Hemeluaert ende wedercoeste Chri
sti, tegē de natuere aller Sacramentē,
ende ganschelick onseker, vol peryfelen
der afgoderien. Daerom sullen ooc al
le Christenē haer van de selue leeringe
wachten. Maer laet ons nu met alder
nersticheit ondersoecken de sonderlic
ste redenen die sy tot bescherminghe
haerder leeringe dagelick voorbrēgē.

De eerste teghenwerpinge,

Hoc est Corpus meum, Dit is
myn Lychaem.

Cap. 6.

Dat de leeraers der Trans
substantiacie dese worden
syn misbruyckende, is wtē
voergaende capitel claer.
Maer om beter verstandt
van de selue wōrden te hebben, sullen
wy die alder eerst trouwelick nae de
meyninghe der Schriftuere wt leg
gē, ende daer nae bewysen, dat de let
terlicke wtlegginghe der Papisten geē
fins can blyuen staende. Wy loochē
nen niet dese worden Christi waer
te sijn

te sijn, (so men ons valscheclck opleiyt)
maer den twist is alleen vande rechte
wtlegginghe ende verstandt der sel-
uer worden. Willen wy hier in, ende
in andere donckere plaetsen der Schri-
ftueren niet dwalen, laet ons niet hart
neckelick, op het ghene dat ons goet-
dunckt blyuen, maer aensien wat het
voer een Argument sy, dat daer ghe-
handelt werdt, wat daer voer gaet en-
de na volcht: Aensie oock andere plaet-
sen der Schriftueren, die het selue oft
ghelyck argument inhouden: ende bo-
uen al sal de wtlegginghe niet alle an-
dere Schriftueren ouer een comē. Ist
dat wy dan dese worden, *Hoc est Cor-
pus meum*, nae de voerseide regelen (alst
recht ende billich is) wtleggghen, so sul-
len wy gheensins dwalen.

Mat. 26.

De warac-
tighe wt-
legginghe
deser wor-
den,
Dit is
mijn li-
chaem.
Significa-
ta & sig-
nificantia

Niemant can loochenē of Christus
heeft in het Nachtmael een Sacramēt
inghestelt, so moeten dan dese wor-
den nae de natuere aller Sacramen-
ten wtleggghen. Maer dese is de na-
tuere der Sacramenten, so wel der ou-
der als der nieuwer Kercken, dat de
wtwendighe oeffeninghen verciert
worden, met den name der dinghen
die sy beduyden, ghelyck als Cyprianus
spreet, De dingen (seyt hy) die beteeckē
worden

werden, ende de teekenen, werdē met
eenen naem ghenacint. . Also is het
nuten des Paeschlams, eenen doerlyt
des Heerē genaemt: de Besnijdenisse
eenen bondt, dat besprengē des bloets,
het bloet des nieuwen Testaments,
Christus den steen, ende den Doop,
een badt der wederghelē. De
welcke maniere van spreken de heilige
Gheest niet sonder groote oorsake so
volstandelick ghehouden heeft: maer
op dat de verborghentheyte der Sacra-
menten, soude beter bekent wesen, ende
vaster in ghedachtenisse blyuen: oock
op dat wy op de wtwendighe dingen
niet soudē staen, maer meer met den
ghelooue aensien de verborghenthedē:
ghelyck als wy te voren breedder ver-
claert hebben. Also segghen wy dan,
volghende de wtlegginghe des heylig-
hen Gheestes in alle Sacramenten,
datmen dese worden, *Hoc est Corpus me-*
um, verstaen sal, niet plat so de worden
luyden, maer op een Sacramentische
oft figuerlicke wyse: so dat het nutten
des broots, genaemt sy, onse ghemein-
schap in het ghegheuen oft ghebroken
lichaem Christi, om dat het is een tee-
ken, ghedachtenisse, ende voerhoudin-
ge des lichaems Christi, voer onse son-

fol. 39.
isdem no-
minibus
appellatur
Exo. xii.
Gen. xviij
Ex. xxiii
i. Cor. x.
Tit. iii.

den

Matt. 26.

Mar. xiii.

Luc. xxii.

1. Cor. xii.

1. Ioan. 15.

den gebroken . Dese vutlegginghe hebben oock de Euangelist Lucas ende de Apostel Paulus bekent, in de woorden des cops. Wāt dese wordē Christi by Mat. en Mar. dit is mijn bloet, hebbe sij aldus vutgeleyt, Dese cop is het nieuwe Testament in mijn bloet. De welke worden men nae de letter niet verstaen mach. Want den cop can het nieu Testamēt Christi, dat is, de toefegginghe der vergiffenisse der sondē wtgenaden niet wesen: maer dat drinckē des cops nae de instellinghe Christi, wert alleē so genaemt, om dat het een betuyghen ende wtwendige besegelinghe sy des nieuwe Testamēts, dat is der vergiffenisse der sondē doer de cracht des bloets Christi, waer doer wy van onse sonden sijn afgewassen. So moet men oock de worden, Dit is myn Lichaem, dat voer v gebroken is, nae de leeringhe Luce ende Pauli, wtleggen: Dit is het nieuwe Testament in myn lichaē, dat voer v gebroken is: Dat is, het nutten des broots nae de instellinghe Christi des Heeren, is een teekē, oft wtwedige besegelinghe des nieuwe Testaments, doer het lichaē Christi gebroekē, dat is doer de verdiēsten des doots Christi, die in sijn lichaem geschiet is, waer

waer doer wy vergiffenisse der sondē fol. 40.
hebben. Dese wtlegginge ouermidts
datse ouer een cōt niet de gāsche Scrif
tuere, met den tegenwoordigen handel,
ende is grootelick dienēde ter vertroo
stinghe der gheloouighen, in het rech
te ghebruyck des Nachmaels Christi:
so sullen wy niet dwalen, ist dat wy by
de selue vastelick blyuen. Wāt dese ma
niere van spreken was den Joden seer
gemeyn, en den Apostolen wel bekent.
Anders souden sy Jesum gheuraecht
hebben, gelyck als sy dickmael in min
der saken deden, hoe dat hy ter tafel sit
tende, sijn lichaem eenen yeghelicken
geuen soude: maer sy verstonden wel
dat hy eē Sacramēt instelde, en sprack
na de maniere van alle Sacramenten.
So dat Christus een Sacramēt instel
lende, niet anders spreken mochte, so
verre als hy de ghemeine maniere van
spreekē indē handel der Sacramenten
volgē wilde. Want die daer vraghen,
waerō heeft Christus so donckerlick ge
sproken, ende niet lieuer sonder eenige
figuere, om dat daer geenē twist sou
de wtspuytē: bewysen wel, dat sy niet
verstaen het gemein gebruyck van spre
ken in den handel der Sacramenten.
Hoe datmen dan dese wordē Chri
sti

sti, Dit is myn Lichaem dat voer u
ghebroken is, verstaen sal, is nu den
Christelicken leser, (also ick hope) be-
kendt. Ende op datter min twyfelinge
sy, sullen wy dese worden noch ordent-
lick in het corte wtleggen. Ende ten
eersten, dit Latijnsche wordcken (*Hoc*)
In Duytsche (*dit*) wyft niet op het we-
sen des broots ende wyns alleene, mer
op het breken, gheuen, ontfanghen
ende nutten des broots ende wyns:
nae het beuel ende ordinancie Christi,
Dat is op de gansche oeffeninge des
Nachmaels, Aldus spreeckt Paulus:
Het broot dat wy breken, ist niet de ge-
meenschap des lichaems Christi? Ten
anderen, dat wordcken (*Est*) In duyts-
sche (*Is*) moet ghenomen werden, ge-
lyckt in alle Sacramenten ghenomen
werdt, voer beduyden ende besegelen,
ghelyck als wy hier boue bewesen heb-
ben. Ende oock Tertullianus, Hieronimus,
Chrisostomus, Ambrosius, ende Augustinus,
in haer boecken wtgheleyt hebben.

Oock in een glose, op des Paus rech-
ten lesen wy aldus (*Dit is*) dat is, het
beteekent. Ten derden, dese worden
(*Corpus Meum*) In Duytsche, (*Myn Li-*
chaem) syn alleen te verstaen, van de
gemeenschap der weldade ende ver-
diena

De conse-
cratione.
dist. 2. ca.
Hoc est
quod di-

Diensten, die ons in het natuerlick lichaem Christi verwozuen syn ende wt het selue lichaem in ons syn vloyende: ghelyck oock doer de nauolghende worden ons Christus te kennen gheeft, segghende: Dit is myn lichaem dat voer u ghebroen ende gheleuert werdt: Welcke wordē nerstelic ghemerct, een groote claerheit in de sake bringhen. Ende daerom moetē si altyt voortghebrocht werden, op dat wy volcomelic verstaen, dat ons ghelooue in de oeffeninghe des Nachmaels mercken sal, niet op het wesen des lichaems Christi, maer op de verdiēsten syns doots, die in sijn lichaem (voer onse sonden gheleuert ende ghebroē) gheschiet is.

• Nae dat wy de rechte wtlegghinghe der worden Christi ghegheuen, en met Scriftueren beuesticht hebben, so willen wy nu bewysen, dat de Papistsche wtlegghinge deser wordē nae de letter, niet lydelick sy. Tē eersten, is se teghen de natuere ende aert aller Sacramenten. Item teghen de natuere des lichaems Christi, ende besluyt oock in haer nootsafelic, veel ongheschickte dinggen die niet de Scriftuere niet ouer een comen: waerof wy alleen twee verhalen willen. Ten eersten dat Chri-

Fol. 47.
citur.

Heb. iij.

de valsche
wtlegginge
der worden.

Hoc est.

De conf.
dist. 2.
Comperi-
mus.

stus lichaem noch daghelick sal weseri
ghelenuert ende ghebroken, ende sijn
bloet vergoten. Want by den Euange-
listen staet aldus. Dit is myn lichaem,
dat voer v gheb: oke werdt. Dit is het
bloet dat voer veel vergote werdt. En
so soude Christus noch daghelick ster-
uen: ende de Priesters bloet vergieters
syn. Ten anderē doer dese Papistische
verlegginge, soude het bloet Christi, vā
sijnen lichaem verscheidē wesen, ouer-
mits dat d'elementen des Nach-
maels namelick d'broot ende de wijn
in verscheyden plaetsen sijn. Daerom
oock in een glose op des Paus rechten
staet so ghescreuen. Dese propositie is
niet toe te laten. De wijn werdt in het
lichaem Christi verandert: Noch dese:
Het broot werdt veradert in het bloet:
maer liener dese: Het broot werdt al-
leene in het vleesch verandert, ende de
wijn alleen in het bloet. Daerom seg-
ghen sij ooc, dat het bloet dat wt de
ghesteken hostiens vloyt, gheen Sa-
cramētisch bloet sy, (d'welck alleen in
dē Cop is) maer een my:aculoes bloet,
dat is niet een nieu mirafel daer ghe-
scapen. Aldus stryden sij teghen haer
seluen dese nieuwe lecrars.

Angaende de verlegghinghe deser
woz

wo:den, so ghebruycfen sy veel figures fol. 44³
 ren, die in de Scriftuere gheenē gront
 hebben, ons daer en tusschen verdoe-
 mende, die een figure ghebruycfē die
 de gansche Scriftuere doer bekenē en *Vide Ca.*
 ghebruycft is. Ten eerste weten sy niet *Biel ser-*
 wat by dit wordefen (*Hoc*) dat is te seg *mo. 48.*
 gen (*Dit*) bewesen is: het broot, of het *U glofa.*
 lichaem Christi. Niet het broot segghē *dist. 2. ca.*
 sy: Wāt dat is het lichaem Christi niet: *Timorem*
 noch oock het lichaem, want (segghen *docet.*
 sū) die Transubstanciatie, gheschiedt
 niet dan in de laetste syllabe der vyf
 worden. Ende ten laetsten segghen sy
 dat dit wordefen (*Hoc*) niet, bewyst, en
 de staet daer voer een cyfer: Niet, is dā
 niet haer, het lichaem Christi. Weder-
 en die daer segghē, dat doer (*Hoc*) het
 broot bewesen is, maken een nieuwe fi- *Materia-*
 guere in dat wordefen (*Est*) dat is (*Is*) *liter.*
 voer *Fit*, Transubstantiatur, dat is, d'wert,
 of het werdt verandert in het lichaem
 Christi, om dat men van gheen dingen
 segghen can, dat het sy, dat niet te vo-
 ren sy, cermen seyt, dat het is. Maer
 dese worden Christi syn gheen worden
 der scheppinge, maer meer der vercla-
 ringhe. Anders soude hy gheseyt heb-
 ben. Dit werde myn lichaem, ende is
 het lichaem gheworden, ghelyck als de

Gen. i.

Geere gheseyt heeft. Het werde licht,
ende het is licht gheworden. Item dat
worden (Enim) dat is te segghen,
(Want) is een toewerpelinc, waer
doer sy oock haer Transubstantiacie te
niet brenghen, alst bouen gheseyt is.
Ende dat worden (Corpus) nemen sy
voer het wesen des lichaems Christi,
teghen de nature aller Sacramenten.
Ten laetsten, (*Quod pro vobis frangitur,
traditur*) dat is gheseyt (Dat voer v ghe-
broken ende gheleuerdt werdt) leg-
ghen sij wt, dat voer v ghebroken ende
gheleuert is gheweest. Nu mach een
Christelick leser wel verstaen, dat sy niet
der waerheit niet omghaen, als sy seg-
ghen, dat se de worden verstaen also se
ligghen, ende ons fetters schelden, om
een nootsafelicke figure. Maer laet
ons by de rechte wtlegghinghe blyuen.

Van het eten des vleeschs/ en
de drincken des bloets Chri-
sti wt den. vi. Cap. Ioan.
Cap. vii,

Aldus spreken de leerars
der Transubstāciatie, Chri-
stus beloeft broot te gheue,
dat syn vleesch syn sonde:

Maer van gheen ander
broot spreekt hij dat syn lichaem sij, dā
vā het broot des Nachtmals, so is dā
tselue, het lichaem Christi.

Maer ist dat wij de gheheele predi-
catie Christi tot den Capernaiten ners-
telick aensien, so sullen wy ten laetsten
beuinden, dat gheen plaetse stercker sy,
om de Trāsubstātiacie wech te nemē,
dan dese. Se gheheele redene Christi
vandē broode, wijn, vleesch, bloet, eten
drincken, hongher, ende dorst, is figue
relick ghesproken: dat is, op een ander
meyninghe dan de worden luyden, de
cracht syns doots daer doer leerende.
Want hij plach de slechte menschen
doer ghelyckenesse der lichamelicker
dinghen, tot gheestelicke dinghen te
trecken. Also heeft hy met desen Caper-
naiten ghedaen, haer doer de eyghent-
schappen des broots en des wyns, tot
de kennisse der verdienstē syns doots
leydende. Want hy van gheē lichaeme-
licke, maer alleen vā de spijse der sielē,
namelick van hem seluen is sprekende:
die doer de verdiensten sijns doots, tot

Hoe broot
ende wyn
den vlees-
sche ende
bloede
Christi ge-
lyken.

de ewighe salicheit, onse sielen voedt
en vermaect, ghelyck broot en wyn het
lichaem: daerom dwalen si die meine,
dat Christus van gemein broot gespro-
ken heeft, dat hy naemaels niet seker
worden in syn lichaem veranderen sou-
de: Daer hy met den name des broots
ende wyns, de cracht ende macht syns
doots verstaen heeft. Wāt het gansch
begrip deser predicatie is, dat aller
mensche salicheit aen de verdienste des
doots Christi gebonden is. En om
dat hij de cracht syns doots, ons te be-
ter soude wtspreken, so neemt hy een ge-
lyckenisse, van spijse, broot en wyn, ver-
gelykende syn vleesch den broode, en
syn bloet den wyne, op dat wy weten
souden, dat syn doot, onser sielen is, dat
het broot ende wyn is den lichame.

Want ghelyck als spyse en drank son-
der hongher ende dorst den menschen
niet profitelick syn: also sal de doot Chri-
sti ons niet profitelick wesen: ten sy dat
wy den gheestelicken hongher, name-
lick leedtschap onser sonden hebben,
ende onse salicheit met dorstighe her-
ten soecken. Voorder, ghelyck als hon-
gher ende dorst den lichame schadelick
syn, sonder goede spijse ende drank: so
is leedtschap der sonde, sonder de wa-
rache

rachtighe spysse der sielen grootelick fol. 46.
schadich. Want daer sonder verdienē
tot wanhope ghed:uen. Maer in de-
sen gheestelicken hōger, moetmen wel
toesien, datmen gheen sennij voer goe-
de spysse in neme. Senyn der sielen is,
al dat wy tot de vergiffenisse der son-
den, buyten de verdienstē Christi aen-
nemen of gheloouen. Waerof de Apo-
teke der Roomscher Kercken vol is: en
werdt den blinden volcke van de ghe-
smeerde en gheschorē Apotekers om-
ghelt vercocht. Maer de warachtighe
spysse der seilē, is alleen het vleesch en-
de bloet Christi: dat is, de verdiensten
sijns doots, in de welcke hij sijn lichaē
tot een versoenoffer voer onse sonden Heb. x.
gheoffert heeft.

Voor:der, ghelijck als tot de onder-
houdinghe des menschelicken lichaē
niet ghenoech is te sijn hongherich en
do:stich, ende goede spysse ende drāck
voer hem hebben staende: maer men
moet de selue soder eenich sennij inne-
men ende verteeren: also oock die doer
de verdiensten des doots Christi, in de
siele wilt wesen behouden, moet de sel-
ue, sonder eenighe minghelinghe der
menschelicker verdienstē oft insettin-
ghen eten ende drincken: dat is, op de

Ioan. 4. 7.

selue ganschelick betrouwen, dat syn sonden alleen daer doer vergheue syn, ende hem dat ewich leuen gheschoneken. Want de worden, eten ende drincken, syn gheestelick te verstaen, als in veel andere plaetsen der Schriftueren meer, waer doer de nature des oprechten gheloofs claerlick werdt wtgedruckt. So dat sy het vleesch Christi eten, en syn bloet drincke, alle die metter herten ghelooue, dat ons Christus doer syn doot vā de sonden verlost, ende het ewich leuen vercreghen heeft.

Ten laetsten, ghelyck als de mensche, met goeden appetyt, bequame spyse ende dranc nuttende, verblyt, versterckt ende cloecker werdt om eenich werck te doene: also die met eenen warachtighē gheestelickē hōger doer het ghelooue Christus vleesch eet, ende syn bloet drinckt, geuoelt alder eerst inwendighe blyschap indē Heilighē Gheest, ende leuen: ende bringt daer nae voort warachtige vruchtē des Gheests, die van dat inwendich leuen ghetuyghen. Daerom so wie de doodelicke wercken des vleeschs, die Paulus verhaelt, noch volcht, die heeft het vleesch ende bloet Christi noch niet ghenut, ende is inwendichlick nae de siele niet leuendich, maer

Gala. v.

maer doot, Wāt alle die het vleesch en de bloet Christi nutten, hebben Christus in haer bliuende: die een leuende broot ghenāct is, om dat hij ons in het oordel Gods, ende in een heylige wandelinghe, leuendich is makende. Dit oprecht ende Godsalich eten des vleeschs **E S K J S T J**, ende drincken sijns bloets, is aen dat Nachtmael nyet ghebonden, maer in de gheloo- uighen altijt gheduerich, ende wordt doer het Nachtmael gheoeffent, ende achtervolcht. Van dese troostelicke leeringhe werden wij berooft doer de leere der Transubstantiacie, die Christus in dese predicatie oock daerom sterckelick verwerpen heeft, want teghen dat vleeschelick eten der Capernaiten, die dese worden, eten, drincken vleesch, bloet, hōgher, ende dorst na de letter verstonden, stelt hy syn Hemeluaert, segghende, Hoe dan, of ghi den Sone des menschen saecht opuaren. daer hy te voozen was: als wilde hy segghen, dat mijn worden niet vleeschelick te verstaen sijn, sal daer mijn Hemeluaert bekendt wesen. Want vleesch ende bloet moghen niet ghe- nut werde, ten sy dat se tegenwoordich sijn. Maer als ick met den vleesche en-

Fol. 45.

Ioan. vi.

de bloede niet op der aerden,maer ins
den Hemel syn sal , so sal nochtans eē
yeghelick, die salich wilt wesen , mijn
vleesch ende bloet moettē eten en d:inc
fen : So syn dan mijn worden niet
vleeschelick , maer gheestelick te ver
staen. Hier toe dienen ooc dese wordē
Christi,de Beest is, die leuēdichmaect,
Het vleesch is niet nut:de worden,die
ick sp:eke, syn gheest ende leuen . Als
woude hy segghen, Ick segghe dat ee
wich leuen toe , den ghenen die mijn
vleesch eten:maer het is des geests, en
niet der substantie des vleeschs cygen,
leuendich te maken:Want vleesch,vlee
schelick ghenut,is onnut. Daer om ver
staet mijn worden gheestelick , ende so
sult ghi dat leuen , inde leeringhe der
verdiensten mijns doots , ghenoelen.
Hier wt sien wy claerlick, dat de Tran
substantiacie,doer dese leereChristi gā
schelick te niet gebracht werdt . Want
Christus is hem seluen niet contraries
rende, dat hy in een plaetse, dat letter
lick eten syns vleesch soude verwerpē,
ende in een ander beuelen. Ende Jo
hannes heeft daer om van het Vacht
mael niet gescreuē, dat het hē genoegh
was eens claerlick wt te leggen , het
recht etē en d:incken,des vleesch ende
bloets

bloets Christi. God gheue, dat wy in- fol. 64
den hunger ende dorst der sielen, geen
ander spysse innemen, dan de verdien
ste des doots Christi, in sijn vleesch en
de bloet: ende so sullen wy leuen. Wāt
hebben wy den gheestelicken hongher
niet, of nemen wy eenige spysse in buy
ten Christum, so sullen wy steruen.

Andere tegenworpingsen van de
almachticheit Gods, mirake
len ende diegelycke.
Cap. viij.

De redene die sy meer
voortbrengen, ouermidts
dat sy seer cranck syn, wil
len wy niet corte worden
ouerloopen. Ten eersten,
spreken sy veel van de moghentheit
GODS, doer de welcke de creatue
ren moghen verandert werden, ghe
lijck als sy te voren mochten ghescha
pen werden. Wy willen de almo
gentheit Gods niet minderen, maer
die alleen met synen worde meten, en
de met Abraham gheloouen, dat God
machrich is te doen, al dat hy toeghe
seyt heeft. Willen sy dan dat wy ghe
loouen, dat doer de Almachtricheyt
Gods

*Van de al
machticheit Gods.
Rom. iiii.*

Gods eenige veraderinge des broots
in het vleesch Christi geschiede, dat se
eerst belostenissen wt dē worde Gods
bewysen, dat doer het wtspreken der
vysf wordē, het broot in het lichaē Chri
sti soude verkeeren. En ouermidts dat
hier gheē beloefstnisse is, so sal mē niet
de almogentheit Gods de loghenen
niet beuestigē noch verciere. Wāt dat
sy veel callen van dese worden. Hoc
est corpus meum, dient ten propoeste niet,
ghelijck wy te voeren bewesen heb
ben. Daer sijn oock veel dinghen, die
niet doer eenighe crancheit Gods (die
gheen is) maer alleen wt haer eyghen
natuere onmoghelic sijn: als dat niet
gheschie, dat gheschiet is: dat acht, sul
len thien wesen: ende een natuerlick li
cham, in menigherley plaetsen wesen
soude.

*Vande mi
rakelen.*

Daer nae soecken sy haer niet mira
felen te behelpen, maer te vergheefs:
Iac bewysen daer mede, dat se vanden
geslachte des Antichristsyn, die na het
getuygē der Schriftuere, in cracht der
teckenē ende mirakelen comen moet.

*Mat. 24.
2. Thess. 2.*

Wy moeten hier, voer al, de natuere
der mirakelen Gods aenmerckē, so sul
len wy lichtelick de valscheyt der mira
felen inde Transsubstantiacie beuindē.
Ten

Ten eerstē, de mirakelē Gods geschie fol. 47.
 den seldē, namelick als de glorie Gods
 ende de stichtinge der Gemeinte, dat
 is eyschende. Maer de Transubstantia-
 cie gheschiet tot allen tyden sonder ee-
 nighē noot, ten ghebode van een yege-
 lick Mis pape, also sy meinen. Ten an-
 deren, alle myrakelen Gods werdē o-
 penbaerlick allē menschen bekendt, ooc *Mat. xi.*
 den ongeloouigen: de blinde sagen: de *Ioan. ij.*
 crepele gingen: het water inden wyn *Exod. vij.*
 verādert, hadde dē smaect des wijns:
 Ende men sach claerlick dat Moses
 roede, een warachtich serpent was.
 Maer dit Mis broot, blijft hem sel-
 uen gelijck inder gedaente, inder groot-
 te, in het ghewichte, smaect ende voe-
 den: ende noch douen sy dat een mi-
 rakel noemen: Ten derden, so gheschie-
 den de warachtighe mirakelen Gods,
 doer sijn beuel, niet doer de cracht van
 seker wtghesproken worden ende sylla-
 ben: want dit behoort den tooueraers *Vide Ga.*
 toe, den welcken sy met hare Transub- *Biel. l. c. 6*
 stantiacie, gelijck syn, ende niet Gode.
 Ten laetsten, de myrakelen Gods, ley-
 den ons vande creatuerē tot hem, en-
 de voorderen den warachtighen ghee-
 stelicken Gods dienst: maer doer de
 Transubstantiacie, werden de gods-
 dienst-

vruchtighe, van God tot de creatuerē,
ende wtwendige supersticien afgeleit,
gelyck de dagelicksche experiencie is
leerende. Ende als de Christelicke prin-
ce *Edwardus* de sesste, Coninc van Enge-
landt, syn kercke, na het gebot Gods,
suuerde van de Roomsche afgoderie,
is gheschiet, dat een man van des Co-
ninc Commissarisen begeerde, datmē
doch wt de kercke sijnder prochie alle
beelden niet werpen soude, mer laten
daer een beelt *Marie*, of te minsten eē
Crucifix, daer voer hy syn gebet gewoē
was te doen. De man gheuraecht syn-
de, wat hy doen soude, oft so quame,
datmen dese voerscyde beelden wech-
name:seyde, dan soude ick mijn gebet
voer het Sacrament storten. Mer seya-
den sy, of oock dat wech ghenomē wa-
re, wat soudt ghy dan doen: Ick soude
(antworde hij) dan moeten God indē
Hemel met der herten aenroepē: claer-
lick belydende, dat hy, ghelyck alle an-
dere menschen, doer de Transubstan-
tiacie, van God afgheleydt was. Hier
sietmen wat vrucht dat ons dese ver-
sierde mirakelen voortbzenghen.

Ende waert, dat wy de myrakelen
die sy so sterckelick dryuē, nerstelick wil-
den aensien, wy souden beuinden, dat
de

De leere der Transubstantiacie, oock fol. 48.
 daer doer te niere gedaen werdt. Wāt Vide hor-
 sy seggen, dat het lichaem Christi daer reda in
 sy, so het was op het cruyce: maer hoe Ga. Bisl.
 can dit ouer een comen, niet dat sy seg- led. 51.
 ghen, dat hy verschynt in de gedaente
 eens kindts oft eens vingers? Te Loe-
 uen in Brabant, werdt een miraculoes
 vleeschtrich stuck des Sacramēts (so
 sy seggen) omgedragen: niet dat eenen
 ouden schoelap ghelycker is, dan den
 eerlickē lichame Christi. Daerom dor-
 nen sij't ooc niet aenbidden, maer stel-
 len daer by een ander hostykē. Het Sa-
 crament van mirakelen te Brussel, is
 (weet ick wel) den lichame Christi dat
 aenden cruyce ghehanghen heeft, niet
 ghelyck. Daerom besluytent sy ooc van
 den volcke: Gelijck alst heyligh bloet (so
 sy't namen) te Brugge heymelick inde
 mouwe (so men seyt) gedraghen wert.
 Also bedeckt de Duyuel syn valscheit,
 ende derf in het licht niet comen. En-
 de Thomas Aquinas een Vader der Pa- Part. 3.
 pistischer leraers bekendt, dat in sulcke 76. art. 6.
 mirakelen alleen schemeringe der oog-
 ghen syn. Wat is dat anders dan roo-
 uerie? Dat sy oock van mirakele spre-
 ken in desen handel, is buyten pro-
 poeste, ouermidts dat in gheē Sacra-
 menten

nienten des ouden ende nieuwen Te-
staments, sodanighe mirakelen als sy
versieren, mirakelen gheuonden wer-
den.

Ioan. x. x.

Mat. xiiij

Dat sy seggen, Christus heeft doer
bestoren doeren ghegaen, ende op het
water gewandelt, heeft niet te beduy-
den. Want daer is niet gheschreuen,
dat hy doer besloten doeren quam, maer
werdt alleen den tyt aengheteeft, in
den welken Christus tot synen ionge-
ren ghegaen is. Petrus heeft oock op
de See gewandelt. Want den gheloo-
uighen (alst noot is) moeten alle ele-
menten dienen.

Mat. xiiii

Van de autoriteit der Vaderen in
den handel der Transsubstantiacie, en-
de hoe de Transsubstantiacie in-
comen is, ende hoe dat men
hem daer af wacht-
ten sal. Cap. 9.

O Als wedersprekers ende
vianden, doer de waerheit
ouerwonnen synde, loopen
tot de autoriteit der vaderen.
waer mede sy ons ouernal-
len willen: by den naem der Vaderen,
niet

nyet de Apostelen of Apostolische mā-
 nen verstaende, maer sommighe Pau-
 selicke doctoren, die eenen cleynen tijt
 voer ons gheleest hebbē. Want de va-
 ders die den tijden der Apostelen al-
 der naest waren, ende sommighe hon-
 dert iaeren daernaē, hebben van dese
 leeringhe der Transubstantiacie nyet
 eens ghedromt, d'welck men vut veel
 dinghen mercken mach. Ten eersten
 vinden wij by haer niet van de wordē
 der Consecratie, welck die waren, of
 waer sij beghonsten, of waer sij eyndē.
 Men leest nyet, dat sij Christum op er-
 den in d'broot ende wijn des Nachts-
 maels aenghebeden hebben: maer al-
 leen inden Hemel. Waerom sij oock
 den volcke niet alsulcke worden daer
 toe vermaenden, *Sursum corda*, dat is,
 Heft op uwē herten. Maer nu duruē
 sij aen haer Sacrament huystens sch-
 ilderē, Aenbidt hier *EOS*. Daer bo-
 uen, de Vaders hebbē het broot oock
 den kinderen, ende vrouwen in haer
 handen ghegheuē, als de historiē ghe-
 tuyghen, ende ghebruycken houten of
 glazen coppen, in het Nachtmal des
HEREN. Maer de Pausche Pries-
 teren, om dat si dencken, dat daer
 het warachtich lichaē ende bloet Chri-

fol. 49.

*De oude
 Vaders
 hebben de
 Transub-
 stantiacie
 niet ghe-
 weten.*

*Hic Deū
 adora.
 Euse. lib.
 7. c. 34.
 De cons.
 dist. 2.
 Peruenit
 ad nos.
 nost.*

B sti

*De con-
dist. i. Va-
sa in qui-
bus.*

*Augusti-
nus.*

sti sij, vertrouwen dat alleen den ghesmeerden handen, ende vaste coppen van siluer of dier ghelycke. Want de glazen bresen haest, segghen sy. Ende de houten, drincken het bloet in. Voor der de Vaders hebben dat ouerbliffel des broots niet bewaert om te anbid- den, iae dat meer is indē grootē strydt teghē den Arrianē van de godlicke na- tuere Christi, hebben de vaders noyt voortghebrocht, dat Christus vanden Apostelen rydē af, indē broode aenghe- beden is gheweest. So ist dā claer dat dese papistische leere der Transubstā- tiacie, den heilighē Vaderē onbekent sy gheweest, en dat sy Christū op der erdē in d'broot ende wijn des Quontmaels niet aenghebeden hebbē. Datmen wt Augustino voortbrengt: Niemādt eedt dat vleesch Christi, ten sy dat hy't te voo- ren aenbidde: dient niet tot deser sake. Want hy spreekt van de vereeninghe der Godlicker en menscheliker natu- ren, in Christo den Heere, leerēde dat- men gheē profyt ontfant wt de men- schheit Christi, ten sy datmen oock ghe- looue, datse met de godheit vereenicht sij. Anders waert by aldien datter een Transubstātiacie ware, veel soudē het vleesch Christi eten, diet niet aēbidde:
alo

als Joden, wormen, en muysen.

Fol. 50.

Vlae dat nu claer is, dat de leere der Transubstantiacie, noch Christi, noch sijner Apostelen, noch oock der Vaderen sij, moeten wy nu histori wyse in het corte wtlegghen, hoe datse ghesprotē, ghemeerdert, ende versterct sy. Voer al so moetmen weten, dat Sathan veel iaren ghearbeydt heeft, eer hy de sake so verre heeft connen bringhen, datmē Christū hier op der aerdē, onder broot ende wyn aenbiddē soude, met so groote afgodische superstition.

Hoe dat de Transubstantiacie incommen is.

De vaders op dat sij het volck te beter souden brenghe tot den ghebruyc der Sacramenten, hebben de wtwendighe teekenē der Sacramēten, met de namen der beteeffender dinghe verciert, haer seluen, op ander plaetsen wtlegghende, op dat daer wt gheen dwalinge comē soude: d'welck onderscheit, de Doctoren die daer nae gecomē syn, niet merckēde, doer het prysen der wtwendigher teekenē bedrogen synde, hebben beghost van de teghenwordicheit des vleeschs Christi in het Nachtmael te disputeren: ende in sonderheit sommighe Italianē die in Vrancryck gecomen waren, omtrēt den iare ons Heere 800. Tegen de welcke leeraers

809.

haer ghestelt hebben in Vrancryck,
Ioannes Scotus, ende *Bertramus*, die daer
een boeckken tot *Carolus* de Groote
schreef, dat noch huyden s'dachs in de
handen der gheleerden is.

1052.

In desen twist der leeringe, de Bis
copē ende Priesters, siende dat de lee
ringhe der vleeschelicker teghewor
dicheyt, grotelick diende totter ver
meerderinge haerder eere, sijn tot dese
nieuwe leeringhe gheuallen. Ende tot
meerder versterckinghe hebbē sijn daer
na te Roemen in een Concilio, dat men
Vercellense noemt, onder den Paus *Leo*
den neghensten, de selue beuesticht, te
ghen *Berengarium*, die vut vreesen des
Paus, de warachtige leere te Roomē
nyet heeft dornē bescherinē. Maer hij
ghekeert sijnde in Vrancrycke, heeft
de nieuwe leere des Paus van de vlees
chelicke teghenwordicheyt wederom

1058.

bestreden. Waerom de Paus *Nicolaus*
de tweede, heeft een ander Conciliū, vut
den Italiaenschē mōniken en Prieste
ren vergadert, ende in het selue *Berēga*
rium tot wederroep bedwonghen. En
de syn wederroepinge heeft de Paus,
tot versterckinghe synder leere, in alle
steden van Duytslandt, Vrancryck, en
Italiē ghesondē: Maer in dese weder

De conf.
dist. 2. Ego
Berengari
us.

roypinge, werdt noch gheen ghewach fol. 51.
ghemaect der Transubstantiacie, iac is
der selue gansch cōtrarie. Want in de
wederroepinge Berengarij, lesen wij
dat het broot ende wijn nae de conse-
cratie, sijn het warachtich lichaem en-
de bloet Christi, dat i der waerheyt met
des priesters handen gheuoelick ghe-
handelt, ghebroken, en met den tandē
der gheloouighen ghebryselt werdt, *Vide glo.
super Cā.
Ego Be-
renga.
1079.*
welck met de leere der Transubstantia-
cie niet ouer een comt, als oock de Pa-
pisten bekenen. Cortz nae dit Conciliū,
is ghecomē Hildebrandus ghenaeint Gre-
gorius de seuenste, ende heeft Berengarium
met syn eerste rechte leere wederom in
een Concilium, wt sijn priesters ende mo-
niken vergadert, verdoemt, ende dese
niewe profytelicke leere der lichame-
licker teghenwordicheit beuesticht.
Waer doer de Priesterē, ende Missen
vermeerdert sijn, iaerlicsche renten toe
ghecomen, ende den legghen Missapē
daghelick broot ghegheuen.

Dese leeringe der lichamelicker te-
ghenwordicheit des lichaems Christi
in het Nachtmael, hebbē daer na groo
telick versterckt en oock vermeerdert, *1150.*
De Benedictinen, Gratianus, Petrus Lombardus,
ende Lotharius een Doctoer vā Pa-

rjs ende namaels een Paus van Roo-
 mie, genaemt Innocentius de derde, ende
 hebben wt de leeringhe der lichame-
 licker teghenwordicheit, de Transub-
 stantiacie ghesmeedt: Want sy ouer-
 legghende, dat de lichamelicke teghen
 wordicheit des vleeschs Christi, niet
 beschermt mochte wesen, sonder de
 Transubstantiacie: so hebben sy die be-
 gonnen te leeren, ende is tē einde met
 een concilio, dat Lateranum ghenaemt is,
 1215. doer Innocentium den derden beuesticht,
 in het iaer ons Heerē. 1215: Se welcke
 leeringhe sij terstont in alle herten ghe-
 plāt hebbē doer de oorbichte (die sij als
 dan hebbē ghebodē) ende doer de vier
 bedelaers ordenen, die omtrent desen
 seluē tijt, getrouwe dienaarē des Paus
 1220. eerst op stondē. Als nu Sathan dese sa-
 ke so verre ghebrocht hadde, dat de mē-
 schen gheloofden, dat doer vyf worden
 CRISTVS in de Misse teghewor-
 dich was: terstont hebben sy hem wil-
 1226. len Godlicke eere aendoen. Daerom
 gheboot ooc de Paus Honorius, dat mē
 Christum inder aerden aenbidden sou-
 de, ende hem inde Kercken Sacramēt
 huyskens ende ciborien maken, in de
 welcke hy soude besloten, ende ter aen-
 biddinghe voerghestelt wordē: d'welck
 al

1226.
 Honorii
 decreta.
 lib. 3. de
 ere. tit. de
 ecle Mif-
 sarum.

also ghedaen is.

Saer nae de Paus *Vrbanus*, op dat desen nieuwen God nyet gheb:ekē soude, heeft hem met der hulpe vā sōmīghe monickē, eenē vierdach, diemē het Sacraments dach naēt, inghestelt, die met heydēsche pomperijē onderhoude werdt. Waer doer de ooghen der mēschen so verblint werden, dat sij hem achten een schadelicke doot werdich re wesen, die teghē desen nieuwē God, en de viersterden Gods dienst so veel als een wo:dt, spreken soude. Want dese Christus is stom, straft de sonde niet, maer neemse sonder sinerten wech, also sy dencken. Saer by comt dat hy so vereert werdt. Maer alle warachtige Christenen, die op het fondament der Propheten ende Apostelen ghegrondeert syn, sullē Christum in den hemel aenroepen, sijn ledekens, de armen, ende syn dienaarē in behoorlicke eere houden, ende haer wachten van desen nieuwen, stommen, ende crachtelosen Christum, met vyf wo:den ghemaect: Wāt wy wt de historien beuinden, dat het eenen vondt des Duyuels sy, waer ouer hy meer dan vier hondert Jaeren ghearbeit heeft.

Ende de Scristuere heeft ons net

B 4 stelick

Fol. 52.

1264.

In Clemē
lib. 3. tit.

16. C. 37.

Dominum

Mat. 24.

stelick gewaerschout, op dat wij hier
doer, ten laetsten tyden niet bedrogen
souden werden. Aldus spreekt Chri-
stus vanden laetsten tyden: Oft v dan
yemant seyde, Siet hier is Christus,
of daer, ghelooue's niet. Want daer
sullen valsche Christenen, ende val-
sche Propheten vstaen, ende sullen
groote teekenē ende mirakelen doe,
dat de wtuercozen (so het moghelick
ware) in dwalinghe soude moghen
gebracht werde. Siet ick hebt v voer
seit. Ist dat sy v dan seggen, Siet hy
is in de woestynne: Gaet niet wt: Siet
hy is in de Schrynen, geloouet niet.
Ende op dat niemant seggen soude:
Christus is hier of daer, maer onsielic,
so volchter: Want ghelyck eenen bli-
rem wtgaet vandē Dosten ende licht
inden westē, so sal de toeroemste des
Soens des menschen syn. Dese waer-
schouwinghe Christi (geloouet niet) sal
by allen Christene plaetsen vinden, ge-
merckt dat sy tegen desen afgod van
Christo den Heere ghesproken is.

Dani. xi.

Oock heeft Daniel de Propheete vā
desen grouwelicken afgod des Anti-
christis, met desen worden te voren ge-
sproken, Hy (namelick de Antichrist)
sal in syn landtschap aenbidden den

EDD

God Mayzim, ende den God, die syn vaders niet bekent hebben. Hi sal hē eeren met gout, siluer, met Beerlen ende ander costelicke dinghen, ende sal die verkeren tot versterckinghe des Gods Mayzim, met den vromde God. Wie den seluen bekennen sal, dien sal hy groote eere gheuen, ende een Heer ouer de menichte maken, ende sal het landt met loon wtdeyen.

Fol. 53.

Dese beschryuinghe des afgods Mayzim, comt ganschelick ouer ten, met desen nieuwen afgod, den stommen Christus der Roomscher Kercke. Waerom wy oock niet twyfelen sullen of Daniel heeft vanden selue doer het ingheuen des heylighen Bheests ghesproken. Dat noch claerder blyeken sal, ist dat wy de selue Prophetie met cortē worden wtleggen. Ten eersten, noemt hy hem den God Mayzim, dat is, de God der stercken, want hy gheeft alle cracht ende moghentheit den Antichristende sijn ryck: al haer werdieheit ende profyt hangt aen hem. Dit is den steen der Roomscher Kercke. Waere die gheweert, so viele den gansen hoop der gheschoornen, ende gesalsden. Daer nae betuycht Daniel,

dat Antichrist desen nieuwen God, in
syn landtschap vereeren sal. Want hy
niemers gheert werdt, dan daer de
Paus bekent is, oft syn leeringe plaet-
se heeft. Ten derden, so is desen God,
den Vaderen onbekent, nemelick den
Apostelen, die de Papisten haer Vade-
ren roemen te sijn: (welcke de warach-
tighe Vaderen des Christelicken ghe-
loofs sijn) die van desen Nis God en
de synen vierdach niet gheweten heb-
ben. Want de Sacraments dach eerst
inghestelt is, in het iaer ons Heeren.
1264. Bouen dien, daer en is inder
werelt gheen afgod diemen so dient,
met gout, siluer, ende costelicke dingē,
als desen Afgod der Pziesteren. Men
maect hem groote costen, als men in
den Ephesischen tempel van Antwer-
pen, ende elders sien mach.

Het is eenen yeghelicken bekendt,
wat op den Sacraments dach ter ver-
eeringhe van desen afgod, so wel in
de kercken als op de straten geschiet:
sonderlick in groote Stedē, daer kerckē
ende Cloosteren, een reghen den ander
den prijs soecken, inde vercieringhe
van desen God, met silueren beelden,
coorcappen, cruycen, vanen, bellē, toot-
sen wyroock, singen ende spelen, ghe-
lijck

lyck als Nabuchodonosor syn beelden fol. 54
vereerde. Het is eenen ydelen Gods Daniel. 17
dienst, voor enen ydelen God. Voorder
seyt Daniel, dat Antichrist keeren sal,
tot bescherminghe met den vreeniden
God: dat is, wat hy vermach, dat sal
hy te samen brenghen, om desen God
ende syn Gods diensten te beschermē.
So sien wy oock, dat de Paus ende de
sijne, gheen wordt lyden willen tegen
desen broot God, ende synen heyden-
schen dienst. Ten laetsten, werdt wige-
leyt, de loon der gheender, die desen
God sullen eeren. Si sullen vande An-
tichrist groote titelē ende goeden ont-
fanghen, so de experiēcie daer af clær
is. Naer den warachtighen Christe-
nen salt ghenoech sijn, ryck te wesen in
Christo, dien sy bekennen inden He-
mel, haren ghetrouwen voorspreker te
wesen: ende dese leere der Transub-
stantiacie, die nieu is, ende op gheen
Schriftueren ghegrondeert, maer vol
van afgoderyen, sullen si wt der herte
verwerpen: God biddende, dat hy de
verblinde herten met synen heylighen
Gheest, dagelijcx meer verlichten wil-
le.

Van de lichamelijke tegenwor-
dicheit Christi in het
Nachtmael.

Cap. x.

MEn vint sommighe, ooc
God vreesende leeraers,
die de leere der Transub-
stantiacie, verwoorpen heb-
bende, willen noch in het
Nachtmael des Heeren, een statuer-
like teghenwoordicheit des vleeschs
Christi hebben. De welcke leeringhe,
hoe wel datse verdraghelicker sy, dan
de leere der Transubstantiacie (want
sy dat afgodisch aenbidden des broots
ende ondiagen verdoemt) so salmensē
nochtans niet volghen. Quermidts
datse een cranck fondament in de Scri-
pturen heeft, ende vele in de afgode-
rye versterckt. Ende op datmen niet
segge, dat wy hier ons vermist in vol-
ghen, sullen wy ons gheloofs redenē
in het corte voort brengen, den Christe-
licken leser biddende, dat hy niet een
recht herte de sake by hem overlegge,
ende oordele.

De vlee-
schelycke

Ten eersten, is dese tegenwordic-
heit des lichaems Christi tot der salic-
heit

heit der sielen niet nootsafelick, want **fol. 55.**
Christus verwerpt dat vleeschelick etē *tegenwor-*
sijns vleeschs, ende pryst alleen dat *dicheit des*
gheestelick. Ende ouermidts dat alle *lichaems*
Sacramenten van eender natuere syn *Christi, is*
so wel des ouden als des nieuwē Te= *totter sa-*
staments, so sal de vleeschelicke tegen= *licheit niet*
wordicheit des lichaems Christi niet *nootwen-*
nootsafelick wesen in het Nachtmael; *dich.*
gemerckt datse indē Doop ende ander *Ioan. vi.*
Sacramenten niet gheeycht werdt. *1. Cor. x.*

Oock synder veel sonder het ghebruyc
des Nachmaels salich geworden, als
de patriarken ende Propheten; ende
huyden sdaechs de onmondighe kin
derkens der Ghemeinte, die nochtans
niet salich mochten werden, so dat vle
schelick eten des lichaems Christi, tot
ter salicheit noodich ware. Voorder so
is de lichamelicke tegewordicheit des
vleeschs Christi in het Nachtmael, niet
alleē nootsafelick, maer totter salicheit
onprofytelick. Wāt Christus spreekt,
het vleesch is niet nur. Maer Christus
heeft sijnder Ghemeynte nyet ghebo=
den dat onprofytelick is, iae dese leer=
ghe is nyet alleen totter Salicheyt on
profytelick, maer oock eensdeels scha=
delick. Want daer vut het recht ghe=
bruyc des Nachmaels verdonckert
is

*De teghen
wordich;
is onprofy
telick iae
schadich.*

Ioan. 6.

is geweest, ende alle afgoderye ghesproten. Daerom seyde ooc Christus, Ioan. xvi. Het is nu dat ick gae. Want ten sy dat ick gae, so sal de trooster tot v niet comen.

De teghen
wordic-
heit is on-
mogelick

Ten laetsten, so is oock dese leere der vleeschelicke tegenwoordicheit Christi in het Nachtmael, om veelderhand oor:saken (nae Godes Wordt) onmogelick; die wy hier ordenlick in het corte verhalen willen.

Heb. 9.

Ten eerste werdt hier doer (ghelyc als doer de leere der Transsubstantiazie) geschonden, de natuere des lichaems Christi, den artykel sijns hemeluaerts, ende de natuere alder Sacramenten: die ghedachtenisse syn der dingen, die niet teghenwordich syn. Ten anderen werdt doer dese leeringhe, de weerdicheit des Priesterdoms Christi vermindert. Want Paulus getuycht, dat hy heeft een tabernacle sonder handen ghemaect: nemelick den hemel, die hooghe vander aerden ghestelt is. En de Paulus, om dat hy alle vleeschlicke teghenwordicheit wechnemen soude, seyt dat hy hoogher gheworden is, dan de hemelen, te weten die onder het gesichte ende verstandt der menschen comen. Jae dese tegenwoordicheit neet
het

Heb. 7.

het priesterdō Christi gāschelick wech: fol. 56
Want waer dat hy (seit Paulus) in de Heb. viij.

aerde ware, so soude hy gheen priester
syn. Dat sy nu daer teghen seggen, dat
Christus in den Hemel blyft, lichame-
lick in dese werelt teghenwordich syn-
de, can niet der Schriftueren niet ouer
een comen. Want aldus soude het li-
chaem Christi in alle plaetsen mogen
wesen, en niet onse lichamen ghelyck-
formich syn wtghenomen de sonde.

Heb. 2. 4.

Ende het Nachtmael des Heeren,
soude te vergheefs wesen inghestelt,
Want wy soudē hem altyt in onse li-
chaem (iae in onse huysen) vleeschelick
ende lichamelick hebben. Te vergeefs
soude wederō Christus syn Nachtmael
onder twee gestalten des broots ende
wīns inghestelt hebben, ouermidts
datmen het lichaem sonder bloet niet
soude hebben connen nutten. Maer
willē sy seggen, dat Christus lichaē al-
leen sy onder het broot, en bloet inden
felck, so schuerē sy nu het lichaē Christi,
versheydende het lichaem vandē bloe-
de. Maer Christus mach niet meer so
gedeilt werden. Voorder soudē wy
moetē deelachtich werdē des vleeschs
en bloets Christi alleē in t Nachtmael,
dan soude onse salicheit, aen het Nacht
mael

mael ghebondē sijn, aenghesien dattet
gheen salicheit is buyten de ghemein-
schap des vleeschs end ebloets Christi.
Ende aldus sal allē Christenen grootē
troost der consciencien benomē werdē.

Hier wt ist dan claer, datmen op dese
leeringhe van de vleeschelicke teghen-
wordicheit Christi in het Nachmael,
niet staen sal: Die oock allesins de sim-
pelen behoudt in de aenbiddinge des
broots, of tot de selue lichrelicke brengt.

Colos.ii.

Want aenghesien dat alle volheyt des
godheits in Christo lichamelick woēt,
so moctmen hem aenbidden, waer dat
hy met den lichaem teghenwordich is
Vut dusdanighe beghinselen, is de pa-
pistische Transubstantiacie ende asgoz-
derie ghesproten, ghelyck wy te vooren
vehaelt ende bewesen hebben.

4 00 58

¶ Van somighe teghenworpinghē/
met den welken de vleeschelicke te-
ghenwordicheit des lichaems
Christi in het Nachmael,
van eenighe be-
schermt wordt.

Cap. xi.

Quers

Oermidts dat de redellen
der ander syden, grootelick
ghelycken de teghenworpin
ghen der Transubstantia=
nisten, sullen wij hier onse
worden in het corte besluyten.

fol. 57.

Ten eersten segghen sij, dat Chri=
stus niet alleē mensche, maer ooc God
sij: ende ghelijck als hy na de Godheit
ouer al is, dat oock syn menscheyt (de
welcke van synder godheit niet ghe=
scheiden can wesen) al omme sy. Maer
hier doen sij niet recht, dat sy die eyghē
scappen der natueren niet onderschei=
den. Die wat inder Schriftueren god=
delick gheoeffent is, verstaet wel, dat
de dinghē die Christo, na sijnder men=
scheit eyghen syn, sijnder godheit niet
moghen toeghescreuen werden. Chri=
stus heeft gheleden: maer niet nae sijn
godlicke natuere (die niet lyden can)
maer nae dē vleesche, als Petrus leert.
So ist oock niet gheoerloest, datmen
de eyggenschappen sijnder Godheyt,
sijnder menscheyt toescryuen sal. Chri=
stus inder aerden leuende, was in den
hemel, ende in dē schoot sijns vaders,
niet nae der menscheyt, die in haer se=
ker plaetse op aerden besloten was:
maer nae de godheyt, So moemen de

*Christus
is mensche
ende God*

i. Pet. iij.

Ioan. iij.

I se nae

Mat. 28.

Mat. 18.

Ioan. 1.

Wat de rechte bandt
Gods is.

1. Pet. 3.

Mat. 25.

Eph. 1.

se nauolghende Scriftueren vereenighen. Ick sal met v wesen tot dē eynde des werelts, Ick ben in het middē van twee of dryen in mijnen naem vergadert: ende, Aermē suldy altyt met v hebben, maer my niet. Waermē dit onderscheyt der naturen Christi niet altyt aensiet, so spruytē daer wt groote dwaelynghe, als men daghelick in veel fetters sien mach. Soude Christus na synder menscheit ouer al sijn, ghelyck sijne Godheit, Te vergeefs waere het Nachtmal, ende oock onder twee ghestalten inghestelt. Ende soude daer wt nootsakelick volghen, dat Christus in Enghelant, Duytslant, Indien, ende voorts in alle plaetsen, iae oock inden hemel ende helle, ghebozen, ghecruijst, ende begrauen soude wesen. Hier toe dient oock, dat sij teghen ons werpen, Christus is ter rechter handt sijn vaders sittēde. Wāt de rechte handt, contrarierende de lincke, beteeft de conditie des ewighen leuens, die Christus nu in synder menschelicker naturen by den vader heeft, die te voren in de werelt veracht was. Ende alle ghelouighe sullen doer hem ter rechter handt des vaders sitten inder ewicheit, iae sittē nu schoone in de hope doer ghew

gheelooue, en daerom sijn sij niet hareit
lichaeme niet, noch sullē wesen in alle
plaetsen. So besluyten wij dan nae de
Scrijtuere met Augustino, datmen so
de Godheit Christi moet beuestegghen
dat de waerheit sijns lichaems daer
doer niet verhindert werde. Want een
persoon is God ende mensche, en bey-
de is eenen Christus Jesus. Hy is o-
uer al so verre als God: maer indē He-
mel, so verre als mensche.

Wederom spreken sij, het Nach-
mael sal een ydel teeken sijn, is daer
gheen teghenwoordicheit des vleeschs
Christi. Maer aldus sullen alle Sacra-
menten der Patriarkescher ende Pro-
phetischer Kercke, ia oock den Doop
Christi, ydel syn, aenghesien dat de lich-
amelicke teghewordicheit Christi daer
inne niet besloten werde. Het gheuen
des traurincks tusschē een brudegdom
ende bruyt, ende het gheuen des Co-
ninclicken seghels, werden gheen ydel
dinghen ghenaeemt, al ist dat sy de be-
reefende dinghen, lichamelick in haer
niet besluyten, maer alleen verskerē.
Veel min het Nachmael des Heeren,
is dies niet te min een heylighe ende
godlicke oeffeninghe, ons de ghemeen-
scap sijns lichaems ende bloets verser

Of het
Nacht=
mael een
ydel tee-
ken sy.

ghelende, al ist dat die vleeschelike te-
ghenwoordicheit daer niet sij .

i. Cor. xi.
Hoe dat
men des
lichaens en
de bloets
Christi
schuldich
werdt.

Wederom segghē sij, Paulus leere
datse des lichaems ende bloets Christi
schuldich werden, die onweerdelick dit
broot eten, ende desen Kelck drincken:
d'welcke niet sijn conde (segghen sij)
wanneer het warachtich lichaem ende
bloet Christi, daer niet waer . Naer
hier moeten mercken, dat Paulus
niet seyt, so wie het vleesch Christi on-
werdelick eet, mer so wie dit broot eet .
Die oock wat in de Scristuren ernarē
is, weet dat het verachtē des ghebots,
ende teefes, valt op den ghebieder, en-
de het beteeffede dinck, hoe wel sij niet
teghenwoordich sijn, datmen wt veel
Scristuren ende exempelen bewijsen
mach. Christus seyt: Die v onfanct die
onfanct mij, wat ghy ghedaen hebt een
van dese mijne minste broederen, dat
hebt ghy my ghedaen. Daerom noch-
tans, is Christus nyet vleeschelick in
sijne dienaren oft aermen. Die vā den
gheloone afualt, die cruyst den Sone
Gods wederom. Niet datmen Christū
meer aen het cruce slaen can, maer om
dat doer het afuallen, de weldadē Chri-
sti veracht werdē, al of hy te vergheefs
ende voer sijn eyghen quade dadē, ghe-
cruyst

Mat. 10.
ende. xxv

Heb. vi.

Heb. vi.

cruyst hadde gheweest. Also leert Pau fol. 59
 lus wederom, dat hy den sone Gods Heb. x.
 met voeten tredt, en het bloet des Te-
 staments onheilich rekent, die de leere
 Christi veracht: Lichamelick nochtans
 can men Christum met gheen voeten
 tredē. Wie het ghebodt des ouerheits
 of den segghel der Princen schendt, die
 werdt gherekent als een verachter des
 ouerheits ende der Princen, al ist dat
 hy niet teghenwordich is. Dat een
 bruyt den traurinck verachtelick met
 voeten trade, de brudegoō soude daer
 doer, sonder eenich twijfel veracht we-
 sen: Also die onwerdichlick het Nacht-
 mael des Heeren ghebrynt, is schul-
 dich des lichaems ende des bloets Chri-
 sti, al sijnse niet vleeschelick daer teghē
 wordich: Om dat hy de verborghent-
 heyt des Nachtmals (dwelck is de ge-
 meynschap des lichaems ende bloets i. Cor. x.
 Christi) niet werdelick ouerleecht. Also Act. viii.
 was oock Simon Magus schuldich
 des bloets Christi, gheueynsdelick ghe-
 doopt sūde.

Ten laetsten loopen sij, als tot eenen
 sekeren ancker, tot dese worden (*Hoc est
 corpus meum*) de welcke sij segghen, claer
 ende sonder figure ghesproken te we-
 sen. Ende om de sake cort te maken, wy

*Hoc est
 corpus
 meum.*

bekennen dese wordē Christi des Bee-
ren waer te wesen. Maer segghen dat
men haer rechte wtlegghinghe soec-
fen sal wt de heylighe Schriftuere, die
een acker is, waermen de meyninge
des heylighē Bheests wtgrauē moet.
Wy hebben te voren met veel redenen
clær bewesen, dat dese worden, figuer-
lick verstaen moeten wesen. Ende die
daer de vleeschelike teghewordicheit
des lichaems Christi in het Vacht-
mael dryuen, hebben gheen rechte oor-
sake, ons daerom te lasteren. Want
sij selue in het wtlegghen deser wor-
den veel figueren ghebuijcken. Want
ten eersten, dat wordēken (Hoc) dat is
te segghen (Dit) legghen si wt (Dit)
of (Onder dit) is myn lichaem. Daer
nae, dat wordēken (Est) dat is te seg-
gen (Is) legghen sy aldus wt, (werdt
vertenicht) of (Ghegheuen.) Ghe-
merckt dan datse sonder figure, dese
worden niet connen wtleggen, so laet
ons die figure volghen, die met ghe-
heel de Schriftuere ouer een comt, ghe-
lyck als de onse hier bouē ghegheuen,
doet: So sal alle twisl een einde nemē.
Daerom bid ick God, dat hy doer synē
Bheest alle Christelicke Gheimeinten
verlichten wille, in dese ende alle an-
dere

dere stücken des gheloofs . Waer toe fol. 60.
oock een yeghelick syn beste nae synen
roep , sonder verachtinghe der an-
deren, doen sal : Ghelyck ons Paulus
vermaent , dat wy so:chfuldich sullen
wesen, om de eenicheit des Gheests in Eph. iii.
den bandt der vreden te bewaren .

Van de cynden des Nachtmals/
inde welcke een yeghelick syn-
der officie vermaent
werdt.
Cap. xii.

Nae dat wy voleyndt heb-
ben het eerste ende het
voernemste ghebruyck des
Nachtmals, ende hebben
alle vleeschelicke teghen-
woordicheit des lichaems Christi, in
het selue, doer de cracht des Worts
verwoopen: so eyscht de ordene dat wy
nu van de ander cynden des Nachtmals
spreken sullen, doer de welcke
een yeghelick, van synder officie ver-
maent, ende tot dāckbaerheit, ende on-
nooselheit des leuens verweckt wert.
Waerin alle Godesvuchtighe hertē,
grooten troost ende leeringhe vinden.

de gedach
tenisse des
doots Chri
sti in het
Nacht
mael.

Ten eersten, om dat de gheheele oef
feninghe des Nachmaels eē ghedach
tenisse is ende vercondinghe des ly
dens Christi, vermaent ons de Heili
ghe Gheest daer doer, dat wy alle son
daers ende der sonden onderworpen
syn, die God so haet, dat hy tot haerder
reyninge, synen eenighen Sone, in de
schandelickste doot des cruycen ghele
uert heeft. Waerin oock sijn groote lief
de tot ons gheopenbaert wardt,
dat hij synen eenighē Sone, voer ons,
die sijne viande waren, niet ghespaert
heeft.

Rom. v.
i. Ioā. iiii.

Waer doer (als wij die sake wel
aenmercken) werden wij tot danck
baerheit, en een godsalich leuen ver
weckt. Wie soude niet gherne, sijn lijf
ende goet, in perykel om **E H R I
S T V S** wille stellen, de wyle hij
sijn siele voer ons ghestelt heeft? Hoe
sullen wy de aermen niet helpen?

Ioan. x.

Daer ons Christus dat ewich leuen
gheschoncken heeft? Hoe sullen wij
gramschap, haet, nijt, ende wreke te
ghen onsen naesten voeden, ende niet
liener eens des anders last draghen,
als wy ouerlegghen, dat Christus on
se crancheden op hem ghenomen,
ende onse sonden vergheuen heeft?

Esa. liii.

Daer

Daer syn noch inde oeffeninge des fol. 61.
Nachtmaels ander dinghen, die den
mensche sinder officie vermanen. En
de syn dese, T'samen comen der ghe-
meinte, t'samen sitten, ende de elemen-
tē des broots ende wijns. Waer af wy
ordenlick spreken willen.

Het ghemein t'samē comēleert ons,
dat wy eē lichaem sijn onder het hooft T'samen
comen het
beduyt.
E B K J S T W, ende daerom ver-
scheyden moeten werden, van alle ver-
gaderingē, daer onse hooft Christus,
niet bekent is te wesen den oppersten 2. Cor. vi.
ende eewighen coninck, prophete, en-
de priester aller ghelooighen. Bouen
dien so behooren wy voer malcande-
ren sorghe te draghen, de wyle wy een
lichaem sijn. So wie hem dan met on- 1. Cor. 2.
heylighe vergaderinghen, als Papisti-
schen mingelt, of gheen sorghe voer sy-
nen broeder draecht, die bewijst ghe-
noech, dat hy geen leuendich lidmaet
Christi sy, maer een ypocryt, ende schen
der der Christelicker Ghemeyntē.

Het samen sitten, is een teeken vā
onse ruste, die wij hebben in de ghe-
rechticheit, voldoeninghe, ende leere Te same
sitten.
E B K J S T J, so dat wy nae geen
ander sien: So wie dan met de verdiē-
sten E B K J S T J niet te vzedē is,
35 ende

ende werdt beweecht met winden
Ephe.iii. der vromder leeringhen, die sidt wa-
rachtelick ter tafelen des Heeren, met
Heb. xiii. den ghelooouighen niet, maer gheueinf-
delick alleen.

Broot en-
de wyn in
het Nacht
mael. De elementen des Nachtmals,
broot ende wijn, vermanen ons van
groote dinghen. Want ten eerste, ghe-
lyck als broot niet ghemaect can wer-
den, dan wt veel graenkens te samen
vergadert, so moghen wy gheen ver-
gaderinghe Gods syn, dan als wij
doer een eenicheit des Prophetischen
ende Apostolischen gheloofs, met den
bandt der liefden te samen ghebonden
worden. De plaetse maect gheen Ghe-
meinte Christi, maer den bandt des ge-
loofs ende der liefden. Die dan vande
rechten ghelooue dwalen, of reghē ha-
ren naesten vergramt sijn in haer her-
ten, moghen gheen graenkens (wt de
welcke de Gemeinte Christi vergadert
is) wesen. Waer by sij oock dat Nacht-
mael tot haerder verdoemenisse nuttē.

Wederom, ghelyck als veel cor en
graenkens, met eender muelē ghebra-
ken moeten werden, soudē sij bequaem
wesen om broot daer af te backen: Also
moghē wy in een lichaem der warach-
tiger Gemeinte, niet vergadert wer-
den

Den, ten sy dat wy het menschelick ver- Jol. 62.
 nuft, ende des vleeschs lusten met de
 muelen des words breken. Sacrom Mat. 10.
 wilt Christus, dat de syne haer seluen
 verlooehen sullen: ende Paulus ver Rom. viij.
 maect ons, dat wy na den vleesche niet Gal. 5.
 leuen souden. So veel dā, als haer on-
 der dese gheestelicke muelē des worts
 niet begenen willen, maer sijn in haer
 ooghen wijs, ende verachten alle Esa. 5.
 licke vermaningē, en Christelicke disci-
 pline, roepende teghen alle oprechte
 leeraers **E R K J S T J**, Laet ons
 haer banden breken: sy sullen nimmer- Psal. 2.
 meer een broot, met den broederen on-
 der Christo sijn, ende nutten altijt het
 Nachmael des Heeren, tot haer eygē
 verdoemenisse.

Bouen dien, ghelyck als men het
 meel vanden gruyse suyveren moet,
 als men daer af, suyuert wit broodt ma-
 ken wilt: Also moeten wy vander
 ghemeinschap der Godloosen men-
 schen ons wachten, willen wy oprech-
 te ledelens der Gemeinten **E R K J**
S T J wesen. Quade r'samen spre- 1. Cor. 15.
 kinghen, verderuen goede seden: En 1. Cor. 5.
 de een luttel suer deech, versuert
 het gheheele deech, als Paulus leert.

Noch meer, ghelick als de bloe-
 me

me ghesuyuert vanden gruyse, moet
met water in een deech vereenicht we
sen, om daer wt broot te maken: Also
moeten wy met den leuenden water
Ioan. 4. 7. des heyligen Gheests, in een cenich=
heyt des sins, willens, ende gheloofs
vereenicht werden, om een suuer li=
chaem Christi te wesen. Hebben wy
desen gheest niet, so syn wy doode le=
den, ende nuttē het Nachtnael tot on=
ser verdoemenisse.

Ten laetsten, ghelyck als het deech
ghebacken moet wesen, ist dat wy daer
af broot, onsen lichaem bequaem, heb=
ben willen: Also ist dat wy een warach
tich broot der Gemeinten oerboerlick,
willen wesen, moeten wy ons inden
1. Pet. 2. houen deses werelts, laren ghedulde=
lick backen, met alderley tegenspoet,
dat de Heere ons opleggen sal. Waer
in, ist dat wy crancē sijn, wy sullē't voer
den Heere beclaghē, begheerende
van hem versterckt te wesen. Wāt die
daer des werelts vrientschap soeckē, en
de wilt om de waerheyt niet lyden, en=
de in tegenspoet lastert Godt ende syn
wordt, die is op den steen ghesayet, en
de nut dat Nachtnael des Heeren tot
Luc. 8. synder verdoemenisse.

Wy moeten hier niet alleen des
broots

Broots natuere, mer oock sijn ghbruyck *Jel. 63.*
 in het Nachmael des Heeren aensiē. *wat hee*
 Ende inden eersten, werdt het broot *breken en-*
 ghebroken met den handen des Die- *de nutten*
 naers, ghelyck als het Christus met sy *des broots*
 nen handen brack: Waer doer wy lee- *beduyt.*
 ren, dat Christus syn lichaem wt lief-
 den ghegheuen heeft, om dat te breken
 voer ons, die om onse sondē weerdich
 waren ghebrockē ende verdoemt te syn.
 Maer hy is om onse sonden gewont, *Esa. 53.*
 ende doer syn smerten' sijn wy ghene-
 sen. Hy heeft syn siele voer de onse ge- *Ioan. x.*
 stelt, daerom moeten wy oock de onse *1. Ioan. 3.*
 voer de broederen stellen, hē daer voer
 dancken, ende ons ghelooue daer doer
 verstercken.

Voorder, Christus heeft niet alleen
 het broot ghebroken, mer heeft het ooc
 ghegheuen: betuyghende, dat hy voer
 hem seluen niet ghestoruen is, mer dat *Ioan. x.*
 hy sijn siele voer syne schapen heeft wil *1. Cor. 1.*
 len stellen: Hy is ons ghebozen, ghe- *Esa. vij.*
 gheuen ende ghestoruen.

Hy heeft oock ghewilt, datmen dit
 broot nutten soude, beteeckenende dat
 de weldaden sijns doots, alleen dē ge-
 loouigen toe behoore, niet den verach-
 ters of ypocriten, die nae sinder ghe-
 rechticheit niet dorstighen. So wie dā
 mer

atter herten niet vastel ic gheloost;
dat Christus voer sin son den ghesto-
uen is, ende daer voren hem niet loest
noch pryst, die neemt ende eet het ghe-
broken broot niet oprechtelick, ende is
so des doots Christi schuldich. Alle de
se dinghen, ende dierghelycke, sullen al-
le Christenen in der oeffeninghe des
Nachtmaels ouerleggen, ende also sal
haer het Nachtmael Christi gheeydes
le oeffeninghe wesen, hoe wel sy niet
gheloouen, dat daer eenighe vleesche-
licke tegenwoordicheyt des lichaems
CHRISTUS sy: doer welcke vleesche-
licke leeringhe, alle dese voerseide troo-
stelicke vermaninghen ganschelick te
gronde gegaen sijn. Wantmen geheel
het mysterie, ende de werdicheyt des
Nachtmaels stelde, in het gelooue der
vleeschelicker tegenwoordicheit des
lichaems Christi, sonder
sorghe der ander noot-
sakenlicher din-
ghen,

Dat

Dat derde deel des fol. 64.

Boeck.

Wat de rechte forme des
Nachtmaels sp.

Cap. 1.

De wel dat wy veel
van de Sacramen-
tē in het generael,
ende oock van t'ghe-
bruyck des Nacht-
maels des Heeren
ghesproken, ende als
len Godvreesenden

So wy inden Heere hopen) genoeg
gedaen hebben: Nochtans mogen wy
deser saken noch gheen eynde maken,
voer dat wy nerstelick nae de heylighe
Schaftuere, wtgheleert hebben, de
rechte forme des Nachtsmaels des
H E E R E N. Want oock hier in
groote swaricheyt ghelegen is, ouer-
mits datter veel de ghemeyne Cere-
monien der Roomscher Kerckē onder
houden willen.

Die anderwillē de nootsafelicke oeffe-
ningē in t'selue verwerpē: Ten laetstē
daer synder die nieuwe en vrede onnutte
Cere

Ceremonien soecken in te brengen.
Wat men dan hier volghen of laeten
sal, moeten wy nerstelic, nae onse ga-
uen, handelen. Ende bidde G O D,
dat hy sijnen Gheest ons gheue, op dat
wy alleen mogen leeren, dat tot de glo-
rie syns Soens ende ter stichtinge sijn
der Ghemeinte is dienende.

Ende op dat een yeghelick te beter
verstae, al dat van de forme des Nacht-
maels, doer de ghenade des Heeren
ghesproken sal wesen, so sal van ons,
by deser ordene, de sake gehandelt wer-
den. Ten eersten, wat forme des
Nachtmaels datmen aldermeest volgē
sal. Ten anderen, hoe hem inde rechte
oeffeninghe des Nachtmaels een yeg-
ghelick draghen moet. Ten laersten,
by wat maniere dat de rechte forme
des Nachtmaels, in de Roomsche kerc-
ke gheschonden is geweest, ende noch
daghelick gheschonden wordt.

*wat de rechte
forme
des Nacht-
maels sy.*

Ten eersten dan, willen wij, vā de
rechte forme des Nachtmaels niet
dwalen, wy moeten tot de eerste inset-
tinghe **C H R I S T I**, ende de Aposto-
lische onderhoudinghe comen, Gelijc
Ciprianus wel leert, sprekende. Ist dat wy
tot de eerste insettinghe keeren, terstōt
sal menschelike dwalinghe ophouden
End

Ende Christus vanden scheydibrief, fol. 65.
en verrysenisse der doodē gheuraecht
synde, heeft alleene wt den gront der
Schriftueren, antworde ghegeuen. Al-
so heeft Paulus de verdo:uen forme
des Nachmaels, by den Corintheren i. Cor. xi.
ghebetert, haer tot de eerste insettinge
Christi des Heeren wederroepende.
De welcke als wy'se volghen, wie can
ons dan voer fetters scheldē ende ver-
doemen: ten sy datmen Christum oock
daer voer houdē wille, als die de rech-
te forme des Nachmaels niet heeft
willen of connen gheuen, d'welck so
veel als eens te dencken, een groote en Mat. xvi
onlydelicke lasteringhe is. Wāt de Va-
der tot ons van Christo ghesproken
heeft, segghende: Hoort hem. D'welck
ghebor alle gheloouighen volghē sul-
len, ende de werelt niet achten, die al-
tydt de menschen wilt hooren spreken
voer Christum. So is dā de forme des
Nachmaels de beste, die den exempel
Christi en der Apostolē aldermeest ghe-
lyck is, die by dē Euāgelistē beschreue-
nen staet. Math. xvi. Marc. xiiij. Luc.
xxij. ende. i. Cor. xi, De welcke plaetsen
der Schriftuerē, ist dat wy'se nerstlick
ouerlegghē, wy sullen beuinden, hoe
hem een yeghelick (so wel de Sienaer

des wordts, als het volck) in de oeffeninge des Nachmaels draghen sal:
Dat wy nu ordenlick verclare willen.

I Hoedanich de berendinghe des
Sienaers des wordts, tot den
Nachmael wesen sal.

Cap. ij.

*De die-
naer des
wordts
moet het
volck leere
ende wat.*

2. Cor. xi.

De bereydinghe des Die-
naers tot den Nachmael
heeft wat meer in, dan de
bereydinghe des Volcks.
Want hy bouen al inwen-
delick, met de oprechte kennisse des
wordts Gods verciert wesen moet, om
het Volck nae d' exempel Christi, ende
de leeringhe Pauli, te onderwysen.
Wat Paulus spreekt, So dicmael als
ghy dit doet, suldy de doot des Heere
vercondighen tot dat hy come. In de
welcke worden wy dese nauolghende
leeringhe hebben.

Ten eerste, dat de Sienaer des worts
niet stom wesen sal, maer het Volck lee-
ren. Waerin alle Pausche Priesteren
ghebzeckelick sijn, die haer Missen en
andere ordeilinghen des broots ghe-
bruycken, (als in de Paeschdaghen, en
de tot de cranken) sonder eenighe lee-
ringe, dunctede haer daer toe, bequaem
ghe

Genoech te wese, ist dat sij wat latyns. Fol. 66.

lesen cōnen. Ten anderē, watmē in het
Nachtmael leeren, ende vercondighen
moet: namelick de doot des Heerē, hoe
ende waerom datse gheschiet is. Hier
machmen bequamelick verclaren de
grouwelicheit der sondē, de cracht des
Suyuels en der hellen, de groote lief-
de ende barmherticheyt Gods totten
mensche ende der ghelycke. Daer nae
sal oock dienen een scherpe vermanin-
ge tot leetscap der sonden, ghelooue,
liefde, oetmoedicheit, versoeninge met
den broederen, en in het corte, dat hem
een yeghelick proeven sal. De Godloo-
sen sal de Dienaer met nersticheyt ver-
manen, dat sy haer niet Judas aen de
• Tafel des Heerē niet settē: maer haer
lieuer beteren, op dat sy des lichaems
en bloets Christi niet schuldich werdē.
Want den sulckē beter ware noyt ghe-
boren te syne, ghelyck Christus vā Ju-
das ghesproken heeft. Dese nootsafe-
licke dinghen, werdē huyden s'dacchs
grootelick veracht, en sonderlinghe in
de Roomsche kercke. Ten laetsten sal
dese vercondinghe des doots Christi
hier bouē verhaelt, altyt geschie, so die
mael het Nachtmael ghehoudē wert,
tot dat Christus wedercoe. Gheē ghe-

*Chrysostomus seyt,
dat hi lie-
uer hadde
syn lichaē
te leueren,
dan den be-
smetten de
Sacramē-
ten wt te
deylen.*

woente of lanckheit der tijden, can dit ghebot des Heeren breken: Daerom sullen't oock alle ghetrouwe dienaren des Worts nerstelic volghen.

Bouen de vercondinghe des doots Christi in het Nachtmael, moet de Dienaer des words noch sommige wtwendighe dinghen hebben totter oeffeninghe des seluē. De welke in het ghetal weynich syn, is't dat wy hier (also het wel behoorde) volghē willen die heilighe eenuoudicheyt der Apostelen, die nae het exempel Christi, met dese nauolghende dinghen te vreden waren, met Broot, Wyn, Cop, ende ghedecte tafel, waer af wy nu ordenlic spreken willen.

*Van den
broode des
Nacht-
maels.*

Dat het broodt tot dē Nachtmael des Heerē, noorsakelic sij, is by allē bekē: maer den twist is alleē, vā synder ghedaente. Den Christenē geldt ghelyck, wat het voer eē broot sy: swart of wit, ghedeesemt of onghedeesemt, ront of viercāt, so verre als mē daer gheē superstitie instelt: hoe wel dat het ghebruick des ghemeinē broots, met der Apostolischer eenuoudicheit beter ouer eē cōt. Het onghedeesemde broodt, dat Christus in syn Nachtmael ghebruicte, had de een figure, die met alle schadewen
des

des Wets vergaen is : so dat de Christelickē Ghemeinte daer toe niet verboden si. Daerom spreekt Paulus van gheē onghedeesemt broodt, in syn brieuen, maer alleen van broodt: de ghedaēte des broodts daer by, de ghemeinte vry toelatende. Alle salmen toesien dat een ghelyckformich broodt des Dienaers ende des Volcx sy, want wy veel syn een broodt, ende een lichaem.

Fol. 67.

i. Cor. xi.

i. Cor. x.

Angaende den wyn des Nachtsmaels, die moet suyuer wesen, sonder supersticioesche mēghelinghe des waters: want het sonder de leeringhe en exempel der Scristuerē tot den wyne ghedaen werdt. Ende Paulus oueruloedelic vanden Cop des Beeren sprekende, leert nergheens, datmen water daerin doen moet. Jae de Pausche leeraers bekennē dicmael in haer boecken, het water dat sy in haren selck gieten, vā de substantie des Sacraments niet te wesen, ende maken onder malcanderen veel vrenide vraghen, van het water dat sy, soder d'wordt Gods, in den Cop doen. Wāt sommeghe segghē dat het te nyete gae, die ander dat het met den wyn, in het bloet verandert. De sommighe, dat het in waterachtighe vochticheden verkeert. Ga-

Vanden
wyn des
Nacht=
maels en
de het wa
ter dat vā
den papi=
sten toege
daē werdt

Thomas
part. 3. q.
75. ar. 7.

Glo. De
conf. dist.
2. in prae
fatione.

Lecl. 35.

In. 4. dist

Qu. 7

briel Biel brinet der ghelycke ende ander opinien voort, onder de welcke schynt de ouerhant te nemē, die Ioannes Scotus versiert heeft, te weten dat het water alder eerst sijn natuere verliest, doer de cracht des wijns, en daer nae inde nature des wijns veradert wert, en so ten eynde met den wyn, doer de cracht der worden, in het bloet Christi veradert werdt. Waerom ooc vā haer gheleert werdt, datmen stercken wyn, en weynich waters nemen sal, datmē in het beghinsel der Missen inden kelck doen sal, op dat het te eer syn natuere verliese, ende also in het bloet Christi verandert werde. Hier sijn sy noch grootelick beladen, niet wetende wat van desen water gheschien soude, indien het inden punct der Consecratie (so sijse noemen) noch in sijn volle natuere bleue, ende by diē in het bloet niet verandert waere. So verstricken sy haer seluen doer menschen leeringhen, ende werden in haer ghedachten ydel, doer de straffe Gods. So sal dan een Dienaer des wordts, met den wyne sonder eenighe supersticioesche menghelinghe des waters, te vreden sijn.

Ten derden, sal de Dienaer der ghe
meinte

meinte eenen kelck oft Cop hebbē, niet *fol. 68.*
 achtende, van wat ghedaente of forme *Van den*
 dat hy sijn, oft van houte, glase, siluer of *Cop des*
 gout. Hoe wel de eenuoudicheit der *Nacht=*
 Apostelen ende der eerster kercke ons *maels.*
 aldermeest behoorde te behaghen. De
 Pausche rechten betuyghen, datmen in *De con.*
 het beginsel houten kelcken ghebruyckt *dist. 2. Vas*
 heeft: Maer dat de Pausen dese ver= *sa in quibz*
 andert hebben, alderceerst in glasenen, *bus.*
 daer nae in silueren, en so voort. Daer
 om seyde ooc eens een heyligh man,
 Als de dienaren der ghemeinte gulde
 waren, so hebben sy niet houten vaten
 te vrede gheweest: maer nae dat sy hou
 ten gheworden syn, hebben sy willen
 gulden ghebruycken. Ende hoe wel in
 alsulcke dinghen, de vryheit der Ghe
 meinte groot sy, so moeten nochtans
 alle superstitie en oueruloedicheit, in
 het ghebruyck der Sacramente schou
 wen. Chrysostomus leert hier af wel,
 sprekende aldus: In het Nachtmael
 des Heeren te houden, sijn niet vergul
 den bekeren, maer vergulde herten vā
 noode. Heeft de ghemeinte eenich gout
 of siluer, dat sal se tot den behoefstighē
 wdeylen. Also oock Ambrosius leert,
 in een boeck dat ghenaeemt is, *In decre*
12. Qu. 2.
ca. aurum.
 De officiis: Welcke worden men oock

a. aurum in des Paus decreten leeft.

*Van de ta
fel des
Nacht=
maels,*

*Van de
outaren.*

Math. 26,

i. Corin. x.

Heb. vii

Ten vierden, moet de Sienaer een Tafel hebben, reynlick ghedect, waer op hy broot en wyn stellē mach, ende daer aen sittende, so verre alst moghe lick is, het Nachtmael met der ghemeī te nutten. De steenen outaren, die tot de sacrificien der beesten grootelicks bequaem syn, behoordē de Christenen niet toe te latē, die gheē offerādē meer hebben, nae de eenighe, ewighe, en al derhoochste offerande Christi: die oock in't Nachtmael met den Apostolē, niet eenē outaer, mer eē Tafel ghebat heeft. Waer af oock de gheheele oeffeninghe des Nachtmals, de Tafel des Heerē, van Paulo, ghenacmt werd. Christus heeft ooc syn offerādē niet op eenē steen en outaer, maer indē Cruyce ghedaē. Want hy was een Priester, niet wt dē gheslachte Aarons, maer Juda, wt dē welcken gheslachte niemandt aen den outaer ghestaē heeft. So dat Christus doer syn offerande, alle outarē des werlts ende offeranden, wech ghenomē heeft. O'welck hy oock by het verderuen des Tempels van Jerusalem bewesen heeft. Sy verdonckeren dan (so verre alst in haer is) de werdicheit der offerande Christi, alle die noch outarē

in

in de ghemeynte Christi beschermen fol. 69.
willen: ghemerckt dat den oorspronck
der outaren sy gheweest, alleen om of-
ferhanden te doen, so is't ooc in de Ro-
sche Kercke toeghegaen, datse de Nis-
se voer een Sacrificie oft offerhande
ghehouden hebben, ghelijck't achter
na verhaelt sal werden.

Maer hier moetmen toefien, dat in
der Ghemeinte gheen menichte der ta-
felen, veel min der outaren sy, die in
veel hoecken der kercken ghestelt wer-
den, op datter een yegelic syn byson-
der Nachmael oft Nisse hebbe. Wāt
gelijck alsser is een heere Christus, een
ghelooue, een salicheyt, een gheestelick
lichaem, een broot ende dranc, also
•• salder een tafel der Ghemeynten syn.
Want God wederspreect den kinde-
ren van Israel, ende naemt'se eenen on-
vruchtbaeren wijngaert, om dat sy ou-
taren vermenichuuldicht hadden. Dit
sullen ooc alle Heeren mercken, die Osee.x.
haer eyghen Capellen t'huys hebben.

Dit syn dan de vier wt wēdige din Of men in
gen die de Dienaren der Ghemeinte, het Nacht
nae Gods wordt, bereyt sullen hebbē, mael de
tot de rechte oeffeninghe des Nach- voerē wa
maels. Het wasschen der voeten, en- schen ende
de bereydinghe der ander spysen, syn ander spyz

se hebben
moet.

Ioan, 13.

tot de volcomēheit des Nachtsmaels
niet noodich: Ouermits dat wij vut
het schryuē der Euangelistē merckē
moghen, dat het wasschen der voete
een sonderlinghe oeffeninghe Christi
gheweest sij, nae de welcke hi het Sa
cramēt des Nachtsmaels heeft inghe
stelt. Ende hoe wel dat ter tafel Chri
sti, ander spijs des Joedtschē Paesch
lams gheweest is, so heeft hi nochtā
de instellingē sijns Sacraments niet
begonnen van die spysē des Paesch
lams, maer daer nae alleē vandē broo
de ende wijn, ghelijck als de Euange
listen ende Paulus leeren. In der
1-Cor. xi. nacht (spreekt Paulus) dat de Heere
Jesús gheleuert was, heeft hy broot
ghenomen, &c. Daer nae spreekt hy
vanden Cop, gheen ghewach der an
der spijsē makende.

Maer in de Roōsche Kercke, met de
voersejde wtwendighe dingen hebbē
die Bisscoppen niet te vzedē geweest:
maer daer bouen, veelderhande dingē,
eensdeels vandē Joden, eensdeels van
den Heydenen, tooueraers, batament
speelders, ende haer blindt vernuft, in
gebraecht: als syn Misdleederen saluut
ge der Priesteren ende outaren, licht,
gordynen, bellen ende dier gelijcke
meer

meer, waer af wy nu een weynich spreken willen. fol. 70.

Ten eersten, als sy haer miscleederen ten hoochsten prysen willen, so seggen sy datse wt het 'Joedtsche priesterdom Aarons ghesproten sijn: mer nae dat wij weten dat het geheel Priesterdom Aarons, met alle sijn stucke, doer Christum wechgenomen is, so macht inde vrye gemeynte Christi gheen plaetse hebben: wāt Christus gheen priester is na de ordinancie Aarons, maer nae de ordinancie Melchisedechs: daer af men niet leeft, dat hi eenich sonderlick gebruyck der cleederen gehadt heeft, gelijck als oock Christus, in de instellinge des Nachtmals niet gehadt heeft, noch ooc sijn Apostelen, maer hebben in haer dagelicksche cleederen, het selue wtghedeylt: d'welck de eerste Apostolische Kercke lāge tyt genolcht heft. Maer achter na hebben de Pausen dese cleederen ingeb:ocht, en vermenich suldicht, om doer sulck wtwedich vereiersel, de stinckēde hoere, de Nisse, te bedeckē. Eē eerbaer vrouwe acht t'blāsel en hoerachtich vereiersel niet. Also sal eē dienaar der Ghemeinten, de insettingen Christi, met heylicheit des leuens, en gaue leeringe der Prophetē en Apo-

*Van de
cleederen.
Rabanus
lib. Inst.
1. ca. 14.
& Immo-
cent. tert.
de consa-
alt. miste.
li. 4. ca. 4
Heb. 5. 7.*

Apostelē vercierē, nyet met Joetsche
ende gughelsche cleederen, ghelyc't der
Roomscher Kercken dienaarē doen: die
nyet so seer (als men de sake wel ouer=
lecht) de Sacramentē soecken met haer
cleederen te vercierē: als haer seluen
daer doer, bouen de Christelicke Ghe=
meynte te verheffen, want sijn haer son=
derlicke cleederen, Casufelen, Cappen,
ouerslopen, stoolen ende der ghelijc=
ke, in het ghebruyck der Sacramenten
den volcke nyet souden willen toelaten
op dat se in alsulcke Miscalderē, ooc
met haer de Sacramentē soudē mogē
vercierē. Ende gelijck si soecken haer
hier mede bouen de Ghemeynte te ver=
heffen, so willen si oock doer het onder=
scheyt der cleederē, een bouen dē ander
spannen. Want de Abtē, Biscopē, Car=
dinalen, en Pausen, sijn van alle ande=
re priesterē, ende ooc onder malcander,
in haer missē doer seker cleederē onder=
scheyden. daer nochtans alle dienaren
Christi, inden dienst des Worts en Sa=
cramenten, van eender autoriteit ende
macht syn. In de Schriftuere, is gheē
onderscheyt tusschen een Bisschop en
Onderlinck, die in het wordt ende lee=
re arbeyt: en daerom doen sijn niet recht,
die tusschen haer een onderscheyt met
cleederen

Ad. xx.
Phil. i.
Tim. i.

cleederen (sonderlick inden dienst des fol. 71.
Worts en der Sacramenten) vermete
lick maken willen. Mer de namē ende
officien der Abten, Cardinalē en Pau
sen, die haer bouen andere Bisscopen
of Dienarē des wordts verheffen, syn
van menschen versiert. Ende hebbē in
de Schristuere gheenen gront: waerō
behoordemen'se wt de Kercke niet swe
pen te dryuen, met alle haer vrede my
ters, cleederen, stauen ende croonen.

De keersen sijn in voertyden inde
Ghemeynten der Christenen gebruyct
niet tot eenen godsdienst oft vercierin
ge der Sacramēten, mer alleē om des
nachts duysterheyt te verdryuen. Wāt
sy wt vreesse der Tyrannen, des nachts
rsamen quamen. Dat wt het werck
der Apostelen claer is.

*Van de
keersen.*

AB. 20.

De Joetsche gordijnen ende tralyē
syn niet meer van noode, die wyle Chri
stus niet meer donckerlick met ons hā
delt, maer ghebidt datmen syn wordt
op de daken predikē sal, ende heeft doer
sijn doot het voerhansel des Tempels
in twee stucken van bouē tot onder ge
schoert. Mē sal oock dat volck niet bel
len ende schellen, tot de aenbiddinghe
des nieuwen Gods, niet verwecken:
maer doer de trompetten des Euange
gelijcs,

*Vā de gor
dynen tra
lien ende
bellen.*

*Mat. x.
xxviij.*

lys leyden tot leedtschap der sonden;
ghelooue in Christum, ende warachtighe
liefde met malcanderen.

In wat tijt ende plaetse het Nachts-
mael des Heeren gehou-
den sal wesen.

Cap. 3.

Eer dat wy comen tot het of-
ficie des volcx, dat hem tot dē
Nachtmael bereydt: moeten
wy wat vanden tyde en plaet-
se spreken: Want hier af ooc
sontijts onder den volcke questie valt.

*wanneer
men het
Nacht-
mael hou-
den sal.*

Uengaende den tijt, so moeten wy
twee dinghen aenmercken, wanneer
ende hoe dickmael het Nachtmael ge-
hondē moet wesen. Christus heeft des
auonts dit Sacrament ingestelt, waer
omme het eē Nachtmael genaemt is,
niet op dat hy alle menschen aen de-
sen tyt binden soude, maer alleen doer
de oor-sake des Paeschlams, althits sijn
der ghemeijnte de vryheyt toelatende,
te hiesen den alder bequaemsten tijt.
Ende ouermids dat de morgenstont
tot alle dinghen seer bequame is, daer-
om werdt het Nachtmael dan alder-
meest onderhouden: ten ware dat de
stichtinghe der Gemeynthe yet anders
eyschte

eyschte.

fol. 72.

Maer hoe dickmael het Nachtmael ghehouden sijn moet, hebben de Apostelen niet gheen seker wet gheboden: waerom ooc alle Gemeynten daer in vry wesen sullen. Aldus lesen wy by Paulo, so dickmael als ghi dit broot eedt, &c. Ende wederom, Doet dit, so dickmael als ghy drinckt, tot mynder gedachtenisse. Het waer grootelick te wenschen, dat de Ghemeinte dickmael het Nachtmael des Heeren totter ghedachtenisse sijns doots hieldt, nae het exempel der eerster Kercken: maer hier en tusschen machmen niet tyrannisch ghebede. Het is een teeken der groo- ter ongoddelickheyt des volck, als het tot de oeffeninge des Nachtmals ghedwonghen sijn moet, so verre als de oeffeninghe des Nachtmals oprecht is. Want een yeghelick behoorde t' Nachtmael des Heere te nutten, so dickmael alst in de Ghemeinte nae Gods Wordt ghebnyct werdt. Want Christus ghebet seggēde: Dit doet, namelick, neemt, eedt, en drinckt. Daerom sullen de dienaarē des Worts het volck daer toe nerstelic vermanen

Hoe dickmael het Nachtmael on- derhoude moet wese. 1. Cor. xi.

Alengaende de plaetse des Nachtmals, die is tweederley, wtwendich, ende

In wat plaetse het

het Nacht
mael on-
derhoude
lyn moet.

1. Cor. 11.

Parte. 3.
Que. 83.
art. 3.

ende inwendich. De wtwendighe sal
openbaer ende ghemeyn wesen, tot de
welcke de Ghemeynte t'samen comt
tot het ghebet ende leere. Paulus ghe-
biedt datmen het Nachtmael in de ge-
meyne plaetsen houden sal, sprekende
tot den Corintheren, Heb'dy geen huys-
sen om te eten ende te dzincken? Ende
ouermidts dat de Kercken der Christe-
nen tot ghemeyn ghebet ende leerin-
ghe, gheordineert syn, so salmen inde
selue het Nachtmael, als de Ghemeyn-
te t'samen comt, onderhouden, sonder
eenighe supersticie der Papistischer
wydinghe: die de oude Christelicke
Kercke niet bekent heeft, maer is met
ander dingen vanden Joden inghe-
bracht, ende brinct inne grouwelicke
superstitien. Want Thomas Aquinas
schryft, dat de kercke ende outaer doer
de consecratic vercryghen een gheeste-
licke cracht: ende dat hy die in een ghe-
wijde kercke comt, vercrycht vergeffe-
nisse der dagelicker sondē, och wat gro-
te lasteringhe is dat? Mer als dē Chri-
stenen gheē opēbare gemeyne plaetse
toegelaten wert, so sullē sy in haer ey-
ghen huysen vergaderē, ende daer, na
het exempel Christi en der Apostelē, het
Nachtmael houden, so verre als dat or-
denlick

met stichtinghe, nac de insettinghe fol. 73.
Christi gheschiet. Want waer twee of
drie inden naeme Christi vergadert Math. 18.
syn, daer is hij in het midden vā haer.

De inwendighe ende onsenlicke Philip. iij.
plaetse des Nachmaels, is dē Hemel,
inden welcken de ghedachten der ghe
loouighen doer den gheest Gods op=
climmen, bekennende dat daer, aen de i. Pet. ii.
rechte handt des Vaders, harer sielen
bisschop is Jesus Christus, eē getrou=
we middelare, doer wiens verdiēsten, i. Ioh. ii.
sij vergiffenisse der sondē, en de erfue
des eywighe leuens vercrighē. Hier
toe plach de oude kercke met dese wo=
den in het Nachmael, het volck te ver
manen, segghende, *Sursum corda*: dat is
heft op v herten: De welcke vermanin
ghe nu te vergheefs gheschiet, als men
meynt Christum op der aerden, inden
broode te vinden, waer doer de hemel
sche plaetse vergheten werdt.

¶ Hoe dat hem een ieghelick tot
den Nachmael bereiden sal/
om dat werdelick te nuts
ten. Cap. iij.

i. Cor. xi.

Het officie des volcks, dat hem tot den Nachtmael bereydt, werdt vanden Heylighē Paulo in dese corte worden begrepen: De mensche

proeue hem seluen, ende also ete vā desen broode, ende drincke vanden Cop.

Maer wt wy leeren dat de oprechte bereydinghe tot den Nachtmael sy, onste proeuen: de welcke proeuvinghe is so wel den Dienaren des Worts, als dē volcke van noode, tot een werdich nutten des Nachtmals. Ende op dat een yeghelick dan verstae, hoe dese proeuvinghe toegaeen moet, willē wy nu wtlegghen, waerin dat se ghelegghen sij: ende waerom dat hem een yeghelick, nae de leeringhe Pauli, proeuen moet.

wat proeuen is.

Proeuen hem seluen, is by Paulo, nyet lichtuerdichlick met den lippē syn sonden in het generael bekennen, maer sijn herte ende cōscientie nerstelic ondersoecten en doerluysteren. De welcke ondersoectinghe in dese nauolghende stucken ghelegghen is: In de bekennisse der sonden, in een vast ende onwancfelbaer ghelooue, ende ongheueynst voernemen der beteringe ende vernieuwinghe des leuens, voer God ende den menschen. Die wy nu wat
brey

Preyders verclaren moeten.

fol. 74

Van de
kennesse
der sonder

Aengaende de kennesse der sondē,
die moet niet lichtuerdich wesen, mer
wt der herten, met een waerachtich be-
rou des seluen. Waer in de meeste
menichte des volcx, hem niet oprechte-
lick is draghende, maer dencken al ge-
noech te wesen, in het generael met
den lippen te spreken: Ick ben een son-
darich mensche. Soude men haer
dan vraeghen, waerin datse eyghen-
lick ghesondicht hadden, of datmense
van hare openbare sondē straffen wil-
de: daer sijn sij gheen sondaers meer,
maer beter dan desen ende dien, also
metter daet de gheueynsdicheyt haers
herten openbarende, datse gheen wa-
rachtighe kennisse ende leedscap haer-
rer sonden hebben. Want die sijn son-
den wt der herten bekent, sijn herte is
hem verslegghen, ende is verblijdt in
Godlicke vermaninghen van syne son-
den: van wien sij oock comen.

Om tot dese Godsalighe kēnisse der
sonden te comen, is grootelick van
noode, alle syn ghedachten, wordē, en-
de wercken (so verre alst moghelick is)
te ondersoecken, ende ouerlegghē, niet
na des anders boos leuen, of syn goet
duncken (want wy alle een goet beha-

Roma. iii.

ghen in ons seluen hebbē, ende in onse saken verblindt syn:) Maer nae de seker reghel des heyligē worts Gods, waer in, als in eenē spiegel, alle sondē bekendt werden. Doer de Wet (seyt Paulus) is de kennesse der sonden.

Watmen dan beuinden sal teghen de de Wet Gods ghedaen te syne, en ooc dat alleen, salmen voer sonde houden. Maer onse sonden die wy teghen de Wet Gods doe, die aensien eensdeels God, eensdeels onsen naesten. De sonden, die vanden menschen, teghē God ghedaen werden, de sommighe sijn inwendich, ende de ander wtwendich. De inwendighe sijn quade lusten, onghelooue, verachtinghe Gods ende aller Godlicker dinghē in het herte, misstrouwen, vermetenheit van God bouen synen worde, eighen liefde, en derghelycke. De wtwendighe syn, vereeringhe der beelden, ende onderhoudinghe aller afgodischer insettinghē, licht uerdich ghebruyck des godlickē naē, verlatinghe des i'samen comens inde Christelicke Ghemeinte, tot der leerin ghe, ghebedē, ende ghebruyck der Sacramenten. &c. Teghen onsen naesten werdt ghesondicht in veelderhande manieren, ghelyck God inder ander
tafel

rafel der.x.ghebodē.begrepē heft. Als fol. 75.
 met verachttinge des naestē, met quaet
 spreken teghen de Ouerheit, Dienarē
 des wordts, vaders en moeders, met
 dootslach, achterclap, hoouerdie, ouer-
 spel, allerley ouerdaet, hoererie, on-
 aerdich spreken, droncken drincken, ste-
 len, lieghen, bedrieghen, ende dierghe-
 lycke. Als wij aldus ons seluen onder-
 soecken, ons beuindē met veelderhade
 sonden teghē God ende onsen naesten
 beswaert te sijne, so moeten wy noch-
 tans daer toe bekennen, dat wy noch
 veel meer sonden ghedaē hebben, dan
 ons te vozen comen, of comen moghē,
 gelyck als Dauid de Prophete spreect.
 Wye can de sonde verstaen of begry-
 pen? Wilt my van de bedeckte reyni-
 ghen.

Psal. xix.

Ende hier ist niet ghenoch te bekē-
 nen al onse sonden, maer moeten oock
 ouerlegghen ende aenmerckē den too-
 ren Gods teghen ons om onser sondē
 wille. Den loon der sonden (seyt Pau-
 lus) is de doot. Ende wederom, Ver-
 vloect is hij, so wie niet in allen blijft
 dat in desen boeck des Wets gheschre-
 uen staet om te doene. Want nae t'ghe-
 tuyghenisse Esaie, de sonden scheiden
 ons van God; maer wat can buuten

*Van de
straffe der
sonden.*

Rom. vi.

Deute. 27.

Gala. iij.

Esaie. lix.

2. Sam. 12.

Psal. vi.

Luc. vii.

Math. 26.

Math. v.

ende. 18.

Luc. xvii.

God wesen, dan ongheluck, doot, helle
ende ewighe verdoemenisse: Als wy
dese dinghen met ernst rypelick by ons
ouerlegghen, so werden wy beweecht
tot een groote droefheyt des hertē, om
dat wy aarme menschen, onsen barm-
hertighen Vader, doer onse sonden so
vergramt hebben. Waer wt terstont
spruytende is, een hertelicke beweenin-
ghe onser sonden, ghelyck wy ghetuy-
ghenisse hebben in de Cristuere van
David: de Södersse: ende Petro. Dit
leerschap der sonden, is sonder syn goe-
de vruchten niet, maer die synen nae-
sten verthoort heeft, maect vrede, van
hem vergiffenisse begeerende, en ver-
gheeft oock wt der herten, datmen te-
ghen hem ghedaē heeft, nae de leerin-
ghe Christi des Heeren: Heest hy ye-
mants goet, sanc of naem ghenomen,
doet terstont met alder nersticheit re-
stitutie: heeft hy hoeren ghehoudē, die
verstoot hy ganschelick, hem tot dē hou-
welicken staet begheurende, om daerin
christelick, met alle reynicheit te wāde-
len: verwerpt alle quaet gheselschap, en
heest een onspreekelick groot mishaghen
in hem van alle boosheit, die hy te vo-
ren ghehandelt heeft. In alle dese, en
derghelycke voorseyde dinghē, is d'eer-
ste

ste stuck der proeuvinghe ghelegghen.
 Waer soder, mē onwerdichlick nūt het
 Nachtmael Christi, tot der verdoeme-
 nisse. Maer na dat yemandt syn sonde
 aldus bekent, en wter herten, beweent,
 so moet hy doer de dreyghemēten des
 Wets dē moet niet ouergheue. Want
 anders valmē in wanhape, als Cain,
 Saul, ende Judas ghedaen hebben:
 maer moete doer het ghelooue, het cyn
 de des wets Christum aensien, ghelyck
 de Isracliten van de vierighe slanghē
 ghebeten synde, het metalen Serpent:
 aenschouden: Des welckes verheffin-
 ghe een voerbilt was des lydens Chri-
 sti, die ons vande doodelicke beten der
 sonden, Wets, en Duyuels gheneest,
 voer ons van de doot ghebeten, op dat
 hy ons daer doer leuendich maken sou-
 de. Hy is den vloeck ghewordē, op dat
 hy ons vanden vloeck verlossen soude.
 Willen wy dan troost der consciencien
 ontfanghen, so moeten wy op Christū
 betrouwen, doer wiens verdienstē, wy
 vergiffenisse der sondē sekerlick hebbē
 Ende hier salmē veel Scristurē mogē
 te samē bringhē, vā de verdienstē Chri-
 sti, ter vertroostinge der bedruckter cō-
 sciētiē, die wy in het eerste Capitel des
 eersten deels, aengheteeckent hebben.

Fol. 76.

Van den
ghelooue
in Chris-
stum.

Gene. iii.

Esa. 28. 31

Math. 28.

Rom. x.

Num. xxi

Ioan. iii.

Gala. iii.

Beternisse
des leuens.

Ephe. iii.
Colof. iii.

Vouen alle dese dinghē, salmē ooe hebben een vast voernemē des hertē, om het leuen te beteren, so wel voer God als voer de menschen: hem ernstelic wachtende, niet alleen voer de sonden diemen te voren ghebanteert heeft, maer oock alle oorsakē der seluer: op dat alle menschen bekennen, dat wy de aertsche ghelederen ghedoot, ende den ouden mensche wtghedaen, ende den nieuwen aenghedaen hebben. Dit is het rechte procuē, daer toe ons Paulus vermaent, waer nae sij haer stellē moeten, alle die tot dē Nachtmael des Heeren werdichlicf gaen willen.

Maer eylasen, hoe weynich sijnder die huyden sdaechs dese nootsafelicke dinghen ouerlegghen: Ende hoe vele die als swynē, tot dē backe, ten Nachtmael des Heeren loopen, sonder eenighe ondersoeckinghe der cōsciencien, of leerscap der sonden, versoeninghe met den broederen, of restitutie der vremder goedē, gheen oprecht ghelooue in Christum hebbende, noch eenich voernemen, van haer boos leuen te beteren: Ende in de Roomsche kercke, in de plaetse der voerseyder christelicker procuinghe, is een menschelicke ordinacie, daer nae hem een yeghelicf proeuen

uē moet, ingebrocht: namelic de Wor- fol. 77
biechte, en dat doer de kele, gheen spy-
se oft dranc te voren ghepasseert sy.
Wy prysen wel ende eyschē oock in het
Nachtmael eenen nuchteren mont,
maer verwerpen alle supersticie, waer
doer men denckt Christum onteert te
wesen, dat yemant wat teghen de slau-
wichet met dancksegginghe innemen
soude.

Alengaende de Worbiechte, hoe wel *Van de*
sy eenen heylighen schijn heeft, so sal- *Biechte.*
mense nochtās ganschelic verwerpē,
want se gheē beuel des Heeren heeft,
ende neemt wech de eere des Priester-
schaps Christi, daer toe gheuende groo-
te stouticheyt ende vryheyt te sondigen,
als men denckt daer doer, quitscheldin-
ghe der sonden te hebben. Daer doer
worden oock de simpelē, so wel de doch-
teren ende vrouwen, als ionge gesellē
veel schandelicke sonden geleert, ende
dicmael daer toe ghebracht, ende de
broederlicke versoeninghe werdt daer
doer ganschelic te gronde gebrocht.
De Pausche priesters aerbeyden vast,
op datse dese biechte (doer de welcke sy
aller menschē hertē, Coningē, en Prin-
cen raet bekennenn, ende so Heeren
der aerden werden souden) moghen
L 5 behou

Beternisse
des leuens.

Ephē. iiii.
Colof. iii.

Zouen alle dese dinghē, salmē ooc
hebben een vast voernemē des hertē,
om het leuen te beteren, so wel voer
God als voer de menschen: hem ernste
lick wachtende, niet alleen voer de son
den diemen te voren ghebanteert
heeft, maer oock alle oorsakē der seluer:
op dat alle menschen bekennen, dat wy
de aertsche ghelederen ghedoot, ende
den ouden mensche wtghedaen, ende
den nieuwen aenghedaen hebben. Dit
is het rechte proeuē, daer toe ons Pau
lus vermaent, waer nae sij haer stellē
moeten, alle die tot dē Nachtmael des
Heeren werdichlick gaen willen.

Maer eylasen, hoe weynich sijnder
die huyden sdaechs dese nootsafelickē
dinghen ouerlegghen: Ende hoe vele
die als swynē, tot dē backe, ten Nacht
mael des Heeren loopen, sonder eeni
ghe ondersoeckinghe der cōsciencien,
of leetscap der sonden, versoeninghe
met den broederen, of restitutie der
vremder goedē, gheen oprecht gheloo
ue in Christum hebbende, noch eenich
voernemen, van haer boos leuen te be
teren: Ende in de Roomsche kercke, in
de plaetse der voerseyder christelicker
proeuinghe, is een menschelickē ordi
nacie, daer nae hem een yeghelick proe
uen

uē moet, ingebrocht: namelick de Wor= fol. 77
biechte, en dat doer de kele, gheen spy= se oft dranc te voren ghepasseert sy. Wy prysen wel ende eyschē oock in het Nachtmael eenen nuchteren mont, maer verwerpen alle supersticie, waer doer men denckt Christum onteert te wesen, dat yemant wat teghen de slauwichet met dancksegginghe innemen soude.

Alengaende de Worbiechte, hoe wel Van de Biechte.
sy eenen heylighen schijn heeft, so sal= mense nochtās ganschelick verwerpē, want se gheē beuel des Heeren heeft, ende neemt wech de eere des Priester= schaps Christi, daer toe gheuende groo= te stouticheyt ende vryheyt te sondigen, als men denckt daer doer, quitscheldin ghe der sonden te hebben. Daer doer werden oock de simpelē, so wel de doch= teren ende vrouwen, als ionge gesellē veel schandelicke sonden geleert, ende dicmael daer toe ghebracht, ende de broederlicke versoeninghe werdt daer doer ganschelick te gronde gebrocht. De Pausche priesters aerbeyden vast, op datse dese biechte (doer de welcke sy aller menschē hertē, Coningē, en Prin= cen raet bekennenn, ende so Heeren der aerden werden souden) moghen
L 5 behou

behouden: daer om leeren sy den volck
 te, datse van Christo den Heere inge-
 set, ende allen menschen geboden sy,
 op de pyn der ewiger verdoemenis-
 se. Maer hoe grootelick datse t' Volck
 hier in bedriegghen, wil ick nu niet veel
 worden niet bewysen, maer den Chri-
 stelicken leser alleen vermanē, hoe dat
 de Papistische leeraers selue niet wetē
 (also sy in haer boecken schryuen) hoe
 dese biechre inge comen sy. Want de
 autheur der Glosen op des Paus rech-
 ten, verhaelt hier af dzyerley opinien,
 ende stelt noch daer toe wt hē, de vier-
 de: Ende schryft aldus: Somnige seg-
 ghen, dat de biechte in het paradijs in-
 ghestelt sy, terstont na den val, als de
 Heere tot Adam seyt, waer sydi Adā?
 Ende daer nae niet Cain, waer is v
 broeder Abel? S'ander seggen datse
 onder de Wet inghestelt was, als Jo-
 sue geboot, dat Achor syn sonde belydē
 soude. Andere seggē, in't nieuwe testa-
 ment vā s. Jacob, daer hy seyt, belijt de
 eenē den anderē vwe sondē. Dese drie
 voersejde sentēciē vā de insettinge der
 oorbiechtere wēdē vā desen autheur der
 glosen niet gepresen, mer verworpen.
 Macrom hy de questie met dese wor-
 den beslyt. Men seyt beter (scrjft hy)
 dat

De penitē-
 tia di. 5. in
 penitētia.

Gene. iij.

Gene. iij.

Iosue. 7.

Jacob. 5.

dat de biechte eer doer eē ouerleuerin- fol. 78.
 ge der ghemeynder kercke ingestelt sy, *Melius di-*
 dan doer des ouden en nieuwen Testa *citur eam*
 ments authoziteyt. Hier wt sietmen *institutā*
 genoech, dat vā de eerste insettinge der *frūssē à*
 biechte gheenē sekeren text der Scri- *quadam*
 ptuerē sy, ooc by de papistrische leeraers *uniuersa-*
 Daerō sullē wij in haer plaerse, het wa *lis ecclēsiæ*
 rachtich proeuē, dat ons in de Scriptione *traditione*
 re gebodē is, volghen. Ende een des *potius,*
 anders raet en hulpe soeckē ter vertroo *quam ex*
 tinge en onderwisinge onser cōscien- *noui vel*
 tiē: mer al dat, sōder eenige supersticie. *veteris Te-*

Dese proeft hem seluen warachte- *stamenti*
 lick, die sijn sonden bekent met warach *autoritaz*
 tich leerschap, in Christiū Jesum vastē *te.*
 lick gheloofst, ende sonder eenighe ghe-

neinstheit, voer hem neemt sijn leuen
 in alle stücken te beteren. Si sondigē
 dan seer swaerlick, die sonder leerschap
 der sonden (waerin si noch een beha-
 gen hebbē) tē Nachtmael des heeren
 loopē. Whelick ooc dese, die haer voer
 eenen dach of achte (so lange als de
 paeschdaghen dueren) veinsē, als oft
 si heylichlick leuen wildē, mer daer na
 sijn si erger, dā te vore: si proeuē haer
 oock niet recht, ende sondighen groote
 lick, die (hoe heylich dat si oock scūnen
 te wese) in haer eyghē oft ander creatu-
 ren

ren verdiensten betrouwen, waer doer
de werdicheyte des Nachtmals en-
de des doots Christi, ontheylicht wert.

1. Cor. 11.

Soe grootelick dat alle dese sonde-
ghen, ende van God gheplaccht sullē
wesen, leert ons de heylighe Paulus
seggēde, dat sy des lichaems ende des
bloets Christi schuldich sijn, ende haer
seluen het oordeel nutten, die onwerde-
lick eten en drinckē, niet onderscheydē-
de het lichaem Christi. Ende op dat de
se sonde en ooc die straffe Gods daer
teghen, te beter verstaen sy, ende daer
doer een yeghelick meer beweecht om
hem seluen, van nu voort aen oprechte-
lick te proeuen, so sullē wy hier de mey-
ninge Pauli inde voerseide worden, in
r'corte wtleggen.

wie des li-
chaems en
de bloets
Christi
schuldich
is.

Dese is des lichaems ende bloets
Christi schuldich, den welcken de schult
des doots Christi toe gerekent werdt,
als of hy selue met den Joden Christū
gedoot hadde. Want ghelyck de Jode
doer onghelooue achten het bloet Chri-
sti, onheyligh ende onreyn te wesen, als
een roouer of misdadich mensche, ende
daer om gheen leuen wt sijnder doot
verwachten, ende oock niet vercregen
hebben, mer veel meer verderffnisse:
In gelijcker wijze alle die sonder wa-
rach

rachtich leetschap harer sonden, oock fol. 79.
 sonder oprecht ghelooue, liefde ende
 voernemen een Christelicken leuē, het
 Nachmael des Heeren nutten: die sel
 ue ontheiligen met den Joden de doot
 des Heeren, verachtēde ondancbaer=
 lick sijn lyden, bloetstorten, ende alle
 weldaden: de sulcke sijn niet beter dan
 Judas ende de Joden, die den Heere
 cruysten, ende ontfanghen gheen leuē
 van Christo. Een yegelyck vloect de
 Joden om dat se Christum den salich=
 maker geuangen ende ghecruyst heb=
 ben, maer die wyle flatteert hy hem sel
 uen, die doer syn ondancbaerheyt, met
 den Jodē, des doots Christi schuldich
 is. Hier wt machmen sien, hoe veel
 noch huyden s'daechs Christum den
 Heere cruycen, te weten, alle die haer
 niet werdichlick proeue eer sy t' Nacht
 mael des Heeren nutten: der welcker
 menschen de werelt nu vol is, God
 beteret. Hem seluen het oordeel eten
 ende drincken, is tegen hem den toren,
 wrake ende straffe Godes in siel ende li
 chaem verwercken. Het wordcken oor
 del, beduyt hier als in vele ander plaet
 sen der Schriftuere, de straffe ende ver
 domnisse, die het oordeel volcht. Wy
 verwonderen ons dickmael van waer
 dat

wat het sy,
 hē het oor
 deel eten
 ende drin
 ken.

1. Cor. 11.

dat in de werelt so veel ellendicheden
comen, als honger, peste, vloet der wa-
terē, oorloge ende diergelycke: mer wy
souden ophoudē ons te verwonderen,
waert dat wy mercken, hoe weynich
datter syn, die haer te vozen oprechtē-
lick proeuen, eer sy tot het Nachtmael
des Heerē gaen, d'welck God nimmer-
meer wilt ongesraft laten. Wāt heeft
hy de Christelicke gemeynte der Corin-
therē, die van Paulo geplāt was, doer
lichemelicke crancheden, ende de doot
der sommiger, daerom gesraft: mey-
nen wy nu, die veel afgriselicke sonde
gē dan sy gedaē hebbē, de straffe te ont-
gaen? Want wij vā ons misbruyck ver-
maēt sūde, ons soecken te ontschuldi-
gen, ende leggē alle plagen op de rech-
te leeringe, ende de warachtige Chris-
tenen, die haer seluen begheerē oprecht-
telick te proeue, ende d'ander het selue
met alder nersticheyt te leerē. Mer dit
sijn de listen des Duyuels, het verstāt
der menschē te verblinden, op datse eē
behagen in haer boosheyt hebbende,
met siele ende lichaem vergaen.

Dese lichamelicke ende gheestelicke
straffē Gods, comē niet sonder groote
oorzake, op den genē die haer niet proe-
uē: mer (als Paulus seyt) om datse het
lichaem

Lichaem des Beeren niet onderscheyden, ende het Nachtmael onwerdelick nutten. Onderscheyden dat lichaem des Beere, is achten de offerhande Christi bouen alle ander verdienstē ende offeranden des werelts. Voer tydē haddē de Heydenē ende Joden hare offeranden: So hebben ooc noch de Papisten haer versierde Misofferade. Mer alle dese moeten verscheyden, van der offerande des lichaems Christi. Want alle d'andere vermogē niet tot de vergiffnisse der sondē. Mer alleē de eenighe offerande des lichaems Christi, die syn vleesch voer des werelts leuen gegē heeft. Wie dā de cracht des doots Christi, oprechtelick befēt en overlecht in de oeffeninge des Nachtmals, die onderscheyt het lichaem Christi: d'welck sy al leē doen, die haer nerstelick na de voerscyde regelen proeuen, maer die noch betrouwē in de Misofferade, die onderscheyden het lichaem Christi niet.

Dat Paulus van het onwerdich etē ende drinckē des Cops spreekt, waer doer wy beschuldicht werden des lichaems ende bloets Christi, moet recht verstaen wesen. Wāt daer is tweeder ley onwerdicheyt. Se cene maect ons des lichaems en bloets **EXXIII** schul-

fol. 80.

wat het sy
het lichaem
Christi on
der scheide

Heb. vij.
vij. ix. x.

Ioan. vi.

Vā het on
werdich
eten des
broots en
de drinck
des Cops

1. Cor. 11.

schuldich, de ander niet. Die ons sculdich maect, is in de nauolgende stuc-
fen ghelegghen: Namelick als wy onse
sonden, niet ondersoecken, bekennē en-
de beweenen: of als wy niet alleen op
de verdienstē des doots Christi betrou-
wen, of voer ons ongeueynselick niet
voernemen een beteringhe des leuē:
often laetstē, als wy de insettinge des
Nachtmaels des Heeren verkeeren,
gelijck die van Corinthen gedaen had-
den, ende noch daghelick in de Room-
sche Kercke ghedaen werdt. So wie
dan in dit getal beuonden werdt, nut
onwerdelick tot den oordeele, t'Nacht-
mael des Heeren. Maer die andere
onwerdicheyt, die ons des lichaems
Christi niet schuldich maect, werdt
in alle Godsvreesende menschen be-
uonden: Die haer seluen neerstelick
proeuende, beuinden dat sy noch niet
menschelicke crancfheyt beuangen syn.
In de welcke crancfheyt sy gheen be-
hagen hebben, maer die bekennen en-
de beweenen, soecken haer volcomen-
heyt alleē in Christo, ende biddē God,
dat hi haer sūnen geest gheuen wille,
ende vermeerderē het ghelooue, lief-
de ende alle heylicheit. Dē seluē wert
hare crancfheit, onvolmaectheit ende on-
wer

werdicheyt niet toegherékēt, om Chri- fol. 82.
stus wille, die alle onse crancheden op
hem ghenomen heeft. Ja dese alleene
nuttē het Nachtmæl des Heerē wer
delick. Ende die haer seluen van vol-
maecte heylicheyt hoouerdelick verme
ten, nuttē het Nachtmæl Christi so
onwerdelick, als eē ouerspeelder ende
dronckaert. Want Christus (die niet Math. ix.
voer de rechtuerdighen, maer voer de
sondaren ghecomen is) heeft oock syn
Nachtmæl alleen voer den troost der
sondaren inghestelt. Dit onderscheyt
des onwerdicheyts, salmen dan ners
telick mercken. Want daer doer
grooten troost, den cranchen ghegeuen
werdt: die haer onwerdicheit bekēnen
ende beweenen, Christum met den gez
looue aensiende, die syn Nachtmæl
heeft inghestelt, om alsulcke verflaghē
conscientien op te richten. Dit onder
scheid der onwerdicheyt vindē wij in't
eerste Nachtmæl des Heeren. Want Math. 26.
Judas was onwerdich. So warē ooc
die Apostelen, die met veel cranchede
benanghen waren, ghelyckmen by de
Euangelisten lesen mach. Naer Ju
das onwerdicheyt was verdoemelick,
ende der anderen verdzachelick. Wāt
sij haer cranchheyt bekenden, en werd
t

2 Par. 30.

doer Christum haer niet toegherectent.
So lesen wy dat de kinderen van Isra-
el onder dē Coninck Ezechia, niet wel
ghesuyuert synde, van het Paeschlam
ghenut hebbē. Maer de Coninck heeft
ghebeden ende gheseyt. De Heere die
goet is, sal allē ghenadich sijn, die met
gansch herten soeckē den God haer-
der vaderen, ende sal haer niet toereke-
nen, dat sy niet ghenoech gheheilicht
syn: ende daer volcht: Ende de Heere
verhoorde Ezechiam, ende is met den
volcke te vreden gheweest.

Vanden
ghenē die
haer ont-
schuldigen
op datse
ten nacht-
mael des
heerē niet
gaen sou-
den.

Maer hier moeten wy grootelic
straffen alle die ghene, die (op datse
haer van het ghebruyc des Nachts-
maels afstrecken souden) haer onwer-
dicheit plegghen voer te houdē, segghē-
de: Wy hebben sommighe doodelicke
vianschap, Wy besitten ander luyden
goet, wy syn met ghiericheit, lieghen
ende bedriegghen, hoererie ende dron-
kenschap behangghen, die wy niet laten
connen: Daerom sullen wy beter doe,
tot den Nachtmal des Heeren niet
gaende, op dat wy niet beschuldicht
werdē des lichaems ende bloets Chris-
sti ende meynē aldus doende, dat haer
saken seer wel staen, ende dat sy des
doots Christi niet schuldich syn.

Owelck

Welck is een dwase en godlose ghe Sol. 82
 dachtenisse. Want die in alsulcke son-
 den steeckt, al ist schoo dat hy te Nacht
 mael des Heeren niet gact, so sal hy
 nochtas in het rycke Gods gheen deel i. Cor. vi.
 hebben, nae de leeringhe des Heyli- Eph. v.
 ghen Gheests doer Paulum gheghe- Gala. v.
 uen: ten sp, dat hy wter herten hem be- Heb. 3. 4
 tere. Willen si inde hande des almach-
 tighen Gods niet vallen, als verach-
 ters des doots Christi, waerom beterē
 si haer niet lieuer? Wie can haer eenen
 dach, iae een vre verskeren te leuen?
 Die inde sonden sterft, sonder oprecht
 leedtschap ende ghelooue, sal het ooz-
 deel Gods ende die ewighe verdoe-
 menisse niet ontvliē. Daer om alsulck Apo. 21.
 volck behoorde hem te beterē, God aen
 te roepen, en nerstelic te biddē, dat hi
 haerer sonden wil ghenadich wesen,
 de sonde wechnemen, synen Gheest
 verleenen, op datse haer sonden, soudē
 moghen bekennen ende beteren, ende
 also werdichlic het Nachtmael des
 Heeren met den gheloonighē, nae het
 ghebodt Christi nuttē. Aldus doende,
 sullen si de straffe Gods moghen ont-
 vlien, en niet ontvliē, is't datse in haer
 stinckende sonden bliuende, haer van
 den Nachtmael des Heerē afstrecken.

Of wy ons
om eens
anders boo
sheit van
het Nacht
mael af=
trecken
mogen.

Daer sijnder noch andere, die haer
van het Nachtmael des Heeren afree
ken, om dat sy de ander, ende niet haer
seluen proeuen: dat is, om ander liede
schult ende boosheyt scheyden si haer
van het Nachtmael des Heere. Maer
dese moeten wel mercken, dat Paulus
niet seyt, Een yeghelick proeue een an
der: maer aldus, Een yeghelick proeue
hem seluen. Eens anders ongherech
ticheyt, can ons niet ontreynghe, noch
den gheestelicken troost der Sacramē
ten benemē, maer hier dzaecht een ye
ghelick synen last.

Hier doer nochtans willen wy niet
toelaten, openbare schandelicke men
schen ten Nachtmale des Heere, maer
willen dat sij openbaerlick, wtghewor
pen sullen wesen, so verre als dat oor
denlick toegaet. Ende niet datmen ter
stont seggen sal: Ick en wil hier of
daer ten Nachtmael niet gaē, met sulc
ken mensche, die aldus of also leeft. &c.
Wantmen hier moet volghen den re
ghel Christi des Heeren. Math. xviii.
beschreue, Is't dat yemandt ongodlick
in de Ghemeinte Christi leeft: so is een
yeghelick, die dit bekent, doer Gods
wort gheboden hem nerstelick alleene
te vermanē. Is't dat hy dese heymelic
fe ver

Math. 18.
Van de
christelic
te straffe.

Te vermaninge verwerpt, so salmen fol. 83.
hem wederom in de teghenwoordicheit
van twee of drie vermanen. Wilt hy
die noch niet hoozen, so salmē hem tot
de Dienaren der Ghemeinten, Predi-
canten ende Ouderlingen ouerdragē.
Die hem ooc wederom scerpelick wte
worde Gods sullen vermanen, met
Christelicke wysheit ende sachtmoedic-
heyt. Ende ten einde (ist dat hy haer
vermaninghe is verwerpende) so sal-
men hem met de bewillinge der ganz-
scher ghemeinte, den Duyuel ouerge-
uen, nae het exempel der Apostolischer
kercken. Maer waer't dat so quame
dat de Dienaren der Ghemeinte in
haer officie slap vielen, namelic datse
den boosen mēsche, die ordenlick haer
ouerghedraghen is, niet sonden willen
vermanen, en nae de ordinācie Christi
straffen, maer latē hē henē gaē, en wil-
lēs en wetens ontfanghē hem ter tase-
len des Heerē: Men salse te voren ver-
manen, ende willen sy dan noch niet
daer toe doen, so machmen met sulck
volck (ten sy datse haer beteren) ter ta-
felen des Heeren niet sitten, die de hei-
lighe Ghemeinte Christi so iammer-
lick schenden, en van de tafel des Hee-
ren eenen verkenstak maken. So wie

1. Cor. 5.

1. Tim. 1.

¶ 3 dan,

Num. xvi

dan, sonder dese voorgaende verma-
ninghen, om yemâts boosheit hem vā
het ghebruyck des Nachmaels soude
willen affscheyden, die is een murmu-
reerder teghen God, ende synder Ge-
meinten, met Sathan ende Abyron,
ende sal niet onghestraft blyuen. 1. Co-
rin. x.

Willen wy dan in't ghebruyck des
Nachmaels des Heerē aen d'lichaem
ende bloet Christi niet schuldich syn, en
in het oordeel Gods niet vallen, maer
werdelick eten dat broot ende drinken
den cop des Heeren, onderscheydende
syn lichaem: So moeten wy ons ner-
stelick nae de leeringe Pauli proeuen,
leedtschap onser sonden hebbende, den
Euangelio Christi gheloouende, ende
met nersticheit een oprecht leuen voer-
nemende. Och of God gaue, dat dese
voersejde proeuvinghe, so nerstelick nu
van allē menschen ghehouden ware,
als tot nu toe de Papistische proeu-
inghe, doer de oorbiechte, en eenen nuch-
teren mondt gheschiet is. Men soude
eer lanc̃ groote beternisse des leuens,
ende minderinghe der straffen Gods
sien. God wille hier toe, ons allen sijn
ghenade gunnen. Amen.

Wat

Wat het officie des Dienaers sy fol. 84.
in de oeffeninghe des Nachtsmaels,
ende van de twee ghedaenten
des Broots ende Wyns.
Cap. v.

Ist dat de Dienaer hier, als in *Een plaet*
alle andere dinghen niet dwaalen *se des die-*
wilt, so moet hi hē so nae alst mo- *naers ende*
ghelick is, na het exempel Christi *des volcx.*
des Heeren voeghē, dat doende,
so sal hy ten eersten met den volcke in
een plaetse, sonder affsnytsel der gordy-
nen, Chooren ende Tralpen wesen:
Ouermits dat Christus alsulcken on-
derscheit der personen vā synder ghe-
meinte wechghenomen heeft.

Ten anderen, nae dat hi der gan- *Het bre-*
scher gemeinte herten, met den worde *ken des*
Gods, tot den ghelooue, hope, en lief- *broots.*
de onsteken heeft, sal hy het broot, in't
ghesichte des ganschhen volcx breken,
gelyck Christus ende syn Apostelen ge-
daen hebben. Waer doer ons oock wt
ghedruckt wert, hoe wi alle r'samē wer-
dich syn, voer onse sonden gebroken en
verdoemt te syn, mer dat Christus voer
ons, in syn lichaem ter doot toe ghele-

de heeft. Mer de papistische priesters
hebbē dit breken des broots, om dat de
ghemeynte wt te deylen, ganschelick
achtergelaten, wt vreesen (so sy seggē)
datter gheen brockens des broots
onder de voeten vallē souden, en Chri-
stus so met voeten ghetredē werde. In
so groter eerwerdicheyt (en God wilt)
hebben sy Christum: wiens wort, ordi-
nancien ende verdiensten sy dagelicks
seer schandelick met voeten treden. In
haer misse nochtāns brekē sy haer hostie
(so sy die noemen) in dzye stucken, niet
nae de insettinge Christi, mer nae de in-
847. settinghe des Paus Sergius, op dat
sy haer misse daer doer te hooger ver-
heffen soudē, en wat met de insettinge
Christi vergelicken. Mer hier dispute-
rē de papistische doctore grootelicks on-
der malcanderē, wat daer in haer mis-
se gebroken werdt, Broot, of de gedac-
ten des broots, of het lichaem Christi,
ende wat die dzy stucken syn bediede n-
de, de twee die sy al drooge nuttē, ende
het derde datse inden kelck doen swem-
men, en so ten eynde mit den wijn wt
drinckē. Daer na disputeren sy ooc, of
Christus geheel sy, in een yeghelick ge-
broken stuck des ouwelsens, en seggē
(sonder getuygē der scrifturē) iac: mer
bewys

bewyſen dat met eender ghelyckeniffe fol. 85.
van veel ſtucken eens ſpiegels ghenomen.
Daer mede, de ſubſtantie des lichaems
Chriſti in een ſchynſel des lichaems
veranderende. Niet alſulcke onnutte
iae laſterighe queſtien, ſlyten ſy harē
rijt, de rechte meyninghe des briefs
vande Broode in het Nachtmael Chriſti,
niet achtende, noch verſtaēde, ende
verdonckerende.

Ten derden, ſalde Dienaer des worts
het ghebroken broot den volcke in de
hāden gheue, op dat ſy dat eten, nae
het exempel Chriſti des Heeren, d'welck
ooc de Apoſtelen ende oude vaders, nae
het ghetuyghē der hiſtorien, ghevolcht
hebben. Wāt clærlic daer mede wt
ghedruct werdt, dat Chriſtus hem ſeluen
tot ons allen ghegheuen heeft: ende
wilt dat wy ſijne weldaden met den
gheloone ſullen ontfanghen. Maer de
Pauſche prieſters, hoe wel datſe in
haren Canō leſen, nemet, etet: So
gheuen ſij nochtās dē volcke niet, ende
willen dat broot alleen den gheſalſden
handen betrouwen, op datſe daer
doer de nieuwe, maer haer profyte
licke leere der Transubſtantiatie, verſtercken
ſouden in de herten des volcs. Daerom
doen ſij oock te verſtaen, dat

*Het broot
ſalmen in
de handen
gheuen.*

*Accipite,
Edit.*

men de onghesalsde handen, die dat heylich broodt ghenaken, villen, ende pellen moet, Maer waerom pellen sy ooc dan niet so wel de lippen, tonge en de felc? Wat recht of heylicheyt hebbē dese meer dan de handen?

Den cop
des Heerē
salmen de
volcke wt
deylen.

Mat. 26.

1 Cor. 11.

Ten laetstē, sal de Dienaer eenē ye gelickē den cop des Heeren gheuen te drincken, ghelijck hy te voren dat ghebroken broot wtghedeylt heeft. En dat nae het exempel ende beuel **E B R Z = S T Z** ende sijner Apostelen. Drincket (spreect Christus) hier wt alle. Ende Paulus schryuende tot geheel de Gemeynthe der Corinthen, ouerleuerende dat hy vanden Heere ontfangen hadde, leert aldus: De mensche sal hem seluen pzoenuen, ende so vanden broode eten, ende van den felck drincken. Wederom, So dickmael als ghy dit broot eet, ende van desen felck drinckt, suldi de doot des Heeren vercondigē: Itē, So wie van desen broode eet, ende onwerdelick drinckt den Cop des Heerē, sal des lichaems ende bloets Christi schuldich wesen. Ende ten laetstē, die onwerdelick eten en drinckē sal. **gc.** In alle dese voergaende Worden Pauli, werdt den Cop met den broode altijt r'samen gheuoecht. Ende is so menich
E. i aer

Eiaer in de Christelicke kercke onder- fol. 86.
houden gheweest, ghelyck het wt de
historien ende schriften der Vaderen
claer blyckelic is. Thomas Aquinas
die in d'iaer onses Heeren. 1264. leef-
de, bekendt datmē te sijnder tijt in som-
nige kercken begōste den Cop des hee- Part. 3. q
ren den volcke te benemen. Dit is se- 80. artic.
ker, dat de insettinghe Christi, van de 12.
twee gestelten des broots ende wijns,
sy alder eerst in het concilio van Con- 1417.
stans verbodē, d'welck de papistische
Bisscopen ende doctozē, sonder eenige
scaemte, nu stellen willen, bouen de
Christelicke ghewoente der onder kere-
ken, ende Christum: meer achtende een
nien ghebodt des Paus, dan Christi,
op dat sy in dese werelt niet haer misse
meer goets en eere vercryghen soudē.
Ende op dat se souden schynen hier in
niet te sondighen, datse den volcke dē
kelck weygeren, onderstaen sy haer niet
veel redenen te beschermen, die wij nu
hier ouerloopen willen.

Ten eersten seggē sy, dat in het wor- waerom
deylen des kelck totten volcke, groote den kelck
perykelē ghelegen sijn, als t'stonc des dē volcke
bloets Cristi op der aerde. Mer t'selue niet wtge
mach in veel dwase mispriesters ghe- deylt wort
schiedē, Waerō bereyt men niet lieuer in de Roō
bequac- sche kercke

Dit leest-
men by
Gab. biel.
Lec. 84.

bequaeme coppen? Christus, die Apostelen, ende oude vaders, hebben si dit peryckel niet aengesien? Mer tot dien tyden was de leere der Transsubstantiatie noch van den Paus niet ghebaert. Waer wt dit peryckel ende de na uolghende gesproken syn. Soude men (segghen sy) den volcke den Cop wtdeylen, als men het broot doet, so moestmen ooc den wijn met den broode bewaren: Maer den wyn soude in edick moghen veranderen, ende so mocht den cranccken oor:sake gegheuen werden, asgoderie te doen. Want de wijn in edick verkeert sijnde (so sy leerē) is niet meer het bloet Christi. Voor
3. der (seggen sij) de wijn mochte inden winter vervriesen, ende inden somer
4. mochten daer wt vliegen gegencereert werden. Het waer oock periculoes, dē
5. wijn in menigerley plaetsen tot de crācken te dragē: Men soude oock niet wel
6. een bequaem vat vinden, om daerin dē wijn te consacrer en. Het waer ooc eenen grooten cost voer den volcke, in de landen daermen niet wel wijn heeft. Dit syn de sonderlickste perijckelen, die ick in haer boeken vinde, waerom sij den volcke, den cop des Heeren ontrecfen willen. De welcke al ydel ende wt
de

de valsche leeringe der transubstantia fol. 87.
tie meest ghesproten sijn. Conde Chri-
stus ende sijn Apostelen, op dese peryc
feien ooc gheen acht hebben? Aengaē
het bewaren des broots ende wyns,
ende het draghen der seluer tot de crāc
fen, daer af sullen wy achter na wat
breyder handelen.

Daer syn andere Pausche leeraers
die desen kerck roof des felcx listigher
willen beschermen, seggende dat Chri- 7.
stus alleen den Apostelen, dat is den
priesteren, broot ende wyn wtgedeylt
heeft. Hoe comt dan dat sy den volcke,
ia ooc den vrouwe, het broot do:ue wt-
deylen? Maerom weygerē sy ooc haer
priesteren den cop, als sy buyten de
misse met den volcke communiceren?
Maer Christus heeft by de twelue A-
postelen de gansche gemeente verstaen
ghelyck het wt den brief Pauli totten
Corin. clær is. Ende dat Christus al- i. Cor. xi.
leen sijn Apostelen ghenomen heeft, is
geweeft om dat sy seker getuyghen sij-
ner worden ende wercken gheheel der
werelt ouer, syn moesten.

Sommighe soecken hier noch an- 8.
der wtvlucht, seggende, dat onder de
ghedaente des broots, oock het bloet
Christi begrepen sy, so dat het volck
t'broot

t'broot nuttēde, ooc t'bloet Christi innē
me, ende daerom van gheenen noode
heeft den Cop des Beeren te drincken:
d'welck oock wt de leere der Transub-
stanciatic is spruytende. Aldus ooc sou
de Christus den cop te vergheefs inge-
stelt hebben. Ende de priesters souden
met den broode in haer missen, mogen
te vreden sijn, nae datse niet meer in-
den selck dan in het broot hebben. Ende
de wy hebben hier bouen gehoort, dat
de papistische leeraers selue. schryuen,
als dat het broot alleen verkeert wer-
de in het lichaem Christi, ende de wijn
in het bloet. Het is wel waer, dat in
het recht gheb:uyck des Nachtmals,
doer broot ende wijn, een dinck, name-
lick de doot Christi, beduyt sy: **M**
niet te vergeefs, heeft daer en tusschen
Christus broodt ende wijn geordineert
Want de cracht syns doots doer de ey-
genschappen des broots ende wijns,
volcomelicker wtgedruckt werdt, dan
doer een alleen. Ghelyck de wijn ver-
blydt, laest ende suyert de wonden: al-
so verblydt, laest en suyert de cracht
des doots **E H R I S T I** allē ghe-
loonighen. Datse nu voorder seggen,
datter veel gheenen wijn in nemen cō-
nen, van wegghen der natueren of siec-
ten,

ten, dient tot gheenen propoeste. De fol. 88.
crancheit van sommige mensche, can
het generael ghebodt Gods nyet bre:
fen.

Ende als dese Papistische leeraers
met alle de voersyde redenē haer niet 10.
connen beschermen, so segghē si dat se
den volcke oock somtijts den kelck ghez
uen: iac maer dat doen'se om den mōt
te spoelen, niet om volcomelick het
Nachtmael Christi des Heeren wt te
richten. Maer waer toe dient datse so 11.
veel deckselen haerder boosheyt soec
ken? Daer is een redene alleen, waer
om sy de ghemeinte Christi vandē cop
des Heeren, so hartneckelick willē be
roouē, namelick om haer versiert prie
sterdom ende de Nisse groot te makē. 1418.
Wāt aldus schryft Gerson, eē doctoer
van Parijs, Waer't datmē (seit hi) het
Sacrament onder beyde de gedaen
ten wdeylde, so soude in het nuttē des
lichaems Christi, de weerdicheit der
leecken, so groot wesen, als der priestere
ren. Mer een ghetrou dienaar Christi
sal nae sulcke ydele glorie nyet staen:
maer Christo den Heere akyt ghehoor
saem sijnde, de gansche Ghemeinte,
broot ende wijn verdeilen, in de ghe
dachtenisse sijns doots. Wy syn dienst
fnech=

Rom. vi. knechten, dien wy dienen. Nu laet ons
kiesen, of wy Christo dienēde, sijn knech-
ten sijn willen, of dienende den men-
schen, Bisschoppen ende Pausen, haer
Mat. vi. knechten willen wesen. Men can geen
twee Heeren te passe dienen.

Wat het officie des volcx sy
in de oeffeninghe des
Nachtmaels,
Cap. vi.

Ghelpe wy hier bouen be-
wisen hebben, in wat ma-
niere hem Volck tot den
Nachtmael des Heeren be-
reydē moet, op dat het des
lichaems ende bloets Christi niet schul-
dich werde: so moeten wy nu desghe-
liex wtlegghen, hoe hem een yegelick
inde oeffeninghe des Nachtmaels,
Christelick draghen sal. Een God vree-
sende mensche sal hem dan schicken,
tot alle heylicheyt ende manierlicheyt.
Hy sal verre van alle supersticie, ouer-
uloedicheyt ende pomperije der cleede-
ren wesen, op dat hi daer doer, de ar-
me niet verachte, ouerleggende, dat
Christus voer ons allen arm en naecte
ghe-

gheweest is, op dat hi ons ryck maken ende decken soude. Het knielen; ouermidts dat het superstities is, en versterckt de cracke, in de grouwelicke afgoderie des Nisgods, moet achter ghelatē wesen, ghemerckt dat wy nae de leeringhe Pauli, ons van alle ghesdaente des quaets wachten moete, en lieuer hier volghē (so verre alst moghelick is) r'sitten nae het exempel der Apostelen ende der eerster fercē, ouermidts daer in groote ende troostelicke leeringē ghelegghen syn, ghelyck te voren verhaelt is gheweest.

Fol. 89.

2 Cor. 8.

Van het

knielen

i. Thes. v.

Daer nae sal een yeghelick neerstelick acht hebben, op alle de worden en wercken des Dienaers, op dat hi te beter in sijn herte, alle de verborgenshede des Nachmaels prente. Het broot ende wijn, d'welck vande Dienaer wt ghedeylt werdt, sal hy in sijn handen (ist moghelick) ontfanghen, ende daer nae nutten: Het broot etēde, ende den wijn drinckende. Hier salmen hem wachten van de ghemeyn superstitie, datmen het broot inswelcht sonder knouwen. Want Christus seyt niet. Swelcht in, maer eedt, d'welck eens deels met den tandē gheschiet. Waer in oock een groote leeringe verborghē

Dat brooc
salmen
niet ins
swelghen.

is: Te weten, dat wij werdich sijn ons
onse sonden also eewelick ghebrysel te
syn, ghelyck het broot met onsen tandē
ghebroken werdt; ten ware, dat Chri-
stus voer onse sonden gheslaghen en
ghebroken hadde gheweest. Dese on-
wisp:ckelicke weldaet Christi sullē wy
met danckbaerheit, opheffende het her-
te na den Hemel, ouerdencen, als wy
dat broot ende wijn des Nachtmals
nutten: waer doer groote vrucht ende
blischap in onse herten, doer den heylighen
Gheest, comen sal.

Ende ist datter eenighe lesse der
Schriftueren, openbaerlick ghelesen sal
werden, de wyle het Nachtmal werdt
wtghedeylt, so sal de gheloouighe ner-
stelick toehooren: op dat hy na den in-
wendighen en wtwendighen mensche
alleen met Hemelsche saken besich sy,
met der herten opghetrocken synde in
dē Hemel. God wil ons de ghenade,
aldus te doen, doer Christum Jesum
gonnen. Amen.

¶ Wat het officie der ganscher Ge-
meynē sy na de oeffeninge des Nach-
mals, ende wat men met het ouer-
blyffel des broots en des
wijns doen sal,

Cap. vij.

De gansche Gemeinte sal fol. 90.
 den Heere voer alle syne
 weldaden wter herten dāc
 ken, ende daer nae bidden
 teghen alle listē des Duy-
 uels, op dat niemant van hem bedro-
 ghen synde, van Christo den Heere
 doer ondancfbaerheyt asualle. Een ye-
 ghelick sal ooc nae syn vermoghen mil-
 delick den armen by staen, ende in een
 onnooselheyt des leuens wandelend
 verclarē hem een kindt Gods te syne:
 schouwende niet alleen alle sonden,
 voer de welcke Christus ghestoruen is,
 maer oock alle oorsaken der sonden, en
 in sonderheyt de ghemeynscap der boo-
 sen: ende dat niet voer eenen dach, we-
 te, oft maent, of twee lanck, maer ghe-
 heel sijn leuen. Aldus dan sullen haer
 de kinderē Gods nae dē Nachmael
 des Heeren draghen. Het is wel een
 slechte superstitie, datmen dan nyet
 derf spouwen op de aerde: Maer het
 is een onlydelicke afgoderie, als men
 daer nae in veel Kercken ende Cluyfen
 loopt aflact soecken, al of het bloet Chri-
 sti ons niet van alle sonden reynighen
 conde. Ende dit is een seker teeken
 der grooter ontweten schaps ende
 ondancfbaerheits, als men nae het
 N 2 Nach-

Rom. iiii.

Nachtnael des Heeren achter straten
ende velden ringelt, den tijt niet ydel
clappinghe ende pronckerie doerbren-
ghende. Men behoorde den armen,
cranken ende bedruckten te besoeckē,
Gods wordt hooren, lesen, ende daer
af spreken, ter versterckynghē des ghe-
loofs, ende vertroostinghe der conscien-
tien. So wie nerstelic sonder haet of
nijt, niet een oprechte ooghe ouerleggē
wilt, al dat wy vā de rechte forme des
Nachtnaels ghescreuē hebben, die sal
lichtelic verstaen, hoe valscheelic dat
si ons beliegē, die ons Sacramētschē-
ders heetē. Maer t'is beter vandē mē-
schen dā vā God veroordeelt te wesen.
Ic bidde God, dat hi haer dese logenē
wille vergeuen, en tot den rechten ver-
stande brengē, so verre als sy doer slech-
te onwetenschap dwalen. En van alle
christelicke lesers begeer ic, dat si dat
selue wter herten doen willē. Ende in
sonderheit bidden voer Coningē, prin-
cen ende vorsten, dat si mogen dē geest
Ezechie, Josaphat ende Josie hebben,
om alle afgodische missen, outarē, beel-
den, ende grauen te vernielen: ende so
oprechten alle heilige ende christelicke
oeffeningē, na de Wet des Heerē. Al
so sal de gramscap Gods, die nu tegen
de

de gansche werelt onsteken is, geblust worden, ende oock niet anders, gelyckmen ten laetsten beuinden sal. Fol. 91.

Maer laet ons nu verclarē, watmē met dē ouerschot des broots en wijns doē sal, ouermidts dat hier af meniger ley sententien sijn. Hier moctmen dan voer alle dingen verstaen, dat de wtwedighe elementen der Sacramēten, die niet haer natuere, maer het ghebruyc alleen veranderen, een deel des Sacramēts syn so lāghe als men'se na d'insettinge Christi ghebruycet. Want na dat de Sacramētische offeninge gheeyndt sijn, so sijn'se niet meer stucken der Sacramenten, danse te voren waren. Also is het water der Jordanē alleen so lange het elemēt des Doopsels gheweest, als Johannes doopte. Het selue moeten wy oordeelen vā het water daer in de Eunuchus, van Philippo ghedoopt was. Men vindt oock exempelen in menschelike handelinghen, die dese verclarē. Enen seghel is niet langer van werden, dan de meyninge des briefts haer verstreect. Waer sonder de seghel niet beter is, dan puer was. Also eenen legpenninck als de refenynghe ghedaen is, wat is hi meer dā eenē anderē penninck? So gaet het

*Van het
ouerblyf-
sel des
broots en
de wijns.*

Luce. iiii.

Aem. viii

met den elementē des broots en wijns
in het Nachtmal. So langhe alse in
de Christelicke Ghemeite wtghedeilt,
ghenomen ende ghenut werdē, so sijn
se om haer ghebruyck, heylighe dingē.
Maer so wāneer dit nutten ophoudt,
so synse niet anders dan sy te vorē wa-
ren, ghemeyn broot ende wyn. Waer
wt nu clac is, wat groter superstitie
ende afgoderie dat het sy, het ouerblyf-
sel des broots oft wijns, tot eenige ver-
ceringhe te bewaren. S'welck inde
Roomsche Kercke geschiet, sonder het
ghebodt Christi, teghen het ghebruyck
der Sacramēten, en tot eenen val des
Volcx van God tot de afgoderie. Wāt
men daer het broot, voer den Heere
Christo aenbidt. Ende om desen ver-
sierden ende valschen afgod te aenbid-
den, so maectmen huyskens, en ciboriē.
Men heft hem op, en men draecht het
omme. Men maect hem costelicke ca-
pellen; men stelt broederscappen in, en
heydensche processien en ommegezang-
hen, sonderlicck daerme denct een mi-
rakel ghedaē te syne. Als te Brusel, Loe-
uē, Ghendt, en in ander plaetsen meer
gheschiet, God beteret. Maer de Pau-
sche Priesters bewysen selue merre
daet wel claelick, dat niet van desen
broot

broode en afgod sy. Want inde Paesch fol. 92.
daghen, alser een groot deel beswozen
ouwelfens ouerschieten, si verbranden
die heymelick, of grauē se in der erde,
d'welck si niet doen souden, gheloofde
si dat het warachtich lichaem Christi
war e: Ten si dat se willen Christū oock
als eenen fetter der Roomscher kerken
verbranden, ende leuendich begrauen.
Maer laet varen die blinde afgoden
dienaers, ende wachten ons van alle
afgoderie, nae de vermaninghe Joa- i. Ioan. v.
nis, Schout de afgode. Die dan Chri-
stum te rechte dienen wilt, die sal hem
met den ghelooue inden hemel soeckē,
ende daer aenroepen, en gheensins op
deser aerde aenbiddē: Waermen hem
oock sonde willen wissen, of op dē ou-
taer, of in't huysken, of op de strate. &c.
Wāt het broot des Nachtsmaels, is tot
gheen dingē meer geordineert, dā om
dat het in de gemeinte Christi, tot de ge-
dachtenisse syns doots, sonde wesen ge-
broken, gegeuen, genomen, en ghenut,
met dancseggyngē: d'welck allen Chri-
stenē genoch wesen sal, na dat se geen
breeder gebot inde Scriftuere ontfan-
gen hebben: en dit bewaren en dragen
des broots, si vandē menschē ingestelt,
ghelick bouen bewesen is gheweest.

In hoe menigherhande wyse de
oprechte forme des Nachmaels
in de Roomsche kercke ghescon=
den sy. Cap. viii.

So wie wt eenen acker eenige
vruchten ontfangen wilt, die
moet daer in, niet alleen goet
saet sayen, maer oock alle quade
cruyde daer wt roeyen: also ach=
ten wy nootsakelick om te behoude de
gods salige leere vanden Nachmale des
Heeren, na dat wy syn recht gebuyck
en forme wtgheleit hebben, ooc wt te
roeyen (na ons vermoghen) al dat daer
tege inde Roomsche kercke onderhou=
den werdt: Hoe wel dat die blinde we=
relt dit niet lyden wilt, maer lieuer in't
slyck der superstitie en afgoderie wen=
telt als de swynen, dan se de soeticheyte
der Schriftueren soude willē smake: en
roept terstont wt, vier, swert, ende fet=
terie, als men de afgoderie met eenen
worde wilt aenroeren. Maer ouer=
midts dat wy Gods en niet der men=
schen dienaers sijn, so sullē wy ooc sijn
eere (nae ons vermogen) beschermen,
hoe seer ooc ons de werelt versmaet,
bespot en veroordeelt. Het Nachmael
des

des Heeren dan, werdt in de Room- fol. 93.
sche Kercke in dese nauolgende stuckē
gheschonden, in de Misse: in't afgod-
disch omdragē en opheffen des broots,
in't dragen des broots totten siecken,
ende in't wtdeylē des Nachmaels op
de paeschdaghen, waer af wy costelick
handelen sullen, ende ten eersten van
de Misse: van de welcke wy wat ouer-
uloedelicker sprekē moētē, om dat haer
der boosheyt, met veel schoon doecrkēs
der supersticien bedeckt is, so dat hare
grouwel, seer qualick bekent mach we-
sen. Waer by het ooc coemt, dat se van
vele beschermt werdt. Ooc van de ge-
ne, die in de kennisse Christi eenichsins
geprositeert hebben: Ende ghemein-
lick is den afgod de Misse, het laetste
dat wy connen begrypen. De welcke
nochtans het hooft is aller Romscher
afgoderyen. Also wy doer de genade
des Heeren bewysen sullen, op datmē
niet segge, dat wy moetwillichlick ver-
werpen, dat goet is.

Dat de Misse gheen sacrificie der
versoeninghe, voer de
sonden sy.

Cap. ix.

VAnden naem der Missen
(die omtrent de tyden Gre-
gorij, voorzghecomen is)
achte wy niet: Quermidts
dat de Papisten selue niet
weten, van waer dat desen naem inge-
comen sy. Daerom willen wy d'wesen
der Missen aensiē d'welck wy als eē
onlydelicke lasteringhe teghen de wer-
dicheit des priesterdoms Christi, wter
herten ganschelic verwerpen; ende
dat om vele sware oorsaken, die wy ver-
claren willen, ende ten eersten, om dat
in de Roomsche Kercke sterckelic ge-
leert werdt (ghelijck alle haer boecken
ooc getuygen) Dat de Misse sy een sa-
crificie der versoeninghe voer de son-
den der leuenden ende dooden. Den
welcken de gehuerde Missapen in ha-
ren Memento dat willen toeschickē. De
welcke afgryselicke leere van de Pau-
sche leraers, noch huydē s'daechs hart
neckelic beschermt werdt. Want se
haer iaerlicx noch groot goet weert is:
Ende daer wt sijn ontallicke veel cloos-
steren

stieren, canonisien, capellen ende benefi-
 cien wtgesprote. Ja dese leere is als
 eenen gront des ganschē Pausdoms.
 Maer op dat een yegelic, hoe slecht
 dat hy oock sy, verstaet den gront deser
 leeringhe van de Misse, sal ick nu ver-
 claren wat een sacrificie sy, ende hoe
 menigerley dat het sy, ende daer na re-
 denen wt der Schriftueren voorbren-
 ghen, waerom dat de Misse, voer geē
 sacrificie der versoeninghe (dat inē in't
 latijne secht *Sacrificium Propiciatorium*)
 gehouden mach wesen.

Sacrificie is inde Schriftuere ghe-
 naemt, een goet werck, Dat wy God,
 tot sijnder eere gheuen. D'welck in de
 Wet tweederley is geweest. Dat een,
 waer doer Gode genoegh gedaē wert
 voer de schult ende straffe der sonden,
 d'welck genaemt werdt *Propiciatorium*
 ende *expiatorium*, dat is, versoenende,
 wtlesschende ende reynigēde: niet dat
 het inder waerheyt de sondē voer God
 wt dede, maer alleen by den menschē,
 ende dat het was een beelde vā de wa-
 rachtighe ende eenighe offerhande
 Christi, doer de welcke alleen de on-
 gerechticheit moeste wtgedaen wer-
 den. Want als Paulus seyt, het bloet
 der stieren ende bocken, mochte de son-

Fol. 94.

wat een
 Sacraficie
 sij.

De sacra-
 ficien des
 wets.

Heb. x.
 Heb. ix.

de

De sacri-
fice der ge-
meenten
Christi.
Heb. vij.
xx.

Rom. 16.
Ioan. 12.
Phil. ij.
Heb. xij.

de niet wechnemen: ende wederō, Se-
sacrificien ende offerhanden, connen
de ghene diese oeffenen, nae de con-
scientie niet volmaect maken. Se an-
der maniere der offerhanden was een
offerhande der dancksegginge, de wel-
ke gheoeffent werdt tot eender ghe-
tuyghenisse des godsdienst, of om wat
te begeeren, of voer een danckseggin-
ge, om te bewysen des hertē danckbaer-
heyt voer de ontfangē weldadē Gode.
Daer sijn oock in de gemeynthe Christi
tweederley sacrificien, dat een is een
versoenooffer, de menschen met God
versoenede: namelick de eenighe offer-
hande Christi, doer de welcke hi op dē
cruyce, de sode des werelts wechgeno-
men heeft. Se ander is, een offerhādē
der dancksegginge, de welcke allen
Christenen toebehoort, die Gode ghee-
stelicke offerhanden offeren, niet tot
de versoeninghe haerer sonden: de
welcke versoeninghe sy alleen in Chri-
sto soecken, maer tot verclaringhe des
ghehoorsacheyts ende danckbaerheys
tot God. Se welcke danckofferhandē
ons in de schriftuere voergehoudē wer-
den, namelick dese: de vercōdinge des
godlickē Worts, ende des Euāgelij, de
doodinge onses vleeschs, en eē offer-
hande

hande onser lichamen, de aelmoessen, dācksegginge, ende lof Gods voer de ontfangen weldaden. Dese sacrificien alleen sullen alle Christenen, Coninc-
 liche priesteren, Gode altijts met een vierich herte (eē yegelic na synē roep) offeren. Want wy gheen versoenende offerhande meer hebben: die Christus met syne eenighe ende volmaecte offerhande ganschelic wech ghenomen heeft.

Fol. 27.

i. Pet. ij.

Sy sondighen dan grootelic inde Roomsche Kercke, die daer leeren; dat de Misse sy eē versoenende offerhande voer leuende ende doode: ende sijn aldus lasteraers tegen Christum dē Heere in veelderhande manieren. Ende tē eersten, doer dese leeringhe wordt de werdicheit des priesterdōs Christi geschonden. Want Paulus betuycht, dat het Priesterschap Christi sy eenich, ewich ende volmaeckt: D'welck doer gheen successien tot den anderen cōt. Het wordt eē eenich priesterschap genaemt, om dattet van eenen **CHRISTO**, eenmael alleen moeste geschieden, ende oock gheschiet is. Waer doer de sonden des werelts wech ghenomen sijn. Het wordt ewich genaemt: Om dat het gheen ewe ghehadt heeft

waerō de misse geen versoenende sacrificie sy.

Van het priesterdō Christi. Heb. x.

Heb 7. heeft of hebben sal, so datter geē versoe
offer sy, tot de afwasschinge der sondē,
dan de eenige offerhande. E H K J=

Heb. 7. STJ aen het hout des Cruycen. Het
werdt volcomen ghenacmt, om dat al
le sonden, ende haer schult ende straf
fe, volcomelick daer doer sy wechgeno
men, ende daerō gheen successie heeft,
tot eē ander priester, die doer eenige sa
crificiē, een deel der sonden, soude moe
gen wechnemen. Want aldus soude

Heb. 7. i sacrificie Christi onvolcomē wesen,
soude doer eē ander sacrificie, de min
ste sonde des werelts connen wechge
nomen sijn. Dit (niet te min) werdt in
de Roomsche Kercke gheleert vander
Misse, dat se een *Sacrificium propiciato
rium*, dat is, versoenoffer sy voer leuen
de ende doode. Ende so werdt de offer
hande Christi des Heerē (die hē tot de
doot, voer onse sonden geoffert heeft)
iāmerlick gescheurt, onder de voetē ge
treden ende te niet ghebroecht: daerom
sullen alle Christenen dese grouwelic
ke leere vander Misse schouwen. Voor
der de Schrifftuere leert ons, dat men
vergiffenisse der sonden allen predikē
sal ouer al, tot den eynde des werelts
indē name Christi: so dat hy vergiffen
nisse der sonden, volcomelick hebbe die
in

Luc. 24.
Act. 26.

in Christum betrouwt, na de cōditie des fol. 96.
niewen testaments. Jere. xxxi, Heb. i. Heb. i.
Mer waer vergiffenisse der sondē is,
daer is geen offerhande meer voer de
sonden. Waerom wy nu belyden moe-
ten, dat nu in de gansche werelt geen
versoenende sacrificie sy: ten sy dat wy
seggen willen, tegen de Schriftuere,
dat de vergiffenisse der sonden doer
Christum niet geschiet sy. So wie dan
vander Misse, een versoenende sacri-
ficie maken wilt (ghelijc sy alle nootsa-
felick belyden moeten, die eenich gelt
voer de Misse ontfangen of wtgeuen)
die seyt, dat doer Christi geen vergiffe-
nisse der sonden te vercrygen is, ende
dat alle de Apostelen ende heylighen,
nienich hondert iaren daer na, verdoet
syn, die gheen vergiffenisse der sonden
hebben connen cryghen, wāt de Misse
noch niet was. Voorder leert ons Pau- Heb. 9.
lus, dat sonder bloetstortinghe gheen
vergiffenisse der sondē geschiet. Hier
moeten dan de Papistische leeraers,
een van twee belyden, of dat Christus
in de Misse, wederom gecruyst ende
ghedoot werdt, of dat daer doer, geen
vergiffenisse der sonden geschiet. En-
de ist dat hy daer niet ghedoodt werdt
(als hy in der waerheyt daer niet
ghe-

ghedoodt werdt, want hi eens gheoffert ende ghestoruen is: de doodt sal hē niet meer ouerweldighe) so is in de Misse gheen vergiffenisse der sondē ende so sal se geen versoenende sacrificie wesen, tegen de leere der Roōscher kercke. Maer willen si daer by blyuen dat se een versoenende sacraficie sij, so werdt Christus daerin, daghelick van den mispriesteren ghecruyst ende ghedoodt. Hier vut machmen de grouwe-lycheit der missen sien. Hier soecken sy een wylucht, dat het Sacrificie der Misse, sy een onbloedich soenoffer.

Heb. ix.

Maer na de leeringhe Pauli, daer cā gheen soenoffer wesen, dan dat bloedich sy. Gelyck als het sacrificie Christi aen het cruyce geweest is. Wiens gedachtenisse hy in het Nachtmael ingestelt heeft.

mat. de cō
ditien een
der versoe
offerhande
sijn.

Daer en bouen, het versoenoffer Christi heeft sommighe conditien ende eyghenschappen, de welke onermids dat sy niet de Misse niet dier een comen, so machse oock gheen versoenofferhande wesen. Ten eersten in de versoenofferhande moet den offer en die daer offert, een wesen. Also heeft Christus, na de leeringhe Pauli, op den outaer des cruycen, hem seluen gheoffert ende

Heb. 7. 10.

ende was die offerhande selue. Maer fol. 97.
in de Misse werdt Christus, voer de
offerhande: ende voer de Priester,
die de offerhande doet, ghehouden: So
can de Misse dan gheen versoenof=
ferhande wesen.

Wederom so moeste de priester in=
den versoenoffer onschuldich sijn, den
welckē niet van noode sy, als den prie=
steren Aarons, daghelicks alder eerst *Hebr. vii.*
voer sijn eyghen sonden, ende daer nae
voer de sonden des volcx te offeren,
maer moeste vāden sondarē, verschey=
den wesen. Sulck een priester is alleen
Christus, ende niet de Misspriesters,
ghelyck de gansche werelt wel bekent.

Ten derden, het versoenoffer
moeste maer eenmael gheschiē, om sijn
der volmaectheit wille. Daerom ghe=
lyck dat Paulus, wt de daghelicsche *Heb. vii.*
verhalinge der Joedscher sacrificiē be=
wesen heeft, dat se tot de vergiffenisse *Heb. 7.10*
der sonden, niet machrich waren: So
moeten wij oock wt de menichte der
Missen, die daghelick vernieut werde
leeren dat se nyet tot de verghiffenisse *Heb. x.*
der sondē verinogē, cū daerom gheen
versoenoffer sijn. Maer Christus doer
sijn eenighe offerhande, heef. se inder
ewicheyt volcomē ghemact, die daer

5 heyligh ghemaect werdē. En hoe wel
 dat het wt die Scriftuere claer is, dat
 ter maer een warachtich en volmaect
 versoenoffer voer de sonden sy, na-
 melick de offerhande Christi Jesu: So
 onfinnich en betoouert sijn nochtans
 de Pausche priesters met haer Misse,
 datse die crachtigher douē maken, dan
 de offerhande Christi: Want sy trecken
 de cracht der Missen ooc tot de doodē,
 en tot allen leuenden, hoe ongoddelic
 datse oock sijn, so verre als sij cerlick
 voer de Misse betalē. Waer wt de mē-
 schen, groote vryheit tot sonden, en ver-
 achtighe des oordeels Gods daghe-
 licks nemen. Denckēde de Misse, een
 ghereede medecine der sielen te wesen
 voer leuēde en doode. Naer de cracht
 des doots Christi, strect haer alleen, tot
 de warachtige geloouigē, die haer pro-
 euen, nae het wtgheue der Scrifture.

6 Voorder doer dese Papistische ende
 ongoddelicke leeringe hebben de prie-
 sters, haer voer salichmakers der men-
 schen wtghegeue, en oock dat meer is,
 bouen Christū ghestelt. Want die daer
 offert is grooter dā het offer, maer in-
 de Misse stellen sy Christum de offer-
 hande, te wetē dien de priester God dē
 Vader offeren moet voer de sonde des
 volcx:

volcx: van welcke grouwelen, alle christenen haer nerstich wachtelick sullen.

De Papistische leeraers soeckē wel alle middelen om desen valschen prijs der Misse te beuestighen. Maer ouermidts, dat al slecht ende licht is datse voortbringhen, (sonderlick als men oprechtelick de cōditie des priesterschaps Christi, te voren verhaelt, wel grondelick verstaet) so willen wij oock in haer reghenwerpingen niet langhe blyuen.

Ende ten eersten datse vande reyne of ferhande, wt den prophete Malachia voort bringhen, is vande Misse niet ghesproken, maer vande geestelicke sacrificien en godsdiensten der christenē, die aen gheen tūt, plaetse, oft persoon gebōden sijn. D'welck verstant ooc Ireneus, en Hieronymus, op dese plaetse ghehadht hebben. Also moeten wy ooc verstaen dat de prophete Daniel van dat eewich sacrificie is sprekende. En datse van Melchisedech voortbringhen, die broot en wyn voortbrochte tot Abraham, dient tot de Misse niet: gelijk sij selue niet de daet bewysen: Wāt Melchisedech gaf broot ende wijn tot Abraham ende den sijnen, om haer, die vanden frych vermoeyt waren, te lauen: maer de Priesters in haer Missen, houden't

Fol. 98.

Met wat redenen de Misse beschermt werdt een versoen of ferhande. te wesen.

Mala. i.

Dani. xii.

Gene. 14.

al voer haer, ende geuē den volcke niet.
Het is wel waer dat de Vaders het
Nachtmael een offerhande, oft Sacri-
ficie ghenaeint hebben. Maer niet op
dese Papistische ende afgodische mei-
ninge: maer (ghelyck als sy haer seluē
in vele plaetsen wel wtgheleit hebbē)
om dat het was eē ghedachtenisse des
oppersten Sacrificie Christi, ende een
dancksegghinge daer voer. Daer bouē
so hebben de Vaders dicmael by den
name der offerhande verstaen, de ael-
moesen die in de ghemeinte ghebrocht
waren ter onderhoudinge der aermē:
ghelyck men wt de scriften der vaderē,
ende oock wt den grooten Canon der
Missen (als hij oprechtelick verstaen
is) clacrluck merken mach. Dese leerin-
ge sullen wy dan voer warachtich hou-
den, dat de Misse gheen versoenofer-
hande sy, wat dat ooc de Papistische
leeraers, teghen de eerlicheyt des
Priesterdoms Christi, schandelick wt-
stooren.

Of de Misse een Offer-
hande der danckseg-
ghinge sy.

Cap. x.

De

De Pausche leeraers, ouer fol. 99.
wonnen synde met de voer
gaende redenen, willen vā
de misse een dāckoffer ma-
ken: soeckēde also dē naem
der sacrificien te behouden, om het sim-
pel volck daermede te bedrieghen.

Maer ist dat wy ripelick, de misse met
Gods wordt ouerlegghen, sullē beuin-
den, datse ooc gheen danckoffer genaēt
mach wesen. Want sij is het Nach-
mael des Heeren niet, maer alleen
een versieringhe der mensche, en daer
om is se oock gheen Sacrament.

*De Misse
is gheen
danckoffer*

Want hoe wel datse schynt een ghelyc-
kenesse te hebben met den Nachmael
des Heerē, daerom is syt inder waer-
heyt niet: ghelyck dat oock een sunne,
gheen mensche is, hoe wel datse den
menschen in sommighe dinghen ghe-
lyck is. Doer de gelyckenissen der vals-
cher dinghen, met de warachtige, ghe-
schiet daghelicks in de werelt groot be-
droch, in wereltlicke saken: maer veel
meer in gheestelicke. Daerō moeten
wys wesen, om recht onderscheyt nae
Gods wort, in sulcke dingē te maken.

Ende dat de misse gheē Sacramēt
sij, is wt desen sekeren regel (die ooc de
Pausche leeraers bekēnen waer te we-

*Hoe dat
de Misse
gheen Sa-
crament sy*

fen) seer claer, Latet wort den Elementen toeghedaen werden (segghē sū) en het sal wesen een Sacrament. Out welcken regel wij leeren, datter twee dinghen nootsakelick sijn om een Sacrament te makē, namelick d'wort en de Elementen: Maer in de Misse is, noch wort, noch het Element des Nachtmals Christi: so isse dan gheen Sacrament, en can so gheen danckoffer wesen, ghemerct dat daer doer, de instellinghe Christi gheschonden wordt

Hier roepen sū wt, dat sū in haer misse het wort en de Elementen hebben. Want (segghen sy) men leest in de misse de Epistel ende het Euangelic. Over het broot ende wijn, werden de worden der consecration ghesproken; *Hoc est enim corpus meum. Hic est sanguis. &c.* De Elementen hebben wy oock (seggen sū) namelick broot en wijn. Daerō is de misse een recht Nachtmal Christi ende een dancoffer. Maer sy aldus sprekende, gheuen wel te kennē, dat sy niet verstaen, wat het wort en elementen inde Sacramentē syn: d'welck wy hier tot meerder verclaringhe vander saken, verclaren willen.

wat het
wordt in't

D'wort in d'Nachtmal, is niet een heymelicke ende der ghemeinte on
be

Bekende wtsprekinghe der seker wor- 50. 100
 den, maer is de sin en wille Gods sel- Nacht-
 ue ende daer of een claer ende oepbaer mael sy.
 ghetuyghenisse: Een openbare verha-
 linge en wtlegginghe der goddeliker
 beloftenissen: Item een vercondinge
 der vergiffenisse der sondē om christus
 wille, die voer onse sondē gestorue is.
 De welcke vercondinge in de worden
 des Nachtmals, in't corte vā Christo
 begrepē is. Aldus heeft Paulus dit ge- De Misse
 bodt der ghemeinte gegeuen: Ghi sult en heeft
 de doot des Heerē vercōdigen tot dat d'wordt
 hy come. De welcke vercōdinghe des gods niet.
 doots Christi tot den volcke, in de misse
 met den worde Gods niet gheschiet,
 maer alleen met cleederen, en gnyghel
 i. Cor. xi.
 sche manierē, die het volck ende de prie-
 sters selue niet vestaen. Ende daerom
 heft de misse, d'wort des Nachtmals
 niet, ende is gheen Sacrament.

Dat nu in de misse, stucken der epi-
 stelen ende der Euangelie en ooc an-
 dere heilige worden ghelesen werden,
 daerom heeft se het wort Gods niet
 meer dā de tooueraers doe, die Gods
 wordt in haer toouerien misbruykē, en
 dicmael het beginsel der Euangelie Jo-
 annis lesen. De Euangelie en epistel
 syn goet, alse wel ghebruyct syn: Na-

melick als men de meyninge en wille
Wods daerin aensiet, verstaet, de volc-
ke gheerouwelick vercōdicht, en met de
gelooue ontfanct. Anders op letterē en
syllaben te staen, als of eenighe cracht
daerin ware, is meer der toonerie, dan
den christelickē ghelooue gelyck. Ende
in voertyden, de Euangelien en de epi-
stelē warē in de oeffeninge des Nach-
maels niet alleen, in een bekēde sprake
ghelesen of ghesonghē, maer oock den
volcke nerstelic wtgheleyt. D'welck
daer wt blyckelic is, dat noch in veel
plaetjen, sonderlick het Sondaechs,
een predicatie ghedaen werdt tot den
volcke, nae dat het Euangelium van
der Nisse ghelesen of ghesonghen is.
Willen dan de priesters oprechtelic
het Euangelie en Epistel, en so d'wort
in haer Nissen hebben: so sullen si die
openbaerlick in een bekēde sprake be-
scheydelick den volcke lesen, ende Chri-
stum met een leuende stemme vercon-
dighen, dat in hem alle vergiffenisse
der sonden sij. Anders sullen si
met haer singhen ende brūmelingen,
met haer vrēde contenācien en cruycē,
niet met de dienare Christi, maer met
den Tooueraers ghestelt wesen, die sy
so nerstelic in alle dinghē na volghen.
Zien

Vengaende nu de woorden der con-
 secratie so si de nommen) *Hoc est enim*
corpus meum. Hic est sanguis. &c. spreken
 sij seer onwetelick, ende ongoddelick,
 leerende, dat alsulcke een cracht in de
 worden sij, dat se volcomelick vutge-
 sproken sijnde, veranderen de natuere
 der dinghen, Also stellen sij gheheel de
 cracht der Transubstantiacie des
 broots, in het vutspreeken deser sekere
 vijf worden, oft acht syllaben. *Hoc est*
enim corpus meum. So darmen seyde,
Hoc est enim corpus me: ende nyet toede-
 de (um) segghende (meum) so leeren sij
 datter gheen Transubstantiacie ghe-
 schiet. Can dit anders dan toouerie we-
 sen? Darmen de sake ryckelick ouerley-
 de, men soude beuinden dat al de ~~E~~his
 priesters, tooueraers sijn: veel swaerlic-
 ker, dan diemen dagelicks om haerder
 swarte consten wille, met rechte nae
 Gods wort doodende is.

Want dese gheestelicke Tooueraers,
 werden voer haer Toouerye ghecert,
 onderhouden, ende van Princen be-
 schermt: daer sy nochtans allen mē-
 schen, die haer helpen ende betrouwē,
 in de siele schadich syn, treckende die
 van *E R R I S T O*, tot haer tooue-
 rersche insettinghen. Men moet dan

fol. 121.
 Van de
 worden
 der Conse-
 cratie.

Leui xx.
 Deu. xviij

Exod. 12.

staen, dat de Elementen der Sacramenten, niet heylich werden, doer eenighe sekerer Worden, oft toovenaersche ouerblasinghe, mer haerer ghebruyck is alleen heylich doer de insettinghe Christi. Des ghelijcks het water der Jordanē waer mede Joannes doopte, was niet heylich doer seker tooveraersche worden daer ouer ghebrummelt, maer t'ghebruyck des waters ende de Doopinge, nae den wille Gods, was alleen heylich. Also oock een murmelinghe deser wordē ouer het Paeschlam, Dit is den doergancē des Heeren, maecte geen Sacramēt. Maer het slachten, bereyden ende eten des lams, na het beuel Gods, met de vercondinghe der godlicker weldaden. In de selue wyse, in het Nachtmael des Heerē het broot ende de wijn, sijn niet heylich doer een tooveraersche ouerblasinghe van seker worden. Mer het ghebruyck daer af is heylich doer de insettinghe Christi: te weten het breken, verdeelē, nemen, eten ende drincken des broots en wijns in ghedachtenisse des doots Christi, die openlick tot den volcke vercondicht werdt. De welcke ghemerckt dat sy in de Nisse niet onderhouden sijn, so can se ooc geen Nachtmael des Heeren

Beeren ende Sacrament wesen.

Voorder, ghelyck men inde Misse geen wort heeft, so heeftmen daer ooc gheen Elementen. Wāt niet de natuer der Elementē, maer haerer gebruyc na Gods word, sijn stucken der Sacramenten, ende als inde gāsche Misse niet is dat met de Sacramentē Christi ouer een comt: so cander ooc niet in beuonden sijn, dat voer een element stuck of deel des Sacraments gehouden mach wesen. Het broot ende wijn dan, sijn gheen Elementen des Nachtmals, so verre als men'se niet ghebruyckt na d'instellinge Christi, de welcke is, dat men het broot sal bʒeken, den volcke gheuen om te eten, ende dē Cop wtdeylen, om te drincken, inde gedachtenisse des doots Christi. Maer al dit, werdt inde Misse niet ghedaen: so heeftse dan gheen elementen. Want de mispriester eet ende drinckt alleene, ende dat ooc voer d'andere, teghen het beuel Christi. Si heffē slechts het broot ende den Cop op tot afgoderie: maer de selue willen sy niet wtdeylē nae het ghebodt Christi. Si seggen hier, dat den volcke genoech sy, datse het lichaē ende het bloet Christi gheestelick nuttē namelilck als sy het bʒoot ende dē Cop

fo. 102.

De Misse
heeft
gheen ele-
menten des
Nach-
mals.

Of t'vold
Christum
gheestelick
eet inde
Misse.

op=

opheffen. Maer waerom is ooc dit dē
priesteren niet genoeg? Voorder hoe
corrupt het (na dat inde Schriftuere de
gheestelike cringe, ende niet de vlees-
schelike, beloftenisse des ewigen le-
uens heeft, ende daerom ooc werd-
iger is) dat sy den volcke hare wtwen-
dighe, als de voerneemste, doruen ver-
coopen: na dat het volck (so sy seggen)
geestelick eet, ende daerō het beste deel
des Nachmaels heeft: Of is het wt-
wendich eten werdiger dan het inwē-
dich? Maer cylasen, het geestelick etē
des lichaems ende bloets Christi ghe-
schiet niet, doer het aenschouwen des
broots ofte cops, maer alleen doer een
warachtich gelooue in de verdiensten
des doots Christi. Waer as dat het
Volck niet verstaet, noch doer d'aen-
schouwen des Broots daer as onder-
wesen werdt. De priesteren des oudē
Testaments, hebben so met den volcke
niet ghespot, dat sy om ghelt het Pae-
schlam voer yemandt soudē hebben
willen eten. Het is sonder twyfel eenē
grooten grouwel, om ghelt voer ye-
mant het Nachmael des Heeren wil-
len nutten. O welck niet meer gheoor-
loeft is, dan om gelt voer een ander
ghedoopt te werden. De priesters soec-
ken

ken haer hier te ontschuldighen, seggē fol. 103.
de, dat se wel begeerden den volcke wt
te deylen broot ende wijn, waer't de
gewoente, ende dat het volck dat be-
geerde. Maer gewoente sal de waer-
heyt wyken: ende is het volck slap, sy
behoordē haer daer toe met straffe ver-
maninghen te bewegen. Maer aenge-
siē dat se al dit in haer Misse niet doē,
noch de doot Christi den volcke vercon-
dighen: so is't clær dat de Misse, noch
wort, noch Element heeft. Ende daer-
om gheen Nachtmael des Heeren,
noch Sacrament, noch dancoffer sy,
maer eenen vondt der menschen, waer
doer de insettinghe Christi (welck ee-
welick te beclaghē is) in menigerhan-
de wyse gheschondē, ende met voeten
getreden werdt.

Ander redenen/waerom de gheloe-
loouige de Misse verwerpen
sullen. Cap. xi.

Oermidts dat het niet wel
mogelick is, wt te leggē al-
le onreynicheden, die onder
de schoon cleederē der mis-
se syn schuygende: so sul-
len wy de voerneemste stuc-
ken

De Misse
is gheen
Sacramēt.

maer o de
Misse te
ve werpen
is: al waer
se een Sac
rament.

stukken haerder stinckende onreynich-
heyt alleen verclaren, op datmen ver-
staet, waerom datmen'se schuwē moet.
Ten eersten, also het bewesen is. De
Misse is gheen Sacrament: daerom
al waer't schoon, dat in het recht ghe-
bruyck des Nachtmacels, eenighe licha-
melicke tegenwoordicheit des lichaems
Christi, onder het broot ware, (dat nu
niet is) so can'se nochians inde misse
niet wesen. Ende daerom sijn'se alle
afgoden dienaers, die dat opgheheue
broot ende kelck aenbidden. Vanden
welcken Paulus schryft, dat'se het rijc-
te der hemelen niet beernen sullen.

Maer oft so ware datmē de misse voer
een Sacrament des Nachtmacels des,
Beeren, hielde, noch canse niet blyue
staende: om veelderhande oorsaken.

Ten eersten om datse gehoude wert
voer een versoenoffer, in de welcke de
priester, Christum wederom offert den
Vader, voer de sonden der leuenden
ende dooden. O welck wat grooten
grouwel dat het sy, is te vorē niet veel
worden wt de Schriftuere bewesen.

Ten anderen, de heyligen werden
in de Misse aengeropen, doer welcker
verdiensten, de mispriester begert de
bermherricheit Gods, ende dat ter

grooter oneeringe , der verdiensten Jo. 104.
Christi des Heeren.

Ten derden , werden de Missen
dickmael ter eerē der heylighen gedaē,
en in de Canō der missē leest de priester,
dat hi sijn offerhade doet, in de gedach
tenisse Marie ende ander heylighen,
waer af dat sommighe (moghelick ist)
inden afgrondt der hellen liggen.

Maer Christus heeft gheboden , dat
men t' Nachmael in synder ghedachte
nisse houdē soude. Ten vierden,

1, Cor. 11.

doer de cracht der Misse voegen sy de
doode menschen toe , de verdiensten
des doots Christi : daer Christus sijn
Nachmael alleē den leuenden heeft in
gestelt, die haer procuen, en syne doot
danckbaerlic vercondigen moghen.

De Misse
voer de
dooden.

Want dat si veel spreken van een ve
gemier, daer de sielen der Christenē in
pyne ligghen, voer eenen sekeren tijt:
waer wt sy doer de hulpe ende werckē
der leuenden , ende sonderlick doer de
Misse, verlost werden, is niet alleē een
ydel, maer ooc een Duyelsche leere,
sonder eenigen gront der Schriftue
ren, van menschen versiert: waer doer
de verdiensten des doots Christi onder
de voeten getreden werden : ende me
nich rijck mensche tot de verdorrenis

Van den
vegemier.

se be

se beweecht; denckende dat hy syn son-
den niet veel Miffen, nae syn doot sou-
de mogen niet gelde afcoopen. Men
mochte hier veel dingen voortbrengē,
ter bewijsinge datter alsulck een vegen-
nier niet si: maer ouermidts, dat dit
buyten onsen voorgenomen handel is,
so willen wy daer af niet veel, maer al-
leen, ter versetkinghe der twyfelachtig-
ger consciencien, een weynich spreken.

So vrage ick dan van de Papistis-
sche Priesteren, wien sy in het Vegen-
nier stellen, geloouighe oft ongheloouig-
he? Een geloouich mensche is, die vast-
stelick betrouwt, dat God hem een barm-
her. ick Vader is, doer de verdiensten
des doots Christi. Eē ongheloouich is,
die dit niet oprechtelick ghelooft. Au-
dern sy niet seggen, dat de ongheloou-
ighe, in't Vegenier liggen of sitten:
Want daer gheschreue staet, Die niet
ghelooft, is nu schoon verdoemt: want
hy niet ghelooft heeft inden naem des
eenigen geboren Sone Gods. Ende
wederom, die de Sone niet ghelooft:
sal dat leuen niet sien: mer den tooren
Gods blift ouer hem. So moeten sy
dan seggen, dat de gheloouighe in't ve-
genier sijn. Ende daerom singhen of
lesen sy daghelick aldus. Oe sielē aller
ghe-

Ioan. 3.
Ioan. 3.

ghelooouighen moeten in vrede rusten. *Fol. 105*
 Doer welcke leeringe, sij de gansche *Animæ*
 Scristure bremen, het Christelick ghe- *omniū fide-*
 looue schenden, ende de verdiensten *deliū. &c.*
 Christi vernielen. De Scristuere leert
 ons, datter gheen vergiffenisse ghe- *Heb. ix.*
 schiet sonder bloetstortinghe: Ende dat *i. Ioh. ii.*
 het bloet Christi ons van alle sonden
 reynicht. O welck niet waer blyuē cā,
 is ser eē Vegheuiet, daer doer eenighe
 sonden afghewaschen soudē werden.
 Ten sij dat wy van t' Vegheuiet, het
 bloet Christi maken. In Christo (seyt
 Paulus) hebben wij verlossinge doer
 syn bloet. Die in Christum vastelick ge- *Ephē. i.*
 looft, heeft dat ewich leuen: ghelyck *Col. i.*
 Christus selue, met eenen eedt, ons ver- *Ioan. iii.*
 sefert heeft, segghēde: Voerwaer voer-
 waer segghe ick v: Die mijn wo:dt
 hoort ende ghelooft hem, die my ghe-
 sonden heeft, heeft dat ewich leuen, *Ioan. v.*
 ende sal in gheen oordeel comen, maer
 is vande doot, in't leuen ouergegaen.
 Ick dencke niet, dat sy van t' Vegheuiet,
 een leuen willen maken. Want by
 het wordē, leuen, wert alle vruēcht
 ende blyschap verstaen: ghelyck daer
 staet inde openbaringhe Joannis, dat
 sy salich syn, die in den Heere steruen,
 ende rusten van haren arbeiden. Wat

Apo. xiii.
 P ruste

ruste cā in't Vier wesen, so sy versieret

Apo. xxi.

Het is wel waer, datter niet in't ryc
fe Gods comen mach, ten moet te vo-
ren reyn wesen: Ende dat niemant
in dese werelt volcomelick reyn is, en-
de daerom moet ghesuyuert werden.

i. Ioan. ii.

Heb. 10.

Sit versaken wy niet, maer leeren met
de Schriftuere, dat wy dese reynicheit
alleen ende volcomelick in het bloet
Christi des Heeren hebben, die doer

i. Cor. i.

Col. ii.

een offerhande, inder ewicheyt vol-
maect heeft ghemaect, die gheheilicht
werden. Soude onse reynicheyt op on-
se verdiensten staen, so waer' se onvol-
maect: maer nae datse op Christū staet,
so is' se doer hem volmaect. Wāt hy is
onse gherechticheyt, heylichmakinghe,
ende verlossynge: In hem (seyt Pau-
lus) sydy vervult. Dit is oock een artiz-
fel des gheloofs, dat wy gheloouē ver-
ghiffenisse der sonden. Is desen artiz-
fel waer, so isser gheen Vegenier, dat
eenighe sonden der gheloouighen can
afuegen, ghemeret dat wy vergiffenisse
der sonden, ooc in dit leuen, doer
Christū Jesū hebbē. Desen troost dan
der gheloouigen in Christo, en den ar-
tikel des Christelicken geloofs, werden
doer de leere des Vegeniers geschon-
den; en daerom moet se valsche wesen.

Ephe. i.

Col. i.

Maec

Maer al waer daer schoon een Vege- fol. 106

nier na dit leuen (d'welck niet mogelic
is) hoe deruen si den mēschen toescggē
eenige hulpe, doer haer vigiliē, wywa-
ter, en Nissen? Syn si met God ouer
comen, dat haer asgodische werckē, die
se om gelt vercoopen, den menschē na
haer doot, souden behulpich wesen?

Ende of schoon haer singē en flinckē
goet ware, sullen si met haer wercken,
een ander connen wter pyne helpen?

De vyf wyse maechden seyde, dat haer
olie misschiē niet ghenoechsaem soude
wesen, voer haer en voer de vyf dwase
maechden. Ten gaet so niet toe, in't oor-

Mat. 25.

decl. Gods: Maer als Paulus seyr:

Gal. vi.

En yeghelick sal syn pack dragen: en

de heylighe Gheest spreek, haer werck-

Apo. xiiiē

fen sullē haer volgen. D'welck ooc Cy-
prius met corte woorden bekent heeft,
seggēde. Wāneer men vā hier verschei-
den is, so isser gheen plaetse des leedt-
schaps noch cracht der voldoeninge.

Contra

Demetriē

Hier werdt d'leuē verlore of behoude.

Dese onse leere, is ooc der Patriarkē,

Prophetē en Apostelē gheweest, die so

groot een werck der liefde, tot dē ouer-

i. Tess. iiiē

ledenē niet verswegē souden hebbē, had

dē si vā eenich vegeuier na dit leuē ge-

looft. Sonderlic Paulus soude hier af

P 2 ghe

Gal. vi.

Heb. 3. 4.

*Polid.
Virgil.
li. 6. ca. 9.*

ghescreuē hebbē, die ons so nerstelic,
wat wij vanden dooden gheloouē moe-
ten, gheleert heeft. Laet ons dan (ver-
soyende dese Heydensche ende Plato-
nische leere des Vegeniers) te wijle
dat wy tijt hebbē, weldoen, tot allē mē-
schen: Ende, als wy de stēme hooren,
laet ons onse hertē niet verstoppē:
ende niet alleen hooren, maer ooc ghe-
loouen, op dat wij in de ruste van alle
onse wercken, comen moghen. So is't
nu dan claer, dat'se grootelicx, teghen
de Scristuere ende onsen Christelicke
ghelooue, ende teghen de werdicheit
der verdiensten Christi sondighen, die
de cracht der Nissen, wtstreckē totten
dooden, ende also eenige Nisse doen,
oft om ghelt doen doen: Want daer
gheen Nisse sonder dese lasteringhe
gheschiet. Ende dat de leere des Ve-
gheuiers, een nieuwe leere sy, machmē
alleen daer wt wel merckē, dat aller sie-
len dach si inghestelt, meer dan duy-
sent iaren nae Christum, onder den
Paus Sergius den vierdē: Ende dat
doer d'ingheuen van eenen Abt in Si-
cilia, die hem jeluē liet duncken, dat
het ghetier des berchs Aetna (die vā na-
turen vier wtwerpt) sij geweest vā de
sielen des Vegheuiers. Out welcken
droom,

Droom, aller sielē dach ende de menich fol. 107
te der sielmissen, ghesproten is: ende
dit misbruyck vande Misse, totten doo
den te voeghen, is daghelicx meer en
meer ghegroyt. Dit is dan de vierde
oorsake, waerom datmen de misse ver-
werpen sal, al waer se schoō het Nach-
mael Christi.

Ten vijfften, de Misse is alleen in 5
wtwendighe, Joedtsche, Heydensche, De Misse
guygelsche ende tooueraersche ceremo is alleen
nien ghelegghen. Waer doer de werdic in wtwen-
heit des Nachmaels Christi, en sijn dicheden
Priesterdoms, grootelicx verdonckert, ghelegghen
onteert, ende ghelastert werdt. Chri-
stus heeft syn Sacramentē, sonder ce-
nich groot ghebaer der wtwendigher
dinghen, willen instellen: om de sijne
tot den gheestelicken Godsdienst beter
te trecken. Maer dese wysheit Christi,
werdt by den Pauschen Priesteren, sot
heyt gherekent: Anders souden sy, so
veel wtwendichedē in haer misse, niet
inghebrocht hebben.

De mispriester moet wesen ghescho-
ren, ghesalft, met veelderhāde ghewye
de cleederen omghegort: Veel bootsen
moet hy in syn misse spelen, met drayē,
climmen, dalen, knielen, cussen, lecken,
wasschen, droogghen, slapen: Se han-

den nu t'samen doen, dan wtrecken, dā
opheffen, dan ouer dē felck drayen ont
roouenaersche cruycen te maken, ende
dier ghelycke vele. Den outaer moet
wesen van eenen Suffragaen, ghe-
wyet ende beswozen, of ten minsten
moetmen eenen viercanten ghewyedē
steen hebben: Dan moet den outaer
met seker ghewyede cleederen bedect,
en met licht verciert wesen. Maer wie
soude connen alle de sotte Ceremonien
verhalen, die se in haer Misse ghe-
bruycken, ende daer doer de insettin-
ghe Christi, in een guychelspel veran-
deren?

6
Cor. 14. Ten sesten, Paulus leert ons dat
alle dinghen, in de Ghemeinte, totter
stichtinghe ghedaen moeten werden,
dat is totter leeringhe, troostinghe en-
de vermaninghe: Want stichten by
Paulo bediedt, beter maken. Maer
wt de Misse werdt niemāt gheleert, in
de cōscientie ghetroost, en tot alle God-
salicheyt verweert: Want de Misspre-
ster, staet met den rugghe teghē den
volcke, dat hy met een leuende stem-
me, wt den worde Gods, behoorde te
leeren, troosten ende vermanen. Hy
murmelt oock tusschen de lippen, dat-
men hem nyet can verhooren, ende
werdt

De Misse
sicht niet

werdt met gordynen ende tralijen, van fol. 108
 de vergaderinghe afghesloten. Ende
 of hy schoon in't midden vāden volcke
 stonde, ende met luyder stemmen riepe
 of songhe, wat stichtinghe soude daer
 wt moghen comē? Wat helpe't dat sij
 sommighe Misse singhē en wtzullē?
 Wat verstant heestmen daer wt? Niet
 haer o:ghelen ende discanten? Se ver
 blind e heydenen hebben haer eerlicker
 in haer afgoden diensten ghedragē, dā
 dese doen die haer voer dienaren Chri-
 sti, ende stadthouders der Apostelē wt
 geuē. Noch al waert schoō, dat'se haer
 Misse ghestadelick, met luyder stēmē,
 wordt voer wordt, lasen of songhen,
 daer can noch gheen stichtinge asco-
 mē. Ouermidis dat'se alle dinghē doe
 in een onbekende sprake: Se welcke in 1. Cor. 14.
 de ghemeinte ghebruycft, na de lecrin-
 ge Pauli, niet is stichtende: tē si datinē
 dat selue, den volcke getrouwelick wt-
 legge. Maer hier in geeft de Paus ge-
 noech te kennē, dat hy een wederpar-
 tie Christi, iae den Antichrist selue sij:
 Wāt Christus heeft sijn Apostelē met
 menigerley tonghen begaest, om dat'se
 sijn wordt en weldaden, allen natien
 soudē moghen vercondigen: maer de
 Paus begeert, dat de syne, eē sprake al

Van de la
tynsche
sprake enz
de Kerke,
Ireneus.
anno, 128.

leen sullen leeren, namelijk de latynsche om Christū, en sijn wort daer doer te bedecken. D'welck nochtans niet gheschiet, sonder de voersichticheyt Gods: Want Ireneus een oudt schryuer, heeft ghepropheteert, dat den eyghelic kē naem des Antichrists, soude wesen *Latinus*, dat is, de Latynschen. Den welcken naem de Paus bekendt, ende naemt syn Kerke, de Latynsche kercke. Want hy den Antichrist is, die doer de Latynsche tonge (die in haer seluē nochtans goet, ende eē gaue Gods is) alle dwalinghen inghebrocht heeft, met de selue, alle syn dingen wtrichtende: als doopen, misse singen, het beswerē der keersen, asschē of palmē, trouwē, absolveren, aflæet brienē geuen en dier gheleycken. In haer kercken, mach niet dan in Latyn ghelesen of ghesonghen wesen: Daerom de arme nonnekens, moeten oock Latyn, als een Pagegay, leeren, om dat in de Kercke te singhen of te lesen. Daer mach oock niemant in't coophuys der Roomscher Kercken, coopman wesen, ten sy dat hy wat Latyns can, of met groote vriendē of met ghelde dat ascoope: Ja dat noch slechter is, de Pausche verbiedē den volcke, in haer moeders sprake te biddē: ende
willen

willen, datmen *Pater noster, credo* ende *Benedicite Dominus*, in't latijne sal seggē: *Fol. 109*
So verre sijn sy verblindt, wel bewij-
sende dat de propheete *Irenaei*, in haer
veruult is, datse de Latijnsche Antichri-
sten sijn.

Ten laetsten moeten wy de Pau- 7.
sche Misse verwerpen, niet alleen, dat
se niet is stichtende: maer datse ooc me-
nigerley schadelick is. Sy maect een 1.
ongoddelick onderscheyt, tusschen de
werdicheyt des priesters, ende der gā-
scher Ghemynten. Want sy leeren dat
de Priesters, alleen om de Misse wer-
digher sijn, dan alle Princen ende Co-
ningen. Jac oock alle Enghelen: ouer-
midts dat sy broot in God veranderen
connen, so sy seggen. Saer bouen, so 2.
werden doer de Misse, de rechte ende
troostighe eynden des Nachmaels te
niete ghedaen: ende valsche daer tegen
ingebrocht. Het Nachmael des Hee-
ren, was inghestelt om eenen segghel te
wesen, onser ghenadiger verlossinge,
doer de verdiensten des doots Christi. *Doer de*
Misse wer
dē de eyn
den des
Nacht-
maels ghe
schonden.
Ende om ons so tot liefde ende alle an-
dere duechden te verwecken. Maer
wie isser inde werelt, die doer de misse
eenighe beweginge vindt totter liefde
sijns naesten, oft verweckt werdt tot

een warachtich ghelooue, in Christum
Jesum: Niemandt voerwaer. Naer
eer werdtmen daer doer, van Christo
afgetoghen, ghemerckt datmen leert,
ende ghelooft, de Misse te wesen een
crachtighe plaester om alle wondē der
sielen ende des lichaems te ghenesen:
Ende dat voer eenen cleynen pēinck.
Hier wt sijn ghesproten menigerhan=
de Missen, voer reysende, trouwende,
franccken, arbeydende vrouwen, doodē,
voer verloren dinghen, ende alderhan=
de saken, voer pestilencie, tegen dieren
tijt, oorloge, duyuel, helle, ende veghe=
uier. Waer doer de straffē Gods groo=
telicx veracht syn geworden, beternis=
se des leuens achter rugghe gestelt,
ende de Misse in de werelt opghe=
wassen. Want nae dat een yeghelick
meynde, dat de Misse een seker reme=
die was, teghen alle quaet der sielē en
de des lichaems, sonder eenighe voer=
gaende straffinghe der sonden, of be=
ternisse des leuens te doen (so verre
alsmen den mispriester wat ghelts be=
taelde) So hebben de mensche in haer
herten, de sonden ende de dreyghemen
ten Gods, teghen haer, cleyn gheacht:
Mer de priesters ende haer Misse,
hebben sy begonnē te verheffen. Wāt
wie

wie soude den medicijn meester niet fol. 110.
beminnen, de welcke met soete drancfē
groote crancfheden om een cleyn gelt,
soudewillen en connen wechnemen?
Die den tantsweere heeft, soeckt eenē
meester, die de tanden al lachende can
wt trecken. O'welck nae dat de Prie-
steren den volcke doer de misse beloest
hebben, hoe wel valschelic, ten is geē
wonder, dat de Misse tot nu toe, in so
grooter eeren ghoudē is gewoest: en-
de dat de mispriesters, eenen so grootē
onsaligen schat van gelde, wt de Mis-
se vergadert hebben. O'welck is eenē
veruloecten Judas ende Simon Ma-
gus schat, met logenen, afgoderye en- Aa. ix.
de sielmoorden vergadert tot een ver-
doemenisse haerer allen, die haer niet
willen beterē. God wille alle Pausche
priesteren verlichten, ende vā dese ver-
doemenisse verlossen.

Hoe de Misse inghecomen
is. Cap. xii.

De:

De leetichēyde bandē voer-
seyden vermaledyde schat
hindert de menige datse
de boosheyt der Misse niet
kennen, noch oock kennen
willen: Maer soecken lieuer alle mid-
delen, om de selue te beschermen, daer
sy nochtans niet met allen hebben, wt
de Schriftuere, daer mede sy se mogē
houden staende: Ende brenghen allē
voort, dat se lange tijt also onderhondē
is geweest. Die niet desē argumēte,
niet wilt te vreden sijn, dien willen sy
met den swerde, ende viere leeren.

*Of de Apo-
stelen mis-
se gedaen
hebben.*

Saer sijn Papistische leeracrs, die
haer niet schamen te seggen, dat de A-
postelen Misse ghedaen hebbē: waer
doer sy den gemeynen man de oogen,
mont, ende vyf sinnen stoppen, ende
betooueren. Maer verstaen sy by den
naem Misse, de oprechte forme des
Nachtmaels Christi, die wy te voren
wighelēyt hebben? So laten wy wel
toe, dat de Apostelen Misse ghedaen
hebben: Ende was te dien tyde gheen
Misse, mer d'Nachtmael des Heeren
gēnaē. Mer soudē si by den name der
Missen verstaen, dat guchelspel, dat
se nu in haer kercken bedriuen: so sijn
se grootelick verdoelt, ende lieg en we-
rens ende willens. Want haer eyghen

boecken ons leeren, hoe dat de stucken fol. iii.
der Wissen sijn van diuersche Pausen
toegedaen. Ende hebben so het Nacht
mael des Heeren, met so veel gheraep
te stucken ouer een ghelapt, datmē het
eerste deel des rocx niet can fennen,
niet meer, dan men in veel broorbede
laers mantelen doet.

Maer hoe dat alle dese stuckē, en van *Vide Po-
li. Virgil
lib. 5. ca.
10.*
wien, en wat tijt dat se sijn ingebrocht,
daer wil ick niet breeder af sprekē: mer
alleen vande Collecten, den Canon der
Misse, ende het opheffen des broots
ende des felcx, in de Misse, om die te
aenbidden. Ende om van dese dry stuc
ken goet verstandt te hebben, moetmē
verstaen wat voer een maniere de ou-
de Christenen hadden: namelicť dese.
De Christenen in het beginsel der ker
ken, seer vierich in Christo den Heere,
hebben dickmael, het Nachtmael des
Heeren in de vergaderinge gehouden.
Die rijck waren, brochten inde ghe-
meynte haer aelmoessen, van alderhan
de nootsafelicke dinghen ter hulpe der
noordruftighen. De Diaconē der ker
ken hebben dese almoessen vergadert,
ende te samen ghebrocht: De Dienaer
des words, heeft dan een ghebet ghe-
sproken, ouer de almoessen, God bid-
dende

*wat de col-
lecte is.*

dende voer haer, diese ghegheuen had-
den, ende dat ghebedt was ghenae-
cen Collecte, om dat het ghesprokē was
ouer de vergaderde aelmoessen. Want
dat wordēfen Collecte, comt van eē La-
tijnsche wordt dat vergaderen bediet.
Hier af dan sijn noch de collectē in de
Missen, sonder vergaderinge der ael-
moessen ghebleuen.

*Van het
opheffen
des broots
inde misse*

Voorder, die Sienaer des wordts,
heeft de selue aelmoessen, wat hooghe
opgeheuen in het aenschouwen des
volcx, ende God daer voren gedancet.
Hier wt is gesprokē het opheffen des
Broots om te aenbidden, nae dat de
Trāsubstantiatie beuesticht is geweest.

*Van den
Canon der
Misse.*

Dat Canon der Misse wordt van
niet veel Priesteren verstaen, om dat
sy de oude gewoente der Christenen,
hier bouen verhaelt, niet weten.
Want by dese worden hostie en-
de offerhande, verstaen sy Christum, in
den welckē het broot verandert salwer-
den of verandert is. Sē welckē si oock
den Vader offeren (so sy haer niet
schamen te seggen) daermen noch trās
by de voersejde worden verstaē moet,
de aelmoessen, t'gebet ende dācseggin-
ge der gemeinten. Maer dit niet ver-
staende bedriuen sy groote afgoderie,
ende

ende lasteren schandelick de doot Christi in haren Canon. Den welcken si niet verstaen, als het wt veelderhande dinghen claer is. Want dese worden *Iube hæc perferri. &c.* Dat is, Gebiet God dat doer vwen engel, in vwen hoogen outaer dese dingen gebrocht moghen werden: verstaen sy niet vande almoessen, ghebeden ende dancksegginghen der ghemeynten, maer van haren ronden misgod. Naer waerom bidden sy dat God hem soude opnemen indē hemel: of God dat dede, wat soudē sy dan eten? Voorder, men leest veel worden in den Canon, die getuygen dat oock de ghemeynte, het Nachtmæl met den Dienaer ghenut heeft, na de ordinancie Christi, ghelijck wij bouen bewesen hebben. De Priesteren dan, in haer Misse, den volcke Broot noch wijn wordeylende, verstaen haren Canon der Missen niet, of wetens en willens staen sy daer liegen, seggende, dat se de ghemeynte wordeylen, of wtgedeylt hebben: het welck sy nochtans niet doen, maer eten ende drincken alleen: de insertinghe *E B R I S T I*, doer haer heymelicke hoecken missen, breekende. De welcke wt een flauwicheyt des volcx, ende verachtinghe

Fol. 112.
*Van de
hoecmissē.*

ghe der ordinatie **CHRIST**, ende
oock wt de ghiericheit ende onwetens-
schap der priesteren, achter aen in-
ghecomen sijn. Waerin de Monic-
ken der Benedictinen, ende de vier Be-
delacrs oordenen, dē Duyvel grotelick
behulpich sijn geweest, om dusdanich
afgodisch misbruyck der dagelicscher
hoecmissen in de werelt te bringhen.
Het volck soude oock nimmermeer so
groote last der leger ende lecker monic-
ken en priesteren hebben willen in een
stadt lyden, hadde dit misbruyck der
Missen niet inghebrocht gheweest,
d'welck een yegelick by hem seluē wel
verstaen mach.

Soe costelick dat de **Misse** dan sy,
machmen wt den Canon wel mercken
dat voer het alderheylichste stuck der
Missen vanden priesteren ghehouden
wert: Ende souden liener het Euange-
lium wt der Missen laten doen, dan de
sen Canon. Den welcken nochtans sy
niet verstaen, ende is vol lasteringhe,
ende dickmael sonder hoost of steert.
So sy wel oordeelen moghen die hem
uerstelick ouerlesen. Want hy is wt
veel stucken t'samen gbelapt, doer een-
en die ghenacmt is *Scholasticus*, wel
vief hondert iaren na Christum, ghe-
lijck

ghelück *Gregorius* de grooten scrift: fol. 113.
ende is noch daer nae vā somighe ver- *Lege epis*
andert ende ghe-meerdert gheweest. *sto. 7. Gre*

Maer vut het ooc claer blijet, dat de *gorii ad*
Misse van *S. Jacob* of van *Basilio* nyet *Ioan. Sy*
gheordencert sij. Waerom het een *racus. E*
claer loghene is, dat mē in s Paus rech *piscopum*
ten leest: Dat de *Misse* van *S. Jacob*
en *Basilio* inghestelt sy. Want *Iacobus* *De conse*
is corts na de doot Christi ghestoruē. *dist. i. Iac*
Ende *Basilius* omtrent vier hondert *cobus fra*
iaren na Christum, ende de Canon der *ter.*

Wissen heeft men begonnē t'samen te
lappen, omtrent vijf hondert iaren nae
Christum. Hier vut siet mē dan, dat de
Misse nyet so oudt sy, als men meyn-
Ende of sij schoon grooten langhē tijt
onderhouden hadde gheweest, wat cā
dat haer verschoonē? ghemeeert dat se
teghē Wods wordt, ende de eerlicheit
des Heeren Christi, is stridende? Ghe
woente can in godlicke dinghen gheen
wet maken, maer moet der waerheyt al
tijt plaetse maken. Christus spreekt, ick
ben de waerheyt. Ende seyde nyet, ick
ben de ghewoēte. Soude de oude ghe
woente wat teghen de waerheyt ver-
moghen, so hebben de Philistinē recht
ghedaen, by harē Sagon ende andere
afgoden blyuēde. Ende de Boddelicke

Ioh. xiiii.

Iudi. a v

¶ Conin

4. Re. 18.
ende. xxij.

4. Reg. 18.

Nu. xxi-

Ad Pom-
peium.

3. Esdr. 3.

ghen Ezechias ende Josias, niet wel ghedaen, die de hoochden vernielt hebben: de welcke David, Salomon ende somighe propheten gheleden hadden. Ja Ezechias heeft het metalē Serpēt verdaen, dat doer t' gebot Gods (maer tot een ander eynde) inde woestijne op ghericht was. Doer de ghewoēte, hadden haer moghen alle heydenen, teghē de Apostelen beschermen, En de Turcken hebben nu oock langhen tijt, met groote victorien ouer de Christenen geregneert. Is haer ghelooue daerō oprecht? Laet ons dan onse ooghen van de duyster ghewoente, tot de bernende kerse des worts Gods keeren: als ooc Cyprianus christelick vermaent heeft, scriuende aldus: De ghewoente behoort niet te beletten, dat de waerheyt de ouerhandt neme: Want de ghewoēte sonder de waerheyt, is een ouderdom der dwalinghe. Daerom laet ons (de dwalinghe verlatende) de waerheyt aenhanghen, wel wetende, dat by Esdras de waerheyt ouerwonnen heeft. Alle die desen Christelicken raet Cypriani volghen, sullen haer niet lichtelick stoeten, ende wel verstaen het recht ghebruyc des Nachtsmaels, ende de afgryselicheyt der

Mis-

¶ Van ander misbruy-
cken des Nachmaels
Christi, in de Room-
sche Kercke.
Cap. xij.

Hier willen wy ordenlick, in
het corte, van d'ander mis-
bruycken des Nachmaels
Christi, in de Latynsche Ker-
cke spreken, die noch daghe-
licks, ter grooter blaemte der insettin-
ghe Christi, ghehouden werden.

Ten eersten, dat omdraghen des
broots in eenighe processien, teghē oor-
loghe, wateruloet, peste, dierē tijt ende
dierghelycke dinghen, is gansch asgo-
disch, teghen de insettinge Christi: De
welcke gheboden heeft dat men in het
Nachmael, het broot breken, nemē en-
de eten sal tot synder ghedachtenisse.

Dit ghebodt werdt veracht, ende het
broot werdt omghedraghen, en anghe-
beden voer God, met alder heydēscher
wyse. Ende al waer Christus schoō in
dat omghedraghē broot (d'welck noch
tans nyet is) so soude men hem niet
met alsulcke heydensche pomperie, als

met singhen, spelen, klinkē, bestryen,
fersen ende totsen, vereeren. Maer
meer indē gheest, met een warachtich
betrouwen, en ghehoorzaemheyt syns
wordis. Maer het volck wilt hier af
niet verstaen, een groot behaghen in
de afgodische processien hebbende.

O welck ons gheen wonder gheuen
sal, ist dat wy de ghenegenheyt der
menschen, ende de listen des Duyuels
aensien. Het volck der gāscher werelt,
is tot sinnelicheit, of tot wtwendighe
gheueinsde heylicheyt gheneghen:

Sacrō heeft de Duyuel, op dese twee
dinghen alle valsche godsdiensten ghe
timmeret. In sommighe is alle wellust
des vleeschs, singhē, spelen, dansen en
brassen. Also lesen wy, vanden Moabi
tischen Afgod Baal Peor: Ende vā de
Izraeliten, als si het gulden Calf ver
cerdē, scrijft Paulus: Het volck is ghes
seten om te eten ende drincken, en sijn
opghestaē om te spelen. In sommighe
afgoden diensten, is wtwendighe cas
tydinge des vleeschs. Also hebben de
Beydenen, ende de verdoelde Joden,
haer natuerlicke kinderē den afgod
Moloch, doer het vier ghecoffert, ende
de Baalamische priesteren hebben haer
met missen ende vliemfens totten bloe
de

Nu. xxv.

i. Cor. x.

Exo. 32.

Leui. 28.
ende. xx.

4. reg. 17.

3. Keg. 18.

de ghequest. Maer in sommige afgodische Godsdiensten, heeft de Duyvel seer schadelick, dese twee dinghen t'samen ghemengelt, ghelyck men inde Papistische processien, en Sacraments feestdaghen sien mach. In de welcke veelderhande dinghen versiert ende ghedaen werden, om de vleeschelicke menschen te behaghen. Daer en tuschen synder oock die in haer lijnwaet bloots hoofds ende voete gaen. Waer doer den superstitioesche menschen ghe noech ghedaen werdt, ende de afgodische processien grootelick ghepresen, en in de herten der menschen gheprent. Maer alle Christenen sullen haer van desen Enghel des lichts, ende der duysternissen, den Duyvel, wachten: Niet alleen in dese afgodische processien, maer in alle andere dinghen.

Ten anderen, so werdt in de Roomsche kercke het Nachtmal Christi misbruyct, doer haer Paesch Nachtmal of Paesch hoochtijt: Want daer in, t'volck knielende, ontfanct indē mont, het broot met sommige Latijnsche wordē vandē priester ghesprokē, sonder eenighe vercondinghe des doots Christi, ende wt deylinghe des kelcks. Waerom het ooc gheen Sacrament is, dat si daer han-

delen. Quermidts dat het wordt ende
de Elementen des Nachtmals achter
ghehouden werden. Daerom sullen
oock alle gheloouighe Christenen haer
daer nyet vinden: ende sonderlick om
dat de Papisten, een yeghelick daer toe
dwinghen, als tot een openbaer betuy-
ghen ende teeken datmen de Room-
sche afgoderie voer goet houdt: d'welck
niet anders is, dan Christum te looch-
nen. Oē welcken, is't dat wij versackē,
hi sal ons oock versaecken.

6
2. Tim. 6.

De Misse
Richt niet.

Ten derden, is een groot misbruyck
in het draghen des broots tot den siec-
ken: Want daer gheschiet gheen ver-
condinghe des doots ende der welda-
den Christi. Den Cop des **BEE-
KEREN** wordt daer nyet vutghedeylet:
ende meynen noch doer dat werck
te verdienen. Want si houdē hem quas-
lick ghestorven te sijn, die daer sonder,
van deser werelt scheyt. Daer bouen so
gheschiet dit wdeyle des Broots, buy-
ten de vergaderinghe tot eenen men-
sche alleen. Maer **CHRISTUS**
heeft het Nachtmal, openbaerlick in-
de vergaderinghe sijner Apostelē inge-
stelt. Als wij ghesont sijn, dan sullen
wy nerstelick ons in het Nachtmal
des **BEEKEREN**, als't openlick ende
god=

goddelick vutghedeylt is; ons oeffe- fol. 116.
nen. Cranck sijnde, sullē ons met Gods
wordt ende sijn toefegghinghen troo-
sten. Maer de menschen sijn daghelick
so verdrayt: Als si Gods wordt hoo-
ren ende sijn Sacramenten ghebui-
fen moghen, dan willē sy't nyet. Ende
als sy't niet moghen, dā willen sij. De
Jodē hebbē haer paeschlam, maer eēs
riaers, in Jerusalē ghenut, ende heb-
ben't tot die ander (die doer crancheit
nyet comen mochten) nyet ghedraghē:
Want doer haren noot waren sij ont-
schuldich, so verre als daer gheen ver-
achtinghe der godlicker insettinghe
was, ende betroude in God doer Chri-
stum: Aldus sullen dan, haer oock de
cranken troosten. Hier willen wij no-
chtans niet verdomē de goddelicke ge-
meyntē, In de welcke het toegelatē is,
t'nachtmael des heerē by eenē sieckē sō
der eenighe supersticie te houdē: Daer
mē de doot Christi vercōdicht, en broot
ende wijn vutdeylt, nyet alleen dē crāe-
fen, maer oock allen gheloouighen die
daer teghenwordich sijn willen. Hoe
wel het sekerste ware, het Nachtmael
alleē inde ghemeynte (so verre alst mo-
ghelick ware) vut te deylen, om de groo-

te perikelen die daer soudē moghen wē
spruten. Maer hoe dat dit gheschiet,
so can dat draghen des broots tot den
crancēn, inde Roomsche kercke gheen
sins om de voersejde redenen, toeghe=
latē wesen. Men sal de crancēn met
Gods wordt troostē. Ende desghelyck
de vrouwen (die tot de finderaerbeyt
nakende sijn) met Gods wordt, ende
niet met het wtdeylen des broots, buy
ten t'ghemeyn ghebruyc des Nachts=
maels troosten, op dat men gheen oor=
sake of voetsel der supersticien gheue.

Ten laetsten, is't een groot mys=
bruyc als sy het broot wtdeylen, tot
proeuinghe vā eender onbekende sake,
ende dan spreken (het broot in dē mont
stekende) Het lichaem Christi moet v
wesen tot eender proeuinge. Wāt hier
doer de troostelicke eynden des Nachts=
maels verkeert werden, ende den broo
de werdt een tooueraersche cracht toe=
ghegheuen, want sy dat sonder het
wordt Gods doen.

Of het den gheloouighen gheuer
loeft sij eenighe ghemeinschap te
hebben, met de voersejde Rod=
sche lasteringhen des Nachts=
maels Christi. Cap. xiiij.

De mensche die van God, fol. 117.
 met de gaue der redenen Van de
 gheschepen is, om dat hy boosheyt
 hem alleen wter hertē vree ende onda
 sen, dienē, ende prysen sou cbaerheyt
 de, is hem aliyt wederspannich, daer der men
 alle andere onredelicke creaturen, hem schen.
 na hare natuerlicke conditien, prysen
 ende eeren. Want het schepsel der ge
 dachtenissen des menschen herte, is
 (so God selue betuycht) alleen boos,
 en dat tot alle tydē: de welcke boosheyt,
 wederspannichheyt ende hartneekicheit
 teghē God, bewyst de mensche in allē
 dinghen: maer sonderlick in goddelicke
 saken, in de welcke hy hē aldermeest
 behoorde gehoorsaem te wesen. In af
 goderie, logenen, ende versierde gods
 diensten, heeft hij sijn behagen. De
 waerheyt, die God tot de mensche wt
 ghenade ende liefde seyndt, verwerpt
 hy, veruolcht se, of neemt haerder geen
 acht. Het is eenen cleynen hoop alleē,
 die de selue danckbaerlick ontsanct, en
 de sijn leuen daer na ganschelic stellē
 wilt. Laet ons de sake met een Exem
 pel bewysen. Christus de Heere heeft
 (tot de ghedachtenisse syns doots) het
 Vachtmael inghestelt, ter oeffeninghe
 ende versterckinghe onses gheloofs in
 hem,

Gen. vi.

hem ende der liefden onder malcandre
ren. Maer dese Goddelicke ende troo-
stelicke insettinge Christi, is doer de
listen des Duyuels, in menigerley la-
steringhen, in de Roomsche kercke ver-
keert. De welcke God doer syn onspre-
kelicke goetheit, huyden s'dacchs ge-
openbaert heeft, doer den dienst sijn-
er dienaren. Maer dese ondancbare we-
relt, acht dese Godlicke weldaet niet,
mer vernolcht de clare waerheyt, ende
wilt by de duysternissen blyuen. Som-
mige, al is't schoon dat'se de rechte
waerheyt, ende de lasteringe der Mis-
sen, en des ondragens des Misgods
verstaen, so vinden sy haer nochtas in
de Missen, en hebbē gemeynschap met
de Papisten in het wrdeyle des Broots
tegen de ordinacie Christi. Onder de
welcke veel sijn, die van dese geueynst-
heyt vermaent sijn, alle wtulucht
soecken om haer te bedecken, ende wil-
len die gheensins bekennen. Waer in
de boosheit der menschelicker nature,
clierlick te merken is. Ende aenghe-
sien datter huyden s'dacchs veel sijn,
die, met dese valsche opinie verstrickt
synde, ghemeynschap hebben met alle
roomsche lasteringē des Nachtmals
Christi, denckende daerin niet te sondis-
ghen

ghen, so moet ick van deser sake in het fol. 118.
cozte wat handelē, op dat die doer on-
wetenschap dwalē, en rechtē verstan-
de gebrocht, ende die voer God noch
oprechtelick wandelen, versterckt mo-
ghen werden.

En hier wil ick niet handelen, oft ye Of mē ter
mant geoerloeft sy, na dat hy dē grou- Misse gae
wel der Misse bekēt, Misse te doe, of mach.
om ghelt te doen doene, of te dienen, of
syn hoeft te ontdecken voer den Mis-
god, ende dier ghelücke: Maer alleen
osmen tegenwoordich sijn mach, daer-
men de Misse doet. Want ist dat wy
met de Schriftuere bewysen, dat niet
geoerloeft te syne, van d'ander vragē,
sal gheen twyfelinge wesen. Ende
als ick van de tegenwoordicheit der mis-
se spreek, So spreek ick vā alsulke, doer
de welcke, dat yemant soude schynē de
Misse te vereeren, ende te beuestigen,
oft eenighe ghemeynschap met de pa-
pistische supersticien te hebben. Want
by gheual doer eenighe plaetse gaen,
daer de Misse gedaen werdt, is geen
sonde, so verre als dat tot eenige ghe-
meynscheyt niet geschiedt, ende dat geē-
teeken der reuerencie, tot de Misse be-
wesen werdt.

Maer datter huydē s'daechs so veel Den grou
sijn, diemen qualick wijs maken can, wel der
Missen.

hoe dat hem een yegelick, van de Misse
afstrecken moet: Comt hier wt (also
ick meyne) dat se niet tē rechte verstaē
willen de grouwelickheyt der seluer,
die sonderlick in twee hoofdstucken ge-
legen is. Dat eerste is, dat daer doer
de doot Christi (doer de welcke wy het
leuen ontfangen) met voeten ghetre-
den werdt, het priesterdom Christi te
niere ghemaect, openbare afgoderye
ghehandelt: ende is een t'samēlappin-
ghe aller Papistischer supersticien, ge-
lijck wy te voren verclaert hebben.

Saer sijnder sommige, die alle de-
se grouwelen der Misse, met ons wel
verstaen, maer soecken haer (hoe wel
het te vergeefs is) wat te verschoonē,
om dat se een goet beghinsel ghehadt
heeft: namelick het Nachtmael des
Heeren, ende werdt ghedaen ter eere
Christi, so sy seggen. Want een goet be-
ghinsel, onschuldicht de nauolgende
afgoderye niet: Anders, soudē de sa-
crificien der heydenen, die haren ooz-
spronck wt de sacrificien Gods ghenom-
men haddē, verdraehelick sijn geweest
Ende de Coninck Ezechias, soude het
metalen serpent (dat ten eersten van
God, tot een goet eynde ingestelt was
niet hebben mogen verbranden. So
werdt

2. Reg. 18.
Nume. xi.

werdt ooc de Misse niet ter eerē Chri: fol. 119.
sti:maer tot snyder grooter schanden
ende blaemte ghedaen, al seymen
schoon dat se ter eeren Christi ghedaē
werdt. Want God in sijn insettinghen
aensiet niet wat de menschen daer af
seggen:mer alleē wat daer in der daet
teghen of met sijn wordt gheschiet.

Waer God met het seggen ende goet
duncken der menschen te vrede, so sou
de Aarons calf, ende Zeroboams cal- Exo. 32.
neren, die ter eeren Gods opgherecht 3. Reg. 12.
waren, iac alle afgoderyē onschuldich
wesen. Dat ander stuck des grouwels
der Missen is, dat se van de Papisten
gehouden werdt voer een wtwedich
teeken ende pant, datmen het gansche
Pausdom voer goet houdt. Want die
ter Missen gaet, is een fint der Room
scher kercken genaemt.

Maer die se ganschelic verlaedt
wert van haer een verachter der Roō
scher kercken gehouden: Ende daer by
comt ooc, dat se alle menschen daer toe
dwinghen, ende merckē wie daer gaet
of niet. Maer aenghesien dat het gan-
sche Pausdom, sy het rijcke des warach-
tighen Antichrists, vol van alle laste-
ringen Gods, ende afgoderyen: So
moet dan de Misse eenen grootē grou-
wel

wel sijn, die der seluer lasteringē, niet
 alleen het hooft, mer oock den pandt
 is. Dese twee stucken der lasteringen
 sullen wy dan in de Nisse nerstelick
 mercken, om de tegenwoordige vraghe
 wel te verstaen. Alsinen dan aldus
 vraecht, oft den Christenen gheoorloeft
 sy ter Nissen te gaen, is ghelijck als
 ofsinen vraechde, oft den geloouighen
 toegelaten sy, met rechter conscientien
 in afgodische Gods diensten, teghen-
 wordich te sijn? Op welcke vrage, het
 licht is antworde te gheuen, den ghe-
 nen die niet haer eygen vernuft, pro-
 sijn ende eere, maer alleen Gods wort
 ende wille soecken, ende met Samuel
 wt der herten seggen: Spreeckt Heer,
 Want uren knecht die hoort. Ende
 met Paulo, Heere wat wilt Ghi dat
 ick doe? Den seluen gheeft God ant-
 worde, sprekende aldus: Ick ben urre
 Heere ende God, die v wt Egypten
 landt geleydt hebbe. Why sult gheen
 vrende goden voer my hebben. Doer
 welck ghebodt eyscht God, eenen vol-
 maecten reynen dienst, wtwendich
 ende inwēdich. Gelijck als hy spreekt,
 Wy sal alle knye buyghen ende alle ton-
 ghe my sweeren: Mijne eere sal ick tot
 niemandt anders geuen. Ende onder
 den

1. Sam. 3.

Act. 9.

Exo. 20.

Esa. 45.

Rom. xiiij.

Esa. 42.

48.

Den naem der vreinder goden, werden fol. 120.
verstaē alle onreyne, versierde ende af-
godische Godsdiensten. Se welcke, ge-
merckt dat God niet wilt datmen'se
hebben sal, so ghebedt hy dat men'se 1. Cor. x^o
schouwen sal, ghelijck Paulus seyt,
Schout afgoderije.

Maer nu seggen sy, wy schouwen
noch afgoderye, ende met gāscher her-
ten verdoemen wy de Wisse, hoe wel
wy, na den lichame daer tegēwordich
syn. Maer de Heylighe Wheest stelt dē
warachtighen ende oock den valschen
Godsdienst, in wruwendicheyt.

Den dienst Gods is tweeuondich
warachtich ende valsch. Den warach-
tighen Gods dienst, is eēuondich, te
weten, als wy metter herten ende li-
chame God, in alle dingen na syn hey-
lich wordt dienen.

Den valschen Gods dienst is me-
nichuuldich. Ten eersten, als wy God
noch metter herren, noch metten licha-
me dienen, als alle boose Atheisten en
de Libertynē, met de openbare afgodē
dienaers doen. Ten anderen, als men
niet den lichame, ende niet metter her-
ten God dient, als alle geueynide ypo-
cryten ende ghierighe mensche, die
broeders ghenaeue sijn.

*Vande wa-
rachten
ende val-
schen Gods
dienst.*

*Esa. 29.
Matt. 19.*

En

Ten derden, als het lichaē niet ver
eenicht is met het herte inden dienst
Gods. Dese drie maniere der valscher
Godsdiensten, werden inde Schriftue
re grootelicx ghestraft. Ende ouer
mits dat de derde maniere, des val
schen Godsdiensts: namelick als wy
metter herten God dienen, ende niet
metten lichame, van velen cleyn ghe
maectt werdt, so wil ick nu wter Scrif
tuere bewysen, hoe datse grootelicx ver
boden is.

Men moet
god dienē
met herte
ende li
chaem.
Ioan. iij.

Christus sprecckt met de Samaria
taensche vrouwe, van de warachtighe
aenbidders des Heeren aldus: De
warachtige aenbidders sullen den Va
der aenbidden, in den geest ende inder
waerheyt. Want de Vader soect soda
nige, die hē aēbiden. God is eē geest,
ende die hem aenbidden, moeten hē in
den gheest ende waerheyt aenbidden
Mer hoe aenbiddē sy God inder waer
heyt, die anders gevoelen dan si doē?
Dit is geueynsdelic, ende niet warach
telick aenbidden, Dese aenbidders sijn
dan valsche aenbidders, die de Vader
niet soeckt: want sy God anders aen
bidden dan het behoort.

Waer't dat wy de werdicheyt onser
lichamen wel aensaghen, wy souden se
met

met afgoderie niet willen ontreynigē. fol. 121
 Christus heeftse met synen bloede ver-
 lost ende gheheylicht. Sy sijn ledefens i. Cor. vi.
 Christi. Ende daerō wilt Paulus niet,
 datmense eender hoeren lidtmaet ma-
 ken sal. Ende sullen w'yse doruen een-
 der gheestelicker hoeren, der afgoderie
 ledefens maken? Gheen eerbaer man,
 soude het lichaem synder huysirouwē,
 so veel als eens, tot eenen anderē, ghe-
 meyn willen maken. Wy sijn maechdē
 met Christo onsen brudegom getrouwt:
 de welcke een macht, ende gheē ouer- i. Cor. xi.
 speelders hebben wilt. Voor der onse
 lichamen werden tempelen des Hey- i. Cor. vi.
 lighen Gheests, ende des leuendighē ii. Cor. vi.
 Gods ghenacmt: Naer wat ghemein-
 schap heeft den Tempel Gods met dē
 afgoden: oft eenighe valsche godsdien-
 sten? Ten laetsten, onse lichamen sijn
 gheordineert met der sielen tot den ee-
 wighen leuen: So is't dan recht datse
 met der siele, God den gheuer der on-
 sterflicheyt, dienē sullen. God can gheē
 deylinghe liden, dat de siele tot hem,
 ende het lichaem tot den Duyuel co-
 men soude. Hy wilt den ganschen
 mensche, oft nyet. Hy eyscht van ons
 allen een oprecht herte, met een wtwe-
 dighe belijdenisse. Met der herten ghe-
 R looft

Philip. iii.

i. Cor. xv.

Math. vi

God wilt datmen hem wrenē delic belyden sal.

Rom. x.

Ephc. vi.

i. Ioh. iii.

i. Ioan. xii

ii. Tim. ii.

loofmen (seyt Paulus) tot de gherechticheyt: Maer met dē monde gheschiet de belydenisse tot der salicheit. En leert ons, dat wij niet alleen ghegghemeynschap hebben sullen, met de onruchtbare wercken der duysternissen, maer dat wy se veel meer straffen sullen.

Maer met de afgodische menschen, by valsche G O S diensten te staen, is niet straffen, maer bewillighen ende prysen. Is Christus ghecomen, om dat hy de wercken des Duyuels soude vernielen: ende de Nisse eē werck des Duyuels is, so moeten die de warachtighe Christenen helpen vernielē, niet doer haer teghenwo: dicheyt, verciere ende beuestighen. Johannes de Evangelist misprijsst de princen, die om de eere der menschen van Christo opēbaerlick niet beleden, dat sij ghelooften: Sullen sij dan ghepresen wesen, die doer haer gheueynstheyt de eere Christi verdonckeren? Ende hem also loochenen? Wij moeten nyet lichtuerdelick voer by laten gaen, dat Paulus scrijft, Ist dat wy dē Beere loochenen, hy sal ons oock loochenen. Ende dat Christus spreekt. Sie hem mijns ende mijner worden scaemt, de Sone des

Des mensche sal hem oock sinder scha
men, als hy comen sal in sijn heerlic
heyt des Vaders ende der heylighen
Enghele. Maer datter vele tot de
Nisse loopen, is alleen, om dat sij
haer des Heeren Christi schamen, wat
sij schoon anders voort brenghen. So
moeten wij dan God, niet alleen met
ter herten bekennen ende dienen: maer
oock wtwendelick belyden, een yeghe
lick nae de condicie sijns roeps, ende
mate der gauen, die hy van God ont
fanghen heeft. Want alle gheueynst
heyt ende dobbelheit, sonderlick die ee
nighe ghedaente der verloocheninghe
heeft, is ganschelick verboden.

Men mach oock hier wt wel mer
ken, wat groot behaghen dat **B O S**
heeft, in de bewaringhe des lichaems
vā alle afgoderie, dat hy sijn dienaers,
van alle andere hier doer onderscheyt,
datse haer knyen voer Baal nyet ghe
buycht, noch sijn handen ghefust heb
ben. My sal alle knye buyghen, spreekt
Bod. De christenen soudē grootelic
wesen te misprisen, die in Turkien le
uende, haer soudē inde Turksche af
goderie vinden. Waer't voer **B O S**
ghecoerloeft, hem alleen metter herten
te dienen, de ferecke **Bods**, soude gheen

fol. 124.
Luce. ix.

3. Reg. 9.
Roma. xi.

Esa. xlv.

Martelaers hebben. Daerom de exē-
 pelen der heyligher mannen en vrou-
 wen, die om de belijdenisse des waer-
 heyts, de doot ghestoruen sijn, leeren
 ons claerlick, dat den warachtighen
 Godsdienst, beyde in't herte ende lic-
 haem, ghestelt sy. Abrahā heeft Vr der
 Chaldeen ghelaten. De Propheten en
 de Apostelē sijn om de belydenisse des
 waerheyts veruolcht, ende ter doot ge-
 brocht gheweest. Tobias heeft niet (na
 Jeroboams afgodisch ghebot) in Sa-
 marien, maer in Jerusalē (nae het be-
 vel Gods) ghecoffert. In de prophecie
 Danielis lesen wy, dat de vier kinde-
 ren, niet hebben willen eten van des
 Conincks tafel, op dat se doer gheen
 oorzaak besmet souden werden: want
 veel spijs haer doer de Wet verboden
 was, ende gheenen wijn mochten se
 drincken: dan die wt den vieriarighen
 wijngaert gheprest was. De volstan-
 dighe belijdenisse der drye kinderen, is
 oock wel bekendt, die haer lieuer in ee-
 nen gloyenden ouen hebben laten wer-
 pen, dan se eenich wtwendich tecken
 ter vereeringhe des afgods, bewysen
 souden: Noch hebbē ooc aldus by haer
 seluen niet ghedocht, Wij sijn in groo-
 ter authoriteyt, en van den Coninck be-
 mint

Gene. xi.

Tobi. i.

3. Reg. 12.

Daniel. i.

Leui. xi.

Deut. 14.

Leui. xix.

Dani. iiij.

mint: Wij mogen grootelick ons volck fol. 123.
dat hier vrent is, behulpich wesen, is't
dat wij wtwendelick alleen, de beeldē
eeren: Wāt anders sonde het volck om
onsen wille qualick varē. Dese dinghē
(segghe ic) oft dier ghelycken, hebben
sy niet gheseyt. Maer hebben God
bouen al ghehoorsaem gheweest, hem
alle dinghen beuelende. Daniel heeft Dani. vi.
lieuer ghehadt, den Leeuwen voerghe-
wo:pen te syne, dan drye daghen son-
der belijdenisse syns gheloofs, doer het
ghebet tot God, te wesen. De exempe- ii. Mac. vi
vii.
len van Eleazarus, ende der moeder
met den seuen sonen, is van allen wel
bekent. Het is nu dan claer, dat de wa-
rachtighe dienaren Gods, haer met
siel ende lichaem tot God begheuen
moeten, ende datmen dat een van dat
ander niet scheyden mach.

Sie wat hart syn in haer opinie, ma-
ken hier dese wtulucht, dat het een sa-
ke indifferent oft middelmatich sij, dat
is, noch goet noch quaet, in de Nisse
te sijne, so verre als't herte goet is.
Maer (seggen sy) indifferente dina-
ghen sijn den Christenen gheoerloeft:
so machmē dan sonder sonde ter Nis-
se gaen, met alsulck een herte. Maer al
waer't schoon indifferent (also het niet
is)

is) daerom is't haer noch nyet gheoer-
loeft: Want in het ghebruyc der indif-
ferente dinghen, is niet alleen weten-
schap, maer oock liefde van noode. En
de oermidts dat Paulus, de selue vra-
ghe hadde met den Corinthen, so wil
ick nu syn argumenten ghebruycen.

Maer voer al, so moettmē hier weten,
dat in de stadt van Corinthen, nae dat-
se doer den dienst Pauli tot Christum
bekeret was, noch veel in haer ofgode-
rie ghebleuen sijn, die haer Goden of-
ferhande deden, ende ter eeren van
haer, maeltijden hielden, tot de welcke
sij de Christenen, die haer vrienden wa-
ren, noorden. Ende syn ghegaen tot de
sacrificien ende maeltydē, betrouwen-
de haer seluen op dese wetenschap, te
weten, datse wistē, dat de afgodē niet
waren. Maer Paulus heeft dit ver-
doemt, om dat het teghen de liefde en
de eerste tafel was, ghelyck hy leert in
het. viij. en. ix. Capitel des eerste briefts.
In het achste Capitel bewijst hi, datse
teghen de liefde sondichden, om datse
gheen acht op de cranche broederē had-
den, die daer in vererghert warē: dene-
kende dat den dienst der afgoden, so
grouwelick niet was, ende sijn also
doer haer exempel, oock ter sacrificien
ende

ende maeltydē der afgoden ghegaen, fol. 126.
hoe wel haer conscientie daer in nyet
gherust was. Also die ter Nissen gaē,
sondighe, al is't schoon, dat'se we-
ten, dat'se nyet is; om datse doer haer
exempel den cranken, den voet ghe-
uen daer toe te gaene, oock teghē haer
conscientie, sonder dat oock de vian-
den des waerheits, daer doer in haer
boosheyt versterckt werden. Teghen
alsulcke wyse menschen, sonder de lief-
de, spreekt Paulus aldus. De roetent-
heyt blaest op, maer de liefde die sticht
Ende op dat een yeghelick bekenne de
swaerheyt deser sonden, daer mede
men den cranken in der afgoderye
sterckt, oock in dinghen die indifferent
sijn, Laet ons dese nauolghende wor-
den Pauli aenmercken. Siet toe (seit
hy) dat dese uwe macht den cranken
gheenen aenstoot werde. Want is't
dat v die de kenneſſe hebt, yemant siet
ter tafel sitten in der afgoden huys, sal
nyet de conscientie van hem die crank
is, veroorsaect werden der afgo-
den offer te eten? Ende de cranke
broeder sal doer uwe werenschap ver-
gaen, voer den welcken Christus ghe-
stomen is. Maer als ghy so sondicht
teghen de broederen, ende quetst

i. Cor. viii

i. Cor. viii

haer crancke cōscientiē, so sondicht ghi
tegen Christū. Dese nootsafelicke lee-
ringe sullē wij alle vastelic in onse her-
ten prentē. Waerō Paulus een yeghe-
lick vermaēt, seggende. Siet toe, name-
lick alle de ghene die de waerheit ver-
staet, en onderscheit vā de valsche gods-
diēstē hebt, dat ghi uwe wetēscap niet
misbruyct, tegē de salicheyt van uwen
crancke broeder. Wāt hi doer v exēpel
veroorzaect sal werdē, om de selue afgor-
derie te doen, ende so sal uwe broeder
vergaē, voer den welcken Christus ge-
storuen is. Wie can den gruwel vā de-
ser sonde genoeg vutsprekē, of denckē:
die om ons profyt doodē, niet een, maer
veel broeders, voer de welcke Christus
gestoruen is: waer is onse liefde, doer
de welcke wy behoordē, onse siele te stel-
len voer onsen broeder, die doer quaet
exēpel, om ons profyt, onse broederē
doodē? Christus om een scaep te winnē
heeft negē en negēlich scaepen verlatē
en sullen wy meer dan negen en negē-
lich verderuen, doer ons quaet exēpel,
om ons eyghē vergancfelic en onseker
goet? 'Tis een onmēschelicke wreetheit
een cranc mensche te slaen ende te quet-
sen in dat ledt daer hi cranc is. Maer
dit doense, die den crancen veroersae-
ken,

1. Ioan. iii.

Luce, xv.

fen, teghen haer cōsciencie ter missen of tot eenigē asgodischen dienst te loopen, haer quetsende, in de crancke consciencie. Ende ten laetsten, sondighen sy oock in Christum: Want de crancke syn de ledefens Christi. Macrom als men tegen haer sondicht, so sondicht men teghen Christum, d'welck niet onghestraft blijft, ghelijck ons Christus selue leert, sprekende aldus: Sie eē vā dese cleyne, die in my gheloouen, ver-
erghert, het is hem nut, dat eenen mol-
lensteen aen sinen hals ghehanghen werde, ende also versmoort werde in de diepte der zee. Wee der werelt van
erghernissen. Want het is noot datter
erghernissen comen. Nochtans wec dē
mensche, doer den welcken erghernisse
coemt. Sie dese Goddelicke vermanin-
ghen ende dreyghementen verwerpt,
sal ten eynde weten, wien hy veracht
heeft. Al waer het dan noch een sake
indifferent, hem in de asgodische ver-
gaderinghen te vinden, alleen na den
lichaem, so ist noch niet geoerloft om
onsen cranccken broeder. Want in sa-
ken die indifferent sijn, moeten wy de-
se lesse Pauli volgen. Gheeft gheen er-
gernisse noch Joden, noch heydenen,
noch de ghemeinte Gods, ghelijck dat

Fol. 125.

Mat. xviij

Mat. xviij

1. Cor. x.

oock ick, in alle dinghen (te weten die indifferent sijn) allē menschen beha-
ghe, niet soeckende mijn eygen profyt,
maer het profyt van velen, op datse sa-
lich werde. Die hem na desen godlic-
ken regel voecht, sal hem in gheē Mis-
se, of ander afgodische oeffeninghen
vindē, al waeren'se schoon indifferent:
d'welck oock *Augustinus* wel befēt heeft,
schryuende aldus, Wy mogen niet ge-
bruycken, dat tot de cere ende diēst der
afgoden is dienende. Noch ten helpt
niet dat ghy soudt seggē, v herte recht
te wesen. Want uwen naesten aensiet
niet v herte, maer v werck.

Nae dat *Paulus* aldus berreesen
heeft in het achste Capittel dat het
werck der *Corinthen*, teghen de liefde
was, so leert hi in het thienste Capittel,
dat dat selue ganschelick ongeoorloeft
was, ende teghen *God* ende sijn cere,
ende daerom afgoden dienaers warē,
die haer in dē afgodischē hoop in haer
sacrificien ende afgodische macliden
vonden, hoe wel datse metter hertē op
de afgoden niet stondē, *Sacrō* spreekt
Paulus, Mijne beminde, schout afgor-
derye. Ende stelt haer voer ooghen de
Israeliten, die om haer afgoderyen,
van *God* ghestraft hebben gheweest,
op

op datse doer dese dreyghementē, haer fol. 128.
vā de afgodische vergaderingē treckē
souden. Ende ouermits dat de Corin-
then hadden moghen vraghen, Hoe
ist mogelick dat wy afgodē dienaers
syn, na dat wy de wetenschap hebben,
dat den afgod niet is, daer wy gheen
hope op hem stellen? So brinckt Pau-
lus de Israeliten voort, sprekende al-
dus: Siet Israel na den vleessche, die
van dē offer eten, syn'se niet deelach-
rich des outaers: dat is, sy behoore tot
een lichaem. Also oock ghi Corinthen
(wilt Paulus seggen) die deelachtich
syt der afgodischer sacrificien, behoort
tot den lichaem der afgoden, ende syt
also lidmatē des Duyuels. Want dat
de heydenen offeren, dat offeren'se den
Duyelen. In de selue wyse die hē in
het sacrificie des Antichrists vindt, te
werē de Nisse, die is oock eē lidt des
Antichristischen lichaems, ende so een
afgoden dienaar, hoe groote kēnissedat
hy oock van de Nisse hebbe. Want de
se leerige Pauli is claer en seker. Noch
tās synder noch vele, die haer daer on-
der niet willē buygen, mer soecken alle
middelen om te beuestigē, dat het geē
afgoderye sy, mettē lichaem sonder het
herte, in de afgodische vergaderin-
ghe

ghe hem te vinden: Ende brengen het
4. Reg. 8. Exempel van Naaman Syrus voort.
Maer ick wilde, dat sy desen Naaman
gelijck waren, die haer afgoderye met
hem soecken te bedecken. Wat Godde-
licker mā dat het sy geweest, is wt den
text wel claer, inden welcken wy lesen,
dat hi beloefde openbaer belydenisse
syns gheloofs te doen, nemelijck dat hi
tot niemant dan tot den warachtigē
Godt van Israel offeren wilde, ende
nam daerom aerde der Israeliten met
hem. Daer na bekent hy syn schult, oft
so quame dat hy ten dienste van synen
Coninck nederuallen soude, inden tem-
pel des afgods Rimmon, ter wyle dat
men de Sacrificiē dede, begeerde dat
hem God ghenadich soude wesen.
Soude Naaman Syrus ghesondicht
hebben, die noch een ionghelinc was
in de leere des waerheys, die open-
baer belydenisse syns gheloofs dede,
die inden tempel des afgods, niet ghe-
gaen soude hebben, dan met synen Co-
ninck om hē te dienen: sullē sy niet son-
dighen, die ouer langhe tydt de waer-
heyt bekent hebben, ende gaē noch ter
Wissen, om datse voer warachtighe
Christenen, niet ghehouden soudē we-
sen? De Prophete gaf Naaman goe-
den

den moet, gebiedende dat hy in vrede fol. 127
gaen soude, te weten, om dat hy voer
hem, G O S bidden wilde.

Want die sterck sijn, moeten voer de
crancke bidden, en de crancen moeten
met Vlaaman haer cranctheyt alijt
beschuldigen, ende niet ontschuldigē.
Maer al waer het so dat Vlaaman ten
dienste sijns Conincs, toeghelatē had
de gheweest, in den tempel van Rim-
mon neder te vallen, ter wylen dat mē
den afgod offerhande dede, dat Priui-
legie can het gemein gebot Gods niet
breken.

Datse nu voortbringen van Paulo,
dat hy gheschozen ende ghereynicht is
gheweest, ende heeft Timotheum be-
smeden, dient totter sake niet. Want dē
crancen Joden, waren de ceremoniē
des Wets, voer eenen tyt vry toeghe-
laten, tot dat d'Euangelie wat clær-
der vercondicht was: want sy niet lich-
telick begrypen consten, hoe dat de in-
settinghen des ewighen Gods, doer
Messiam te niere ghedaen moesten
wesen. Tot der stichtinghe ende
vermeerderinghe dan des heerlick-
heys Christi, mochtmen se onderhou-
den, ende niet anders. Also schrijft Pau-
lus, dat hy den Joden een Jode ghe-
worden

Act. 18. 22

Act. xvi.

1. Cor. x.

Act. xvi.

Gal. 2.

Baruc. vi.

1. Timo. 1.

worden is, ende den heydenen eē heyden (te weten in het gebruyck der ceremonien des Wets) op dat hi'er meer winnē soude. Also om de Joden te winnen heeft hy Timotheum besnede, sijn hooft bescho:en in Cenchris, ende syn beloften te Jerusalem voldacn. Om de heydenen te winnen, heeft hy Titum niet willen besnyden, ende heeft Petrum voer de gansche gheimeynre ghesraft. Maer hy heeft hem niet de heydensche afgoderie niet besmet, om de heydenen so te beter te winnen: gelijc oec niemāt geoerloeft is, ter Nissen of tot eenighe afgodische vergaderinghen te gaen, om yemant te winnē. Voor:der wt den Propheet Baruch cōnen sy oock gheen dectsel vinden: Wāt de Propheete seyt niet, datse te voete vallen sullen voer de babilonische afgoden, ende spreken in het herte: Vmoetmen O heere aenbiddē: maer vermaent de Jsraeliten, datse de menichte niet sullen volghen, maer God alleen de eere gheuen. So is t nu dan clær, hoe dat den gheloouighen, om gheenderhande oorsake gheoorloeft sy, in de papistische Nissen teghenwordich te sijn. Want wy moeten God niet gansch herten ende lichaem, in der waerheyt

heyt dienen, ende onse trouwe moeten
wy Christo onsen brudegom houden
ongescheynt. So is't ooc hier wt clac
dat het niemant, nae Gods wort ghe-
oerloest sy, eenighe Misse te doen, ofte
doen doen, oft yemant daer toe stierē,
of te sendē: dat mē oock het Nachtmael
papistelic niet nutten mach, ghelyck
sy omtrent de Paeschdagen, oft by den
francē wtdeylen: dat men oock den
misgod gheen cere berrysen mach, met
eenighe knielinge, ontdeckē des hoofts
met keersen, tortsen, bloemen, bellen,
ende dierghelycke.

Maer nu soude yemandt moghen
vraghen, wat se doen sullen die in het
pauzdom in duysent perykelen der af-
goderye leuen, op dat se noch siele noch
licham, met der afgoderye besmettē?
Hier waer het licht antworde te ghe-
uen, waer't dat een yegelic wt der her-
ten desen raet vraechde. Maer de we-
relt is huyden sdaechs vol van ghe-
ueynsdicheit en dobbelheyt. Veel vra-
ghen in dese ende der gelycke sake wel
raet, maer alleen om dat se wat hoozen
souden tot haren profyte. Si soecken
sachte cussenē om daerop te slapen. Si
willen hoozen, vrede, vrede, daer gheen
vrede

Fol. 130.

Ioan. xij.

*Van de
vraghers
wat men
doe moet.*

Eze. xiii.

Nu. 22. vrede is. Sy gelijcken Balaã, die altijt
vā God vzaechde of hy tot dē Coninck
Balach mochte gaē, daer hy wel wiste
dat sijn reyse God niet behaechde.
Wy hebben huyden veel vragers van
Boddelicke dinghen, mer (dat te becla
ghen is) luttel doenders, ende gelyckē
Mat. 19. also den rijcken ionghelinc in't Evan
gelie, ende den volcke, daer af dat God
Eze. 33. totten Prophete Ezechiel spreekt, Sy
hooren wel uwe redenen (seit hi) maer
sij doen'se niet: nae haer profyt gaet
haer herte. Alsulcke ypocriten ende bez
spotters des Heeren, sal niemant con
nen ghenoech doen: daerom willē wy
de selue gheen antworde gheuen, mer
alleen den Godfruchtighen, die na de
Men moct glorie Gods, ende haerder sielen salic
hem van heyt dorstighen, ende die doer vleesche
afgoderye licke wijsheyt dē wille Gods niet soec
wachten. ken te wederstaē. Dese dan can ick gee
nen beteren raet geuen, dā Paulus dē
Corinthen gegheuen heeft, seggende:
Mijn beminde, schout afgoderye. En
de wederom, Treckt gheen iock met dē
1. Cor. 3. 6. ongheloeuighen. Want wat gemeyn
schap heeft de gherechticheyt met de
ongherechticheyt? Wat gemeynschap
heeft het licht met de duysternissen?
Hoe comt ouer een Christus ende Be
liel

lial? Oft wat deel heeft de gheloouige fol. 131.
 met de ongheloouighe? Wat ghelücke-
 nisse heeft dē Tempel Gods met den i. Cor. iii.
 afgoden? Want ghi syt den Tēpel des ende, vi.
 leuēdighē Gods. Ghelijck als God ge-
 sproken heeft. Ick sal in haer wonen,
 ende in haer wādelē. Ende ick sal haer
 God wesen, ende sy sullen myn volck
 wesen. Leu. xxv. Daerom gaet vut midden van
 haer, ende scheyt v van haer, spreekt de
 Heere, ende roert dat onreyn is niet
 aen. i. Ioh. v. Mij n kinderē, spreekt oock Johan-
 nes (sijnen brief beslutende) wacht v vā
 afgoden. Amen. Dese raet, ghe-
 merct, dat hy noch myne, noch eenichs
 menschē, maer des leuendighē Gods
 raet sij, so sal hem een yeghelick sonder
 murmuratie volghen. Maer dit vlien
 gheschiet aldereerst metter hertē, ende
 gheest, ende daerna met den lichaem,
 op dat wij God so met siele ende lichaē
 prysen ende louen. Met den lichaem
 vliedē wij, als wij daer met, geen algo-
 derijē vercreen: O welck wederom in
 tweederhāde manierē gheschiet: te we-
 ren, of bliuende in een afgodisch landt,
 of treckende in een landt, daer de soete
 ende blide stemme des Euangelijis ghe-
 hoort werdt, ende vrjheit is van alle
 afgodische supersticien. Wy willen nie-

S man

Men moet
 afgoderie
 oock met
 den lichaē
 verlaten.

Hoe dat men in een afgodisch landt bliuen mach
 Gen. xix. xxxix. Dan. i. vi.

mant wt synen lande dryuē: onse Heere
 ende God mach ghedient wesen in
 Sodoma, Egypten, ende Babylon.

Maer die so in eē afgodisch landt blyuē
 wilt, die moet wetē, hoe hi hem god
 delick draghen moet, als Lot in Sodo-
 ma, Joseph in Egypten, ende Daniel
 in Babilonien ghedaen hebben. Wāt
 ten eersten, sal hy met gheen afgode-
 rie ghemeinscap hebbē: wāt dit is het
 eewich ghebot Gods, Why sult gheen
 vremde goden voer my hebben. Ten
 anderen, so moetmen syns gheloofs
 eenighe belijdenisse doen, nae dē roep
 van een yegelic, ende de gauen die hy
 ontfanghen heeft. De welcke belyde-
 nisse alder eerst in het huysghesin ghe-
 schien sal, doer een goddelicke en neer-
 stelicke onderwysynghe des huysghe-
 sins, na den wille des Heeren. Hi sal
 niemant wt syn huysghesin (so verre
 als't in hem is) laten ter Nissen of tot
 eenighe afgoderie gaen: den onuerstā-
 dighen sal hy doer alle oorsaken leerē.
 Ten derden so sal hy by alle manieren
 soccken eenighe Christelicke vergades-
 ringe met de broederē te maken, want
 het volck Gods werdt in de Cristue-
 re, nyet te vergheefs een Gheimeynte
 ghenaemt. De afwijckinge van de
 vers

Mat. xvi.

Heb. x.

vergaderinghe der broederen, is vol fol. 13^{2o}
 perykelen. Die dan sijn leuen aldus
 in het Pausdom doer de genade Gods
 stellen can, dat hy daer blijue in den
 naem des Heerē. Maer yemāt mochte
 nu segghen, willē wy aldus leuen, het
 volck sal in ons verergert werden, om
 dat wy in gheen kercken ende cluyssen
 gaen; ende wij sullen daer toe in groot
 perykel comen. Aengaende de ergher-
 nisse des volcx, die moeten wy niet ach-
 ten, in saken daer toe wy van God be-
 dwonghen sijn: iac de selue te verach-
 ten, is een groote duecht. Christus
 spreekt, dat hy ghecomen is, nyet om
 vrede, maer om een sweert, ende vier
 te senden. Om te scheyden den sone te
 ghen den vader, ende heeft selue de er-
 ghernisse der Phariseen niet gheacht.
 Hadden de Apostelen ende Martela-
 ren ghedacht, datmen hem van dese
 erghernisse soude hebben moctē wach-
 ten, sij hadden gherustelicker in dese
 werelt moghen leuen.

Aengaende de perykelen, aenuech-
 tinghen, ende aenstooten, die ghe-
 meynlick volghen, als men den Duy-
 uel aldus op den cop treden wilt, men
 sal daer doer den moet niet verliesen,
 maer aensien de troostelicke verma-

*Van de
 erghernisse
 der gods
 loofen.*

Luce. xii.

Mat. xv.

*Hoe wy
 ons teghen
 de aenuech-
 tinghen des
 Duyuels
 wapenen
 sullen.*

S a ninghe

Luce. xii. ninghe Christi. Ick segghe v mijn vriende (spreekt hi.) Weest nyet versaccht van haer die het lichaem dooden, ende daer nae hebben nyet meer datse doen connen: Ick sal v hem wysen dien ghy vreesen sult: Vreest hem, die (na dat hy ghedoot heeft) de macht heeft te werpen in den asgront. Voerwaer segghe ick v, Vreest desen. Coopt men niet vyf cleyn muschen om twee penninghen: nochtans is niet een van haer voer God vergheten: maer oock de haren ws hoofds syn alle ghetelt, vreest dat nyet, W hy sijt beter dan veel muschen. God is onse goede ende barmhertige Vader, die oock de macht heeft ons te beschermen, ende te bedecken van de ooghen onser vianden, ghelyck hy Jeremiam ende Baruch van haere vianden bedeckte. Ende is't dat so coemt, dat wij wat om Christus wille lyden, laet ons niet de Apostelen verbliden, ende den Heere oetmoedelic bid den, dat hy ons ghelooue meerderen ende stercken wille. Wij moeten aerbeyden om doer de enghen poorte in te gaene, ouer den enghen wech, die tot den leuen leyt. Wij moeten cloeckelic stryden, God sal hulpe, ghenade, ende victorie gheuen. Sijt wel ghemoet, spreekt

Iere. 36.

Ael. v.

Luc. xvii

Math. vii

Luce. xiii

Spreekt Christus, ick hebbe de werelt o: fol. 133
uerwonnen.

Maer nu synder sommighe, die de
sen raet, ende nijt des werelts, ende de
perykelen des leuens nyet connen ver
draghen, daerom doren sy haer leuen
na de voersejde reghelen nyet stellen,
in het Pausdom blyuende. Ick weet
wel dat de godfruchtighe in dese sake
grootelicx beladen sijn. Maer ick can
haer hier gheenen anderē raet gheue,
dan dat sy ten eersten God almachtich
om hulpe en stercke daghelicx aenroe
pen: en ten anderen, soudē si vreesen
inde perikelen der asgoderie te comen,
datse lieuer haer in en ghewillighe ver
huysinge gheue, tot een landt, daer de
warachtighen godsdiensst sonder eeni
ghe asgodische superstitie onderhoudē
is. Den welcken raet mē niet verwer
pen sal, ouermidts dat hy in de Scrif
ture bescreuen is. Want God beueelt
datmen Babilon verlaten sal. Esa.
xlviii-lij. Jere. li. ii. Cor. vi. en in de opē
baringe Johānis lesen wy, datter een
stemme quam tot den hemel vā Babi
lonien, met dese wordē: Treect daer wt
myn volck, op dat ghy haerer sonden
niet deelachtich sijt, en van hare plagē
ontsanct. Also heeft ooc God tot Abra

*wanneer
men syn
vaderlant
om afgod
derye ver
laten moet.*

*Apo. 18
Apoca. ii*

Gene. 12.

hā dē vader aller gheloouigē ghespro-
kē: Gaet vut uwe aerde ende v vader-
landt, ende vut den huysē vus vaders,
tot een landt dat ick v wijsen sal. Sit
ghebot om Babyloniam, dat is alle af-
godische plaetsen te verlaten, heeft
God niet sonder groote oorſake so ner-
stelic ons voerghestelt, namelic om
dat wi die vā naturē broosch sijn lichte-
lic doer quaet exempel ende gheneyn-
schap verdouwen werden. Ende daerō
heeft oock God de kinderē van Isra-
el vut Egypten gheleyt, ende vut Baby-
loniē wederbrocht, ende verboden dat
se niet den ongheloouighen nyet trou-
wen souden. Quade t'samensprekin-
ghen, bederuen goede seden, ende wie
het peck ghenaeet, die werdt daer af
besmet.

Exod. 12.

i. Esdr. i.

Exod. 34.

Deu. vii.

i. Cor. 15.

Eccle. 13.

De belof-
tenissen
Gods tot
den genen
die d'afgo-
derie ver-
laten.

Maer de wederspannighe mensche
is seer voersichtich, ende heeft veel raet
slaghe eer hi dē wille Gods gehoorſac
sijn wilt, maer in de wegē des Duuels
loopt hi soder omsien, iac is vertoorn
als mē hem daer af trecken wilt, In de
weghe des Heerē vreesen wi aermoe-
de, verlatinghe, siectē, ende ander veel
perykēlē, ende doer dese becoringhe ver-
laten wy onsen God ende vader. Maer
op dat niemant vut alsulcke ydele ver-
keerde

Dat selue met danckbaerheit ende vro-
lickheit der herten, wel wetende, dat se
Christi syn, ende dat doer hem al ghese-
ghet en gereynicht is, wat se gebruy-
ken, maer dat den ongheloonighen alle
dinghen onreyn blyuen. Desen ryedom
hebben dese warachtighe Christenē in
alle tegespoet, ghelyck Paulus spreeket.
Niet hebbende, so besitten sy nochtans
alle dinck. Dese beloftenissen dā salmē
tot de oueruloedicheit der wtwediger
dingen, sonder eenich cruyce niet trecken
hoe wel dat God de selue oueruloede-
lic is genēde wie hi wilt, en als t hem
belieft: gelyck wy in Abrahā en Jacob
sien. Die dan eenighen troost tot dese
goddelicke beloftenissen hebben wilt,
die sal hem seluen ganschelic de voer-
sichticheit ende goetheit Gods onerge-
uen, syn glorie alleen soecken: met een
vast betrouwen, dat God hem alle din-
ghen sal toeschicken, die tot synder salich-
heit dienēde syn. Ende ist dat hē God
wat oueruloedelic verleent, dat sal hy
met danckbaerheit ghebruycken, den ar-
men niet vergetende: ist datter sparich
is, so sal hi niet murmurē, maer dē-
ken dat hem niet salich ware, anders te
hebben, ende dat God t synen t yde an-
ders voersien sal, so hy weet dat hem
salich

fol. 136.

i. Tim. iii

ii. Cor. vi

salich wesen sal.

Met wat
listen de
Duyuel de
menschen
soect in af
goderie te
houden.

Doer vriē
den.

Gen. xix

Nu. 13. 14

Mat. xvi

Maer die wt de Babylonische ghe
uanghenisse, doer het gebodt ende toe
seggingen Gods verweckt sūde, soec
ken te vertrecken (ten sy dat se teghen
den Duyuel waecten) so sullen sy van
hem belet werden. Want hy dusentich
listen soect, om den mensche in afgod
derie te houden. Ten eersten sent hy
wt onse vzienden ende magen, die niet
beloften, dreygementen ende spottige
worden ons goddelick voernemē soec
ken te beletten, die dat van Gods we
ghen behoorden te voordere, also was
Loth van sijn swaghers belet ende be
spot, doen hy se vermaende om Sodo
mam te verlaten. De bespieders des
landts der belofstennisse, hebben den
moet des volcx gheb:oren, ende groo
te oorsake der murmuratiē ghegeuen,
waerom sy alle van God in de woesty
ne ghestraft sijn gheweest. Als ons dā
eenighe vrienden doer schoon oft lee
lycke worden van desen roep Gods af
trecken willen, so sullen wy haer ant
worden als Christus dede tot Petrum,
die hem van sinder doot beletten wil
de, seggende: Gaet hen achter my Sa
than. Ghi syt my hinderlick. Want ghi
verstaet niet de dinghen die goddelick
syn

sijn, maer de ghene die der menschen fol. 137.
syn. Also leert ons Christus, dat wy on Mat. 6.
se rechte ooghe, die ons ergert, wttrec
ken ende wech werpen sullen, ende de
rechte handt afhouden: dat is, wy sul
len van ons werpen alle die ons van
God soecken te trecken, al hadden'se
wy lieuer, dan onse rechte ooghe ende
handt.

Daer is noch een ander beletsel, dat
wt ghiericheit, hoouerdicheyt, onghe
looue ende eerghiericheyt is sprutende
Ende dit is de wortel aller onschuldin
ghen, diemen daghelick doet om in af
goderie te blyuen. Wy soecken onsen
bnyck, ghemack ende eere. Wy willen
niet veracht wesen, darmen ons seggē
sal, Ghi vrendelinc waerom sidy in v
landt niet ghebleuen? Ende om dese Ephē. 6.
vierighe pylē des Duuels te blusschē,
moetē wy bouen al aēnemen dē schilt
des gheloofs. Wy syn in dese werelt
niet anders dan vrendelinghen, waer
dat wy oock sijn. Wy hebben hier geen Heb. 13.
blyuende stat, maer wy, &c. Wert ons
dat in een plaetse meer verweeten dan
in d'ander, gheluck als't Loth van den
Sodomiten verweeten was, laet ons Gen. 19.
daer in niet grootelick bedruckt wesen.
Christus is wel in't syne ghecomen, en Ioan. 1.
de de

Ioan. i. de de syne hebben hem niet ontfangē:
 Wederom God seyt dat hy den vren-
 deu. 10. delick bemint, ende gheeft hem spysē
 Ephe. 4. ende cleederē. Ende in Christo sijn wy
 Psal. 24. gheen vrendelinghen meer (waer wy
 sijn) maer huysghenooten Gods. Dat
 1. Cor. 1. aerdrick is des Heeren ende sijne vol-
 heyt. Ende doer Christum is se ooc der
 gheloominghen. Maer tegen de becorin-
 ge vā her goet ende eere deses werelts
 1. Tim. 6. sullen wy stellen de leeringhe Pauli in
 den brief tot Timotheum, ende de ver-
 maninge des Heeren **CHRISTUS**.
 Luc. 9. Ist dat yemant my volgen wille (seyt
 hi) die versake hem seluen, ende neme
 Mat. 19. sijn cruyss op hem dagelick, ende volge
 my nae. Want die syn siele wilt be-
 houden, die sal se verliesen: Maer die
 syn siele verliest om mynen wille, die
 sal se behouden. Want wat bate't den
 mensche dat hy de gansche werelt wō-
 ne, maer verlore hem seluen, ende be-
 schadichde hem? Se menschen ghelyc-
 fen den hondt *Asopi*, die na de schaduwē
 we des vleeschs bytende, verloos het
 vleesch dat hi in de muyle droech. Wat
 is doch al her goet, eere, ende vrient-
 schap deses werelts, dan eē ydele scha-
 duwe? by de vruucht die de kinderen
 Gods (niet alleen in de toecommende
 we-

woerelt, maer oock nu in de Christelicke vergaderinghen, daer **E B R J** **S T V S** in't midden is) smaken en de gheuoelen? Dese soeticheit smaecte de Prophete dauid, als hi wispreekt tot God, **Jā vwe salen is eenen dach** beter dan duyzent in een ander plaetse. **Jck hebbe lieuer te sitten aen de doeren des Heeren huys, dan in de tenten der godloosen te wonen.**

Fol. 138^r

Mat. 19

ende 27.

Psal. 84.

Ende van Moses schryft Paulus aldus, doer t'ghelooue heeft Moses, doen hi groot was, versacckt Pharaons dochters soene ghenaeft te wesen, ende verkoos veel lieuer met het volck Gods onghemack te lyden, dan te hebben den tijdelicken lust der sonden. En de heeft de versmaerheit Christi meerder rijckdom gheacht, dan de schatten Egypti. Want hi sach op de belooninghe.

Heb. 11.

Exod. 21.

ende 14.

Sit sijn dan de sonderlicste oorsaken daer doer menige in de Pausche afgoderie blyuen stekende: d'welck sy nochtans niet bekennen willen, maer soecken haer genueynsdichet met schoon worden te bedecken.

Of mē vermissen gae mach om so andere te leeren.

Ten eersten sijnder die seggen, dat se in Babyloniē blyuen, om d'ander de waerheit te leeren, en meynē, dat haer afgodie

afgodische simulatie daer doer wel ge-
recompenseert werdt. Maer het is
te vreesen datter seer weynich sijn, die
ongheueinsdelick voer God, daerom al-
leen blyuen, ende niet liener om haer
eyghen profijt. God wilt alsulcke ypo-
cryten straffen met verblindtheyt des
verstants, dat se ten eynde vā de waer-
heyt, diese d'ander gheleert hebbē, sul-
len afuallen, doer haer ghiericheit. Da-
ghelicsche exēplēn ghebreken ons hier
af niet, dat wel te beclagen is. Men
can niet met God niet spotten. Het is wel
bekent, wat Paulus van den heydenen
schryft, hoe se God ghestrafte heeft, om
dat se hem niet geeert hebben, na dat se
hem bekenden. Maer al waer't schoon
dat se in dese simulacie bleuen, om een
ander te leeren, dat can haer niet on-
schuldighen. Want daer gheschreuen
staet, men sal gheen quaet doen, om
datter goet wt comen soude. De liefde
des naesten moet onder de ghehoor-
saemtheyt des eersten tafels staen.
Niemand mach sondighen, om een an-
der te helpen. Het is ooc een crancē
leeraer, die sijn leere niet den wercke
wederstaet. God heeft ooc onse afgod-
dische gheueynsdicheyt vā gheenē noo-
de, om sijn eere te vermeerderen. Die't
al.

Rom. 1.

Rom. 3.

al verlaedt om Christus wille, die leert fol. 139
 meer dan hi selue meint. God can in
 eens mans plaetse, veel ander verrees
 fē. Waer datmen coemt, mē sal oo:sake
 vindē, om den naem Gods te vermeer
 derē. Voorder daer sijn ander, die seggē
 dat in alle kercken gebreck is, ende in al
 le plaetsen veel ongodlicke menschen.
 Datmen daerom niet weet, waermen
 henen gaē soude, al wildemē Babylon i
 en verlaten. Maer alsulcke moētē ver
 staē, datter eē groot onderscheyt is der
 gebreken der kerckē: de sommige hebbē
 het recht fondament Christū Jesū niet.
 Want si dwalen oft in sijn persoone, of
 in sijn godlicke of menschelike natue
 re, of in de cracht en heerlicheyt sijns
 conincrijck, priesterschap s, ende pro
 pheetschaps: en alsulcke moemē schou
 wen: als de Joetsche, turcksche ende pa
 ristische ende der gelycke kercken. De
 ander houdēde het fondament Christū in
 synen persoon, natuerē ende officie, syn
 de warachtige kerckē Christi, al waert
 schoon, datse wat houts, hojs, stoppelē
 op dit warachtich fundament ghetim
 mert haddē, so verre als de selue bekēt
 synde, ghestraft werdē doer GODS
 wort. Alsulcke gemeynitē syn doe? Chri
 stum reyn ende sonder rompel. Alsulke

Een onder
 scheid tuss
 chen de ge
 breken der
 kercken.

i. Cor. vi.

Ephe. v.

was de kercke der Corinthen en alsulce
ke kercken heeft God doer syn onspreke
licke genade in onse tijden gheplant in
Duytslât, Switserlant, Sanyen en
Engelât. Waer af wij dē heere Christū
nimmermeer ghenoech connen prij
sen. Het leuen des ganschen volcks,
is nyet so oprecht, als wij wel begheer
den. Den meesten hoop heeft altijt den
besten ouerwonnen. Maer alle sonden
werden in een Christelicke Ghe
meynte scherpelick ghestraft: die broe
ders syn, staen onder de Christelicke
straffe, doer de welcke de crancke ghe
sterct, de gheuallen opgericht, de gods
vruchtighe onderhoudē, ende opēbaer
godloosen vutgeworpē, noch tot de ge
meynscap der Sacramenten toegela
ten werdē. Desen cleynen hoop der ge
loouigē (onder de welcke veel oprechte
lick syn wādelende, als getrouwe die
naren Christi toestaet) sal mē aensien en
volgē: niet sōmeghe ondācbare beestē,
die dē tyt haerder versoevinge niet wa
rnemē, en vergaderen dē rooren Gods
ouer haer hooft doer haer ogodlicke on
dācbachtheyt. God wilse beterē. Amen.
Sommege hebbē een ydele vreesse hoe
een plaetse alle geloouigē soude connē
ontfanghē. God can plaetse ghenoech
voer

voersien. Ende de menichte der gheloo
 neghen in een plaetse, brengt dē dieren
 tijt niet toe. maer de ondancfbaerheyt
 des volcx. Hier af machmen lesen, Le-
 uit. xvi. Agg. i. Om dese gheloouigen
 werden alle dinghen gheseghēt. Zoar
 was doer Loth bewaert, ende Laban
 wardt rijcke doer synen ghetrouwen
 dienaer Jacob. Christus heeft syn
 macht nyet verlozen, met de welcke hi
 vyf duysent mannē met vyf broodē en
 twee visschen spysde.

fol. 140

Gene. xix

Gene. 30.

Luce. ix.

Mae. xvi.

So wie dan in het Pausdom hem
 van de afgoderie onbesmet nyet bewa-
 ren can (d'welck niet wel mogelick is,
 want der Nisse ende de mispapen stekē
 haeren noese al om in) die moet sonder
 eenighe onschuldige en vustellinge vā
 daer verrecken in een ander plaetse,
 daer mē god wter hertē dienē mach son-
 der smette der afgoderie, ouermits dat
 het God also gheboden, en troostelicke
 toefeggingē synder bystādicheyt dē sel-
 uen ghegeuen heeft. Daer syn ooc voet
 stappē der heyliger vrouwē en mannē
 die wy volgē mogē. Abrahā is vut Vr
 der Chaldecē getrockē, waer af dat Pau
 lus hē grootelick prijst. Ruth heeft om
 het recht gelooue haer vaderlāt gelatē.
 De welcke God so by gestac heeft, dat

Gene. 11.

Heb. 11.

Ruth. i.

2. Para. ii.
Mat. i.

se met eenen godlicken mā, Boos ghes
naet, getrouwt is geweest, en heeft Obed
Sauids groot vader gebaert. Wij heb
bē huyden s daechs veel exempelē der
christenē die ghewillichlick haer vader
lāt om den naē Christi verclaren hebbē,
out alle naciē en sortē van volcke. Ede
le ende onedele, ghelcerde ende onghel
cerde, rijcke en arme, mannen en vrou
wen, dochterē en gesellē, ooc ionge kin
derkens met vaders ende moeders, en
vreesē wij noch op desē wech vā so veel
christenen getreden, te wandelen? scha
mē wij ons haer te volgē die Christum
voer haren leytīmā en hoostīmā hebbē?
Die noch doer t gebot gods noch doer
sijn belostenissen, noch doer de exempe
len ende voetsappen der gheloonigen,
beweecht connē werdē om haer gāsche
lick vā alle afgoderie te trecken, die syn
sonder twyfel noch seer cranch: ende cā
dē seluen anders geenē raet geuen, dā
datse dagelick haer sonde voer God w
ter herten bekennē ende beweynen wil
lē, stercte des geloofs begeerēde, en sul
lē haer oogē slaē, op de wortelē haerder
crancheyt: te weten, begeerte des rijck
doms, cergiericheit, vleeschlicke begeer
tē en pōperie des werclis. Dese wort
telen sullēsc met alder neersticheyt met
de

de axe des worts alderreest afhouwen. fol. 141

De gemeynschap ende dē raet der ghe-
ner, die yemāt in afgodische simulacie
soecken te houdē, sullen se schouwē als
serpentē. Ende vuter herten sonder ge-
meynsdicheyt sullen si sterckre van God
begeerē, ende den geest Christi sullē si
niet wederstaen, op dat se God in eenē
verdraydē sin niet gene, om haerder on-
dācbaerheits wille. Belyckmen huden
s' daechs veel mēschē vā God ghestraft
siet, die eens de kēnisse gehadt hebben
maer sijn slap geuallē en hebbē de ga-
ue gods niet waer genomē. En nu soec-
ken de werelt. En wildē wel twee hee-
rē r'samē dienē, God en māmon, Chri-
sto en belial. En scheyden so noode van
Babylon, dat se oock ander soeckē te be-
letten, die haer gherne van Belial tot
Christo begeuen soudē, de welcke God
befeeren wille.

Math, vi

Mer dat ic een eynde make, so wil ic
met corte wordē de geloouige verma-
nē, hoe si haer dragen moeten, alse vut
Babylon tot de gemeynthe Christi ver-
huysē. Wāt hier ooc vā vele gesondicht
werdt, die haer seluē laten duncken vol
maecte christenen te syn, alleen om dat
se wt Babylon gegaē syn, O'welc niet
profiteert, ten sy, datmen tot den eynde
vol-

volstādich bliue in de wegē des heerē.
Gelyck den Israeliten niet gheholpen
heeft, dat se vut Egyptē in der woesty
ne gecomen syn: wāt si syn om haer we
derspannicheit verslagē. Ten eerstē sul
len si dā haer tot de christelicke gemein
te begeuē met een belydenisse haers ge
loofs, en haer stellē onder de christelic
ke straffe. Ende sullen neer stich en vie
rich wesē in de christelicke vergaderin
gē der gemeyn ten te hāteren. Tē derdē
sullē si haer bouē al wachtē, dat de Qu
uel der giericheyt. &c. in haer niet we
derō plaetse vinde. Wāt anders sout er
gher met haer wesen, dan het te voren
was. Die rycke syn, sullē den armē ger
ne ende mildelic met deylen, Die geē
hātwerck can, ist mogelic, sal een lee
ren: die eē cā, die sal hem daer in, so ver
re alst mogelic is, oeffenen. Int corte,
niemant sal in ledicheyt eens anders
mās broot eten, mer eenich goet werck
doen, op dat hi oock wat hebbe mede te
deylen den behoeftigen. Naer die haer
seluē met eenigē middel, niet genoegh
helpen connen, sullen met de almoesen
der Ghemeyntē gheholpen werden, de
welcke si met dācbaerheyt sonder mur
muracie gebruyckē sullen, op dat se on
der den titel Christi niet schynen alleen
het

Luce. xi.

i. Tim. vi.

Ephē. iiii.

het broot ghesocht te hebbē. De welcke ooc van God ghestraft sullen werden, ghelijck de Isracliten om haere murmureringhen in der woestyne verslagen sijn gheweest.

Ende alser eenich teghenspoet overcomen sal (ghelijck dicmael gheschiet) so salmen den moet niet terstōt verloren geuen, en sien achter om met Loths huysvrouw, of met den Isracliten na de vleeschpotten van Egyptē.

Wan niemant die sijn handt aen den ploech slaet, en siet achterwaerts om, is tot den rijcke Gods bequaem. In den dach des teghenspoets (spreekt God) roept my aen, ende ic sal v verlossen.

Al die in hem betrouwt, sal niet bescaemt wesen. God die rijck is in verniherticheit, ende een vader alder troostinghe, die noyt yemant in den noot, die in hem berroude, verlaten heeft, sal ooc nu van ons niet beginnē,

ist dat wij hē dat, metter herten berrouwen. Syn wy in den ghelooue crancē, laet ons met den Apostelen Christū dē Heere (sonder den welckē wij niet vermogen) aenroepen ende bidden, seggēde: Heere versterct ons ghelooue. En hi salt sonder twiēfel doen, gelijck hy ons beloeft heeft, seggēde. Ist dat ghi

yet

Fol. 142
Exod. 16.

Gen. xix
Luce. xvi
Exo. xvi.

Luce. ix.

Psal. l.

Rom. x.

Luce. 17.
Ioan. xv.

Ioan. xiii.

yet doer mynen naem begheeren sult,
dat sal ick doen. Amen.

De Errata.

Fol. 32. Pag. 2. lini. 29. leest in het broot
verandert.

Fol. 37. pag. i. li. 18. leest afgoden dienaers.

Fol. 55. pag. i. li. 22. leest alleene niet noot-
sakelick.

Fol. 77. pag. i. li. 9. leest slauwicheyt.

Fol. 95. pa. 2. li. 27. leest alleen.

Fol. 100. pag. i. li. 3. leest openbaer.

Ibidem leest verstaen.